

ТЭКОНОМИКА

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
РАНЗИТНАЯ

В НОМЕРЕ:

**4
2017**

ҚАЗАҚСТАНДА МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕШЕЛІКӘРІПТЕСТІК
НЕГІЗІНДЕ ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕСІ

САЛЫҚ ЖЕҢІЛДІКТЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ ЖӘНЕ
ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ
САЯСАТЫНДАҒЫ ОРНЫ

ТРАНЗИТНАЯ ЭКОНОМИКА

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан в области экономических наук, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

На страницах журнала Вы найдете широкий спектр различных мнений и полезную информацию по вопросам экономической политики, разработки экономического механизма индустриально-инновационного развития Казахстана, проблемам развития отдельных отраслей и сфер экономики.

Публикации журнала ориентированы на специалистов и аналитиков республиканских и региональных органов управления, государственного сектора экономики, крупных народнохозяйственных структур, высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, студентов, магистрантов, докторантов и круг читателей, проявляющих профессиональный интерес к проблемам социально-экономического развития. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Периодичность выхода журнала – один раз в 3 месяца.

Подписку на журнал можно оформить во всех почтовых отделениях «Казпочта», в подписных агентствах «Казпочта», «Евразия-Пресс», «Эврика-Пресс».

Индекс подписки 75781. Подписная цена на год для физических и юридических лиц – 8800 тенге.

Издатель ИП «ХАНШАЙЫМ»:
ИИК KZ90826A1KZTD2020958, КБЕ 19
в Филиале АО «АТФ Банк» г. Алматы:
БИК ALMNKZKA, БИН 721019401132

Условия подписки и размещение статьи:

Обращаться в редакцию по адресу:

050050, г. Алматы, ул. Сатпаева, д. 30а, офис 62

Сайт: www.tranzek.kz

E-mail: tranzit_ek@mail.ru, aijan1910@mail.ru

Телефоны: 8 (747) 373 93 26, моб. 8 (701) 373 93 26

ISSN 2413-4953

Научно-практический
журнал
«Транзитная экономика»

Издается с июля
1997 года

Учредитель:
ИП «Ханшайым»

Главный редактор
Айжан Асилова

Редакционная коллегия:

Узан Искаков
(Казахстан)

Жанар Аубакирова
(Казахстан)

Валентина Бондаренко
(Россия)

Асан Сатмурзаев
(Казахстан)

Петя Колева
(Франция)

Айгуль Садвакасова
(Казахстан)

Ерканат Темирханов
(Казахстан)

Жангельды Шимшиков
(Казахстан)

Раушан Азбергенова
(Казахстан)

Салима Барышева
(Казахстан)

Журнал
зарегистрирован
в Министерстве
связи и информации
Республики Казахстан

Свидетельство
№ 14503-Ж

СОДЕРЖАНИЕ

ВОПРОСЫ ТЕОРИИ

**Наурызбекова А.Е.,
Муратова Д.Б.,
Исмаилова А.Б.**
Коммерциялық банктің табысын
басқаруды жетілдірудің мәселелері
және жолдары..... 4

**Мухаммедов А.О.,
Шәріпбай А.**
Қазақстанда мемлекеттік-жекешелік
әріптестіктік негізінде шағын кәсіп-
керлікті дамыту мәселелері..... 16

ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬ-
НАЯ ИНТЕГРАЦИЯ

**Адамбекова А.А.,
Умитханова К.К.**
Процесс реформирования бухгалтер-
ского учета в банковской системе..... 22

Гулимбетова Р.У.
Ұйымның қаржылық жағдайын тал-
дау..... 29

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ
ПОЛИТИКА

**Глеубаева С.А.,
Пралиева С.Ж.**
Особенности исследование нового
направления услуг по расследованию
финансовых махинаций..... 37

За содержание публикуемых в журнале авторских материалов и рекламы редакция ответственности не несет.

Мнение автора не всегда совпадает с мнением редакции.

Подписной индекс
75781

Формат 70×108 1/16.
Бумага офсетная
Печать Riso
Тираж 500 экз.
Цена договорная

050050, г. Алматы,
ул. Сапиева, д. 30а,
офис 62

Тел.: 8 (747) 373 93 26,
8 (701) 373 93 26

www.tranzek.kz
tranzit_ek@mail.ru,
aijan1910@mail.ru

Отпечатано в
издательском
центре журнала
«Транзитная экономика»

©Транзитная экономика
2017

**Мылтыкбаева А.Т.,
Иманбекова З.Ж.**
Национальная экономика Казахстана 50

ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕ- СКОЕ РАЗВИТИЕ

Өтеген А.Н.,
Цифрлық экономика негізінде қар-
жылық институттар қызметін тран-
сформациялау..... 58

**Алиева М.М.,
Алимжанова Ш.К.**
Салық жеңілдіктерінің экономика-
лық мәні және олардың Қазақстан
Республикасының салық саясатын-
дағы орны..... 66

**Муратова Д.Б.,
Джунусова Д.А.**
Аймақтың республикалық бюджетке
түсетін салықтық түсімдер қозғалы-
сының жағдайы..... 77

**Супугалиева Г.И.,
Есенжол Д.Е.**
Қазақ білімі мен ғылымының алтын
ордасы..... 90

**Асилова А.С.,
Избасарова Ж.Б.**
ҚазҰУ-ге оқуға кел Жас түлек!..... 92

Сведения об авторах..... 94

Информация о членах редакционной
коллекции..... 96

Требования к содержанию
и оформлению статей

МРНТИ 06.73.55

А.Е. Наурызбекова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университетінің проректоры
Д.Б. Муратова², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қаржы» кафедрасы

А.Б. Исмаилова³, «Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы
^{1,2,3}М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТИҢ ТАБЫСЫН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ЖОЛДАРЫ

Түйіндеме. Банк – ақша қаржылары мен қорларын жинақтау, беру, мемлекеттер, кәсіпорындар (фирмалар), мекемелер және жеке адамдар арасындағы өзара төлемдер мен ақшалай есеп айырысуда делдалдықты жүзеге асыру, ақшаның белгілі бір түрін айналымға қосуды айтамыз. Банк дегеніміз халық пен заңды тұлғаларға қаржылық қызметтерді коммерциялық (пайда табу үшін) негізде көрсететін мекеме.

Коммерциялық банктің негізгі мақсаты – нарықтағы мықты позицияны қамтамасыз ету арқылы пайда табуды арттыру болып табылады. Табыс – өндірістік және өндірістік емес қызметтен түсетін ақшалай түсімдер. Коммерциялық банк кез-келген басқа коммерциялық кәсіпорын сияқты, негізгі және қосалқы қызмет түрлерінен, сондай-ақ басқалар санатына жататын кездейсоқ табыстарды ала алады. Тиісінше, банктің кіріс көзі оның негізгі және қосалқы қызметі болып табылады. Банктің негізгі қызметі клиенттерге банктік операцияларды жүргізу және банк қызметтерін ұсыну болып табылады. Банктің кіріс әкелетін барлық басқа әрекеттері кездейсоқ саналады.

Табыс көздерін тұрақты және тұрақсыз бөлуге болады. Кірістің салыстырмалы тұрақты көзі клиенттерге әр түрлі қызметтерді ұсыну болып табылады. Бұл мақалада банктің қаржылық талдауының теориялық аспектісі, банк табыстарын басқаруды талдау және банктің қаржылық жағдайын бағалаудың даму жолдары көрсетілген.

Түйінді сөздер: коммерциялық банк, банк табысы, пайыздық табыстар, банк балансы, табысты есептеу әдісі, қаржылық жағдай.

Кіріспе. Қазақстанда банктік жүйе экономикалық үрдісте қайта құрылуда маңызды рөл ойнайды. Коммерциялық банктердің қолында қаржылық, инвестициялық, өндірістік және басқада көптеген экономикалық салаларға әсер ететін тетіктер бар. Коммерциялық банктердің өз қызметінің жүзеге асыруы сәйкесінше қажеттіліктер мен және мемлекеттің экономикалық мақсатының тәуелдігі, оларды басқарумен байланысты. Банктің қызметінің арасындағы теориялық және тәжірибелік мәселелерінде – табысты, шығындар мен қаржылық нәтижелерді қалыптастыру және олармен басқару. Оның мазмұнының құрылуы, коммерциялық банктердің тиімді жұмыс істеуі белгіленген шартында және жетіспеген мәліметтерді орналастыру барлық қолжеткізген инвестициялық қаражаттар құрылуы негізінде, максималды табысты қамтамасыз етеді. Коммерциялық банктердің оңтайлы өтімділігі ішкі және сыртқы шектеу есепке алынуы.

Банктің тұрақты және ырғақтылық табыстарының өсуі банктің мамандандырылған басқару нәтижесі болып табылады және керісінше активтер операцияларының басқаруының төмендеуі табыстар өсімімен көрсетіледі. Банктің барлық алынған табыстары талдануы және реттелуі керек.

Банк алдындағы осы жоспарда тұрған тапсырманы келесі екі негізгі орынға жатқызуға болады. Біріншіден, бірнеше жылдың динамикасында жиынтық табыстың құрылымы және деректер көлемін үнемі бағалау қажет, олардың түрлерінің әр түрлілігінің арасындағы арақатынасты анықтау, табыстың жалпы сомадағы әрбір табыстың салмағын, тұрақты көздердің есебінде табыстың негізгі массасын банкке қамтамасыз ететін және болашақта шолуда осы көздерді қолданылатын мүмкіндікті, операцияларды анықтау. Мұнда банктің жұмысының қалыпты куәлігі болып ең бастысы олардың тұрақты (берілген емес және спекулятивті емес) көздерінің банктегі жалпы табыстың қарқыны және өлшемдердің айқын тәуелдігі және негізгі қызметтен табыстардың өсу қарқыны ырғақтылығын санауға болады.

Екіншіден, банк жетекшілері табыстылықтың максималды қамтамасыз ету тұрғысынан жобаланған кезеңде көбенесе маңызды болып саналатын оның қызметінің қандай бағыттары, сонымен қатар табыстарды табу механизміне қандай өзгертулер қажет екенін үнемі анықтауға міндетті.

Пайда – банктің жұмысының негізгі қызметінің нәтижелілігі. Коммерциялық банктердің табыс пен шығыстарының әртүрлілігі жалпы пайданы құрады.

Жалпы пайданың көрсеткіші (салықты есепке алмағандағы төлем және қалдық пайданың бөлінуі) коммерциялық банктердің тиімді мінездемесін береді.

Тәжірибелік бөлім. Коммерциялық банктердің негізгі қызметі – пайда табу. Сонымен қатар қалыпты дамып келе жатқан банктің жоспарында ағымдағы кезеңге бірнеше мақсат көзделеді, бірақ бір ғана мақсат пайдамен байланысты болып келеді. Бұл мақсат дамушы банктердің сандық және сапалық көрсеткіштері меншік капиталына және оның құрылымына, ресурстарды тарту көздеріне, құрал-жабдықтарға бағытталған салымына, банктердің өнімдерінің түріне, қаржылық технологияларына, банктің техникалық базасына, меншікті ұйымның құрылымына, ұйымның құрылымына, ұжымның өзара қарым-қатынасына қатысты болады.

Бұл көрсеткіштер өткізу жағдайларында банктің жеткілікті пайдасында болады. Осы түрлеріне байланысты пайда мынандай: өзімен және банктің басқада мақсаттарына жеткен жағдайына қатысты екі мәнде болады. Осы екі мән банктің сенімділік өлшемін және клиенттер мен қарыз алушылардың тартымдылығын көрсетеді.

Пайда – банктің қызметінің негізгі қаржылық нәтижесінің көрсеткіші болып табылады. Банктің пайдасының мөлшері бұл қызметке қатысушылардың бәріне маңызды. Банкке қатысушылар салынған капиталдың табыс нормасы сияқты пайдаға қызығушылық танытады.

Қарыз алушылар банктің несие беру мүмкіндігін және меншікті капиталдың мөлшерімен құрылымымен байланысты банктің басқада салым салу пайдасының жеткіліктілігіне қызығуда, ал пайда – оның негізгі бір көзі болып табылады.

Табыстылық пен пайдалылық – коммерциялық банктердің ең маңызды тиімді көрсеткіші болып табылады. Табыстылықты талдау кезінде ең бастысы есеп берудегі сенімділікті сол бойынша қарастыру болып табылады. Белгіленген стандартты қолданбай пайда жеткілікті көрінуі мүмкін, ал расында ол асырылуы немесе жалған болуы мүмкін.

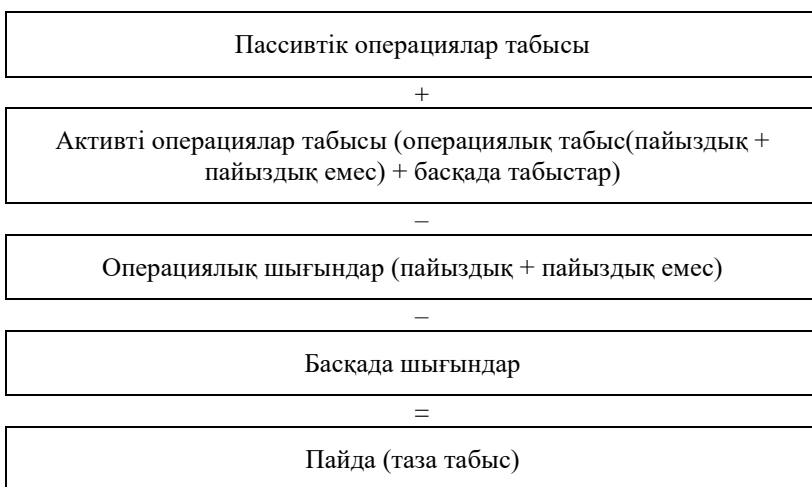
Пайдалылықты өлшеу үшін бірнеше әдіс қолданылады, бұлардың әрқайсысының артықшылықтары және жетістіктері бар. Коммерциялық банктердің біртұтас жүйесі немесе бір банктің немесе басқа банктермен пайдалылығын салыстырғандағы бағалы көрсеткіші – пайданың активке қатынасын көрсетеді. Консервативті қарыз инвестициялық саясат немесе төтенше шығыс операциялар нәтижесі пайданың төмен нормасы болуы мүмкін. Егерде салым масы жалпы депозиттер сомасына пропорционалды үлкен емес са, оларға деген пайыз шығындары төлемі орташа сала деңгейін жоғарлатуы мүмкін. Жоғарғы пайданың активте қатынасы банк қызметінің тиімді нәтижесі активте болуы мүмкіндігін немесе жалпы позиттердің жинақ салымындағы төмен үлесі немесе активтен ыздың үлкен мөлшерлемесі болады. Банк соңғы кездегі жағдайда активтерден табыстың жоғарлаған кезде және жоғарыда көрсетілген тәуекелдікте өзін тәуекелге әкелу мүмкіндігі бар. Банктің

лығының көрсеткіші болып орташа активтер құнының қайтарым коэффициентіне қатынасы болып табылады. Ол келесі жолмен есептелінеді:

Салық төленгеннен кейінгі таза пайда, дивидентке дейінгі төлем (1.1)

Активтің орташа құны

Банктік жүйеде пайда көлемі мен оның сенімділігін қамтамасыз етеді және оның салымының қауіпсіздігіне кепілдеме береді. Жалпы алғанда пайданың мөлшері үш ғаламдық компонентке тәуелді: табыс, шығыс, салық және міндетті төлемдерден тұрады. Осыған сәйкес қалыптастыру үлгісі және пайданың анықталу мөлшерінде қолданылуы келесі суретте көрсетіледі:

1-сурет. Банктің пайданы қалыптастыруы

Пайданың соңғы қаржылық нәтижесі банктің есеп беру аралығында табыстың салыстыру жолымен анықталады. табыстың кемітіп көрсетуі салық салынатын пайданың кемуіне әкеледі. Осыған байланысты есепке алудың толықтығының дұрыстығын тексеру қажет. Есепке алудағы қателер салдарынан табыстың өсуі және басқада себептерден кері әсерін тигізеді, пайдадан төлемдердің дәлелсіз қайта қайтарылуынан қиындықтар туындайды.

Барлық табыс пен шығын баптарында есеп беру кезеңінде таза пайда мен шығынның анықталуы қосылады және осылармен бірге төтенше баппен есепке алу бағасындағы нәтижелер өзгерімі кіреді. Бірақта пайда болған жағдайда белгілі баптар алынып тасталуы мүмкін. Мұндай екі жағдай бар: елеулі қателіктерді түзету және есепке алу саясатындағы нәтижелердің өзгерулері.

Барлық табыстар бабына есепке алу аралығындағы белгілі таза пайда кіреді және қарапайым банк қызметінде пайда болады.

ған байланысты кейбір жағдайларда шаруашылық қызметі және төтенше бабтар операциясы қабілеттілігі пайда болады [1].

Банк табыстары есептеу әдісі бойынша теңгемен есептеледі және мыналардан тұрады:

- төмендегілер бойынша сыйақы (мүдде) алумен байланысты;
- Ұлттық және басқа банктердегі корреспонденттік шоттар;
- Ұлттық және басқа банктерде орналастырылған депозиттер;
- Ұлттық банк қайта қаржыландыруы үшін жарамды қазынашылық міндеттемелер мен басқа да өтімділігі жорғарғы бағалы қағаздар;

- сатуға арналған бағалы қағаздар;
- басқа да бағалы қағаздар;
- басқа банктерге орналастырылған салымдар;
- басқа банктер ұсынған қарыздар;
- клиенттерге берілген қарыздар;
- капиталға және бағынышты борышқа инвестиция;
- банктің келесі қызметтері бойынша комиссиялық табыстары:
- аударым операциялары;
- бағалы қағаздарды сату-сатып алу;
- шетел валюталарын сату-сатып алу;
- сақтандыру операциялары;
- сенімгерлік операциялары;
- берілген кепілдіктер;
- шоттарды және клиенттердің салымдарын жүргізу;
- басқалары;
- пай, акция және басқа да бағалы қағаздар бойынша дивидендтер;

- клиенттердің банкке есеп айырысу және кассалық қызмет көрсеткені үшін төлемдері, клиенттердің телеграфтық (пошталық) және тағы басқа шығындардың орнын жабуы;

- шетел валютасын, бағалы қағаздарды сату-сатып алудан түсім;

- шетел валютасын, бағалы металдарды және бағалы қағаздарды қайта бағалаудан түскен табыс;

- кәсіпорындарға, ұйымдарға, банктерге халыққа көрсетілген басқа да қызметтер үшін, соның ішінде инкассация үшін төлем;

- банк активін сатудан түскен түсім;

- банк шығындарының орнын жабу сомалары;

- есепті кезеңде шыққан өткен кезеңде табыстары (өткен жылдар қателерін анықтау нәтижесінде): өткен жылдарда алынған алдын ала есептелінген пайыздар және комиссия, өткен жылдары банктің клиенттерге артық төленген талап етуге дейінгі сыйақы не комиссиялық ақы, алдында үмітсіз деп есептен шығарылған

рыздардың келіп түсуі, егер олар күмәнді қарыздар бойынша резервті көбейтуге бағытталмаса;

– банк қызметкерлерінің олардың кінәсі есебінен банктің төленген айыппұлдарының орнын жабуға түсімдердің түсуі;

– алынған айыппұлдар, өсімпұл, тұрақсыздық төлемі және басқа да экономикалық санкциялар, соның ішінде есеп айырысу операцияларын орындау ережелерін бұзғаны үшін клиенттерден алынатын айыппұлдар, сонымен қатар, мерзімінде жеткізбеу, корреспонденцияны жоғалтқаны үшін байланыс кәсіпорынынан алынған айыппұлдар;

– банк меншігіндегі мүлікті жалға беруден түсетін табыс, сонымен қатар мәмілеге сәйкес факторингтік және форфейтингтік операцияларды жүзеге асырудан түсетін түсім;

– банк алатын басқа да түсімдер: сатылған макулатура, металл сынығы, өңделген пломба, банк көлігін пайдалану, істен шыққан материалдарды қалдық заттар ретінде өткізуден түскен табыс, негізгі қорларды жоюдан түсімдер, жұмысшыларға еңбек кітапшасын және оларға қосымша бет беруден алынатын сомалар, түгендеу кезінде анықталған артық негізгі қорлар, баланстан балансқа ауыстыру тәртібі бойынша қабылданған инвентарь құны (сыйға тарту) және тағы сол сияқты;

– күтілмеген жағдайлар салдарынан туындаған басқа да күтілмеген табыстар.

Нәтижелер мен талқылаулар. Кез келген кәсіпкерлік қызметтің ең маңызды мақсаты – табыс табу болып табылады. Сонымен қатар бухгалтерлік есептің ең басты қызметі – осы мақсаттарға жету жолындағы банктің жетістіктері мен сәтсіздіктерін анықтау және есептілікті көрсету. Пайда – шаруашылық қызметті жүргізу нәтижесіндегі капитал өсімі; бұл толық табыстан толық шығыстарды шегерге тең. Бірақ бұл анықтамалар әр түрлі қабылдануы мүмкін. Бухгалтерлер «бөлінбеген пайда немесе таза табыс» терминдерді қолданғанды жөн көреді.

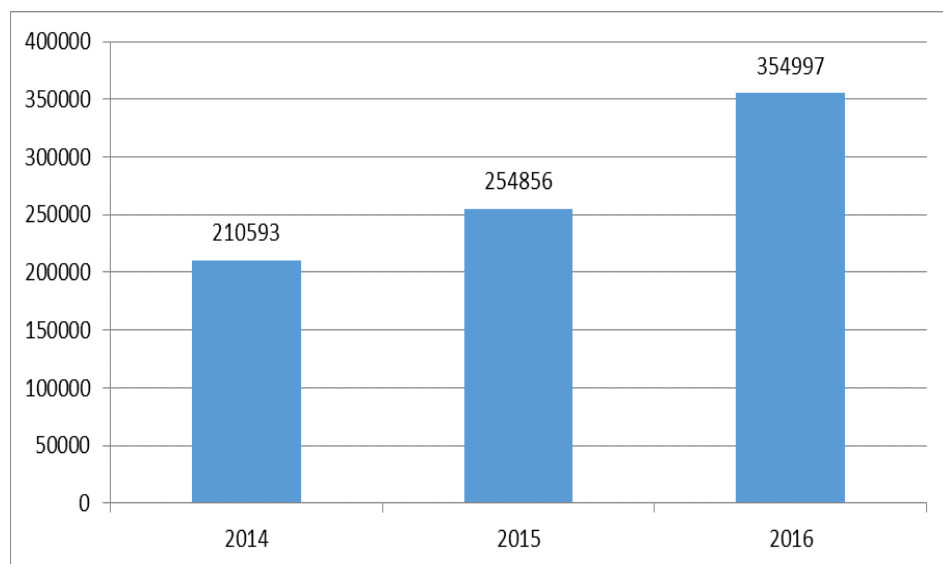
$$\text{Таза табыс} = \text{табыс} - \text{шығыс} \quad (1)$$

Егер шығыс табыстан асып кетсе, онда жабылмаған шығын жайлы сөз қозғалады.

Төмендегі суретте «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның пайыздық табыстарының өзгеру серпіні берілген (2-сурет).

Коммерциялық банктердің пайыздық табысы амортизацияланған құны бойынша есептелген қаржылық активтер, сату үшін қолда бар инвестициялық бағалы қағаздар, пайда және

залал арқылы әділетті құны бойынша бағаланған қаржылық активтер бойынша қалыптасады.

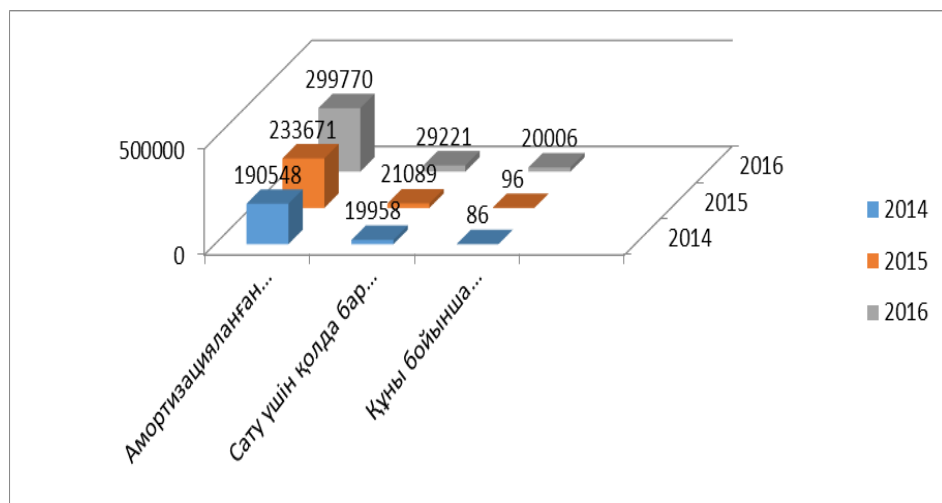
2-сурет. «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның пайыздық табыстарының өзгеру серпіні, млн. теңге

«Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның пайыздық табыстарының көлемі 2014 жылы 210593 млн. теңге, 2015 жылы 254856 млн. теңге және 2016 жылы 354997 млн.теңгені құраған, 2016 жылды 2015 жылмен салыстырғанда 100141 млн. теңгеге артқан, немесе 39,3% құраған.

Келесі суретте банктің пайыздық табыстарының құрылымының 2014-2016 жж. өзгеруі бейнеленген (3-сурет).

Банктің пайыздық табыстарының құрылымында амортизацияланған құны бойынша есептелген қаржылық активтер көлемі жөнінен көшбасшылық жайғасымда орналасқан. Атап көрсетсек, 2014 жылы олардың көлемі 190548 млн. теңге, 2015 жылы 233671 млн. теңге және 2016 жылы 299770 млн. теңгені құраған. Ал сату үшін қолда бар инвестициялық бағалы қағаздар көлемі 2014 жылы 19958 млн. теңге, 2015 жылы 21089 млн. теңге және 2016 жылы 29221 млн. теңге болған.

Әділетті құны бойынша бағаланған қаржылық активтер көлемі 2014 жылы 15727 млн. теңгені, 2015 жылы 177070 млн. теңгені, 2016 жылы 328737 млн. теңгені құрады, 2016 жылғы көрсеткішті өткен жылмен салыстырғанда 151667 млн. теңгеге артқан, немесе 85,7% құрайды.

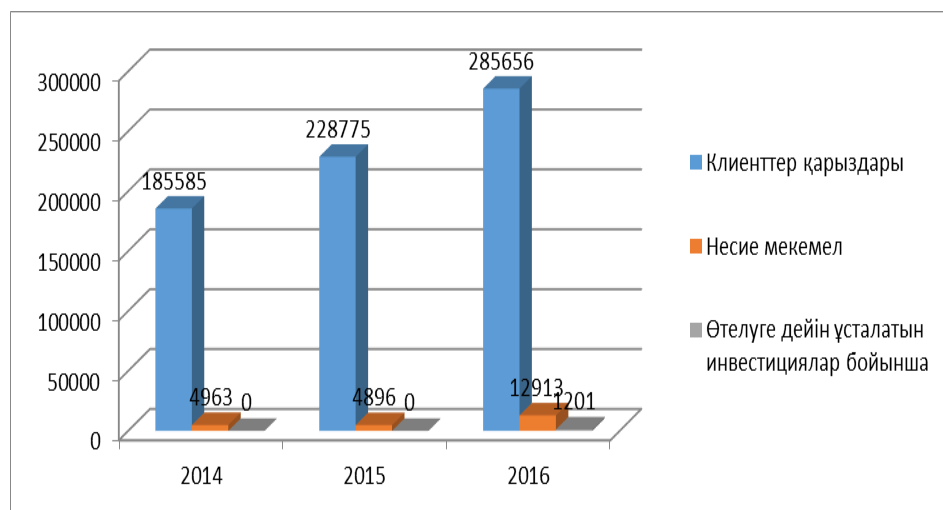
3-сурет. Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның пайыздық табыстарының құрылымы, млн. теңге

Төмендегі кестеде «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның пайыздық табыстарының құрылымындағы оның баптарының үлестері және ауытқу деңгейлері берілген.

1-кесте. «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның пайыздық табыстарының құрылымы, млн. теңге

	2014 ж.		2015 ж.		2016 ж.		Ауытқу, %	
	Көлем	Үлес %	Көлем	Үлес %	Көлем	Үлес %	2015-2014	2016-2015
Амортизацияланған құны бойынша есептелген қаржылық активтер	190548	90,5	233671	91,7	299770	84,4	22,6	28,3
Сату үшін қолда бар инвестициялық бағалы қағаздар	19958	9,5	21089	8,3	29221	8,2	5,7	38,6
Пайда және залал арқылы әділетті құны бойынша бағаланған қаржылық активтер	86	0,04	96	0,03	26006	7,3	11,6	26989
Барлығы	210593	100	254856	100	354997	100	21	39,3
Ескерту: [4] «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның 2014-2016 жж. жылдық есебі								

Жалпы пайыздық табыстар көлемі 2015 жылы өткен жылмен салыстырғанда 21%-ға, 2016 жылы өткен жылмен салыстырғанда 39,3%-ға артқан. Соның ішінде, амортизацияланған құны бойынша есептелген қаржылық активтер 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда 22,6%-ға артса, 2016 жылы өткен жылмен салыстырғанда 28,3%-ға көбейген. Келесі көрсеткіш сату үшін қолда бар инвестициялық бағалы қағаздар болып табылады. 2015 жылы бұл көрсеткіштің көлемі 2014 жылмен салыстырғанда 1131 млн. теңгеге дейін артқан, ал 2016 жылы 38,6%-ға артқан. Пайда және залал арқылы әділетті құны бойынша бағаланған қаржылық активтер көлемі 2015 жылы 2014 жылмен салыстырғанда 11,6%-ға.

4-сурет. Банктің пайыздық табыстарының амортизацияланған құны бойынша есептелген қаржылық активтер құрылымы, млн. теңге

4-сурет. «Қазақстан Халық банкі» АҚ-ның пайыздық табыстарының амортизацияланған құны бойынша есептелген қаржылық активтер құрылымының өзгеруі берілген. Бұл көрсеткіштің құрамында клиенттер қарыздары және несие мекемелеріндегі қаражаттар және ақша қаражаттары мен олардың эквиваленттері бар. Аталмыш қаржылық активтер құрылымында көлемі жөнінен 2014 жылы 185585 млн. теңгемен, 2015 жылы 228775 млн. теңгемен және 2016 жылы 285656 млн. теңгемен клиенттер қарыздары үлкен үлес салмақты иеленіп отыр. Яғни жалпы аталмыш қаржылық активтер көлемінде қарастырылып отырған кезеңдерде олардың орташа үлес салмағы 95%-ды құраған.

Жалпы, банктің пайыздық табыстарын талдаудан банктің жүргізген саясаты, оңтайлы қызметі нәтижесінде банктің таза пайыздық табысы көлемінің жыл санап артқандығын байқауға болады.

Табыстылық пен пайдалылық – коммерциялық банктердің ең маңызды тиімді көрсеткіші болып табылады. Табыстылықты талдау кезінде ең бастысы есеп берудегі сенімділікті сол бойынша қарастыру болып табылады. Белгіленген стандартты қолданбай пайда жеткілікті көрінуі мүмкін, ал расында ол асырылуы немесе жалған болуы мүмкін.

Сонымен қатар қалыпты дамып келе жатқан банктің жоспарында ағымдағы кезеңге бірнеше мақсат көзделеді, бірақ бір ғана мақсат пайдамен байланысты болып келеді. Коммерциялық банктердің басты мақсаты пайда табу. Бұл мақсат дамушы банктердің сандық және сапалық көрсеткіштері меншік капиталына және оның құрылымына, ресурстарды тарту көздеріне, құрал-жабдықтарға бағытталған салымына, банктердің өнімдерінің түріне, қаржылық технологияларына, банктің техникалық базасына, меншікті ұйымның құрылымына, ұйымның құрылымына, ұжымның өзара қарым-қатынасына қатысты болады.

Қорытынды. Қазіргі кезде әмбебап банктер банк қызметтерінің және қаржылық қызметтердің барлық аспектілерін түгелдей қамтитын өнімдердің кең қатарын ұсынады. Осы кезде басқа банктер бәсекелестік артықшылықты жаулап алу және оны мықты түрде сақтандырып қалу мақсатымен қатаң түрде белгілі бір қызметтер түрлерін көрсетуге мамандануға тырысады.

Коммерциялық банктердің желісі ақша нарығының қалыпташуына ықпал етеді, ал заңды және жеке тұлғалардың мемлекетте уақытша бос ақша қаражаттарының болуы және оны экономика мен халықтың қысқа мерзімдік қажеттіліктерін қанағаттандыруға пайдалану ақша нарығының экономикалық негізі болып қала береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қарымсақов М. Банк саясаты. Экономика негіздері. 2005. – № 2, 30 б.
2. Сейтқасымов Ғ. С. Ақша, несие, банктер. Алматы, Экономика. – 2001.
3. Мақыш С. Б. Коммерциялық банктердің операциялары. Алматы, Экономика. – 2002.

А.Е. Наурызбекова¹, кандидат экономических наук, доцент, проректор
Таразского государственного университета имени М.Х. Дулати
Д.Б. Муратова², кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Финансы»

А.Б. Исмаилова³, старший преподаватель кафедры «Финансы»
^{1,2,3}Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз,
Казахстан

Проблемы и методы совершенствования управления доходами коммерческого банка

Аннотация. Банк – это организация, созданная для привлечения денежных средств и их размещения от своего имени на условиях возвратности, платности и срочности. Основное назначение банка – посредничество в перемещении денежных средств от кредиторов к заемщикам и от продавцов к покупателям. Основная цель деятельности коммерческого банка – получение максимальной прибыли при обеспечении устойчивого длительного функционирования и прочной позиции на рынке. Доходы – это денежные поступления от производственной и непроизводственной деятельности. Коммерческий банк, как и любое другое коммерческое предприятие, может получать доходы от основной и побочной деятельности, а также случайные доходы, относящиеся к категории прочих. Соответственно источником доходов банка является, его основная и побочная деятельность. Основной деятельностью банка считается совершение банковских операций и оказания банковских услуг клиентам. Вся прочая деятельность банка, приносящая доход, считается побочной.

Источники доходов можно разделить на стабильные и нестабильные. Относительно стабильным источником доходов является оказание различных услуг клиентам. В процессе достижения поставленной цели решаются следующие задачи как исследовать теоретические аспекты финансового анализа, проанализировать проблему управления доходов банка и определить перспективы развития оценки финансового состояния банка.

Ключевые слова: коммерческий банк, доход банка, процентные доходы, баланс банка, методы расчета доходов, финансовое состояние.

A.E. Nauryzbekova¹, candidate of economic, associate professor, prorector of Taraz State University named after M. Kh. Dulati

D.B. Muratova², candidate of economics, associate professor, department «Finance»

A.B. Ismailova³, senior lecturer of the chair «Finance», department «Finance»
^{1,2,3}Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Problems and methods of improving the management of commercial bank incomes

Abstract. A bank is an organization created to attract funds and place them on its behalf on terms of repayment, payment and urgency. The main purpose of the bank is to mediate the transfer of funds from creditors to borrowers and from sellers to buyers.

The main objective of the commercial bank is to maximize profits while ensuring a sustainable long-term operation and a strong position in the market. Revenues are cash receipts from production and non-productive activities. A commercial bank, like any other commercial enterprise, can receive income from basic and secondary activities, as well as casual incomes belonging to the category of others. Accordingly, the source of the bank's revenues is its main and secondary activities. The main activity of the bank is the performance of banking operations and provision of banking services to customers. All other activities of the bank that generate revenue are considered to be an incidental one. Sources of income can be divided into stable and unstable. Relatively stable source of income is the provision of various services to customers.

In the process of achieving this goal, the following tasks are solved: how to study the theoretical aspects of financial analysis, analyze the problem of managing the bank's revenues, and determine the prospects for developing an assessment of the bank's financial condition.

Keywords: commercial bank, bank income, interest income, bank balance, methods of income calculation, financial status.

А.О. Мухаммедов¹, профессор, экономика ғылымдарының докторы
А. Шәріпбай², магистрант

^{1,2} Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДА МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕШЕЛІК ӘРІПТЕС- ТІКТІК НЕГІЗІНДЕ ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Бүгінгі таңда қабылданған заңнамалық және жүйелі шараларды ескере отырып, өңірлердің белсенділігі күшейе түсті және өңірлерде мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларын әзірлеу және іске асыру бойынша ауқымды жұмыстар жүргізілуде. Қазақстан Республикасында 162 өңірлік мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобалары жоспарланып отыр. Олардың басым бөлігі білім беру, денсаулық сақтау, көлік, спорт салаларына тиесілі. Қоғамда бұл экономикадағы мемлекеттің үлесін арттырып жібереді, болмаса бұл мемлекеттің экономикаға араласуы соның нәтижесінде экономиканың дамуы тежеледі деген пікірлер көп кездеседі. Бірақ мемлекеттің әріптес ретінде болуы бұл экономикаға қатты араласып отыр деген сөз емес, қайта нақты бір салада көшбасшылық кейіпке еніп нақты салалардың дамуына үлес қосу болып табылады. Сонымен қатар мемлекеттік әріптестіктің болуы үлкен табыс алып келе бермейтін, әлеуметтік саланың да дамуына өзіндік үлесін қосады.

Түйінді сөздер: әріптестік, шағын кәсіпкерлік, мемлекет және бизнес, мемлекеттік серіктестік.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев өзінің «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында Қазақстанның жаңа саяси бағыттарының бірі «ұлттық экономикамыздың жетекші күші – кәсіпкерлікті жан-жақты қолдау» екендігін айта отырып, «мемлекеттік-жеке меншік әріптестік принциптеріне негізделген сенімді диалог құру үшін бизнесті топтастыруды жалғастыру керек, ол бұл жаңа стратегияны іске асыруда кең ауқымды және барлық кәсіпкерлердің тартылуы міндетін шешіп береді» деп көрсеткен болатын [1].

Сондай-ақ, Елбасы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты 2017 жылдың 31-қаңтарында ел халқына жолдаған жолдауында үшінші жаңғырудың 5 басымдығын атап көрсетті. Солардың ішіндегі екінші басымдық – бизнес ортаны түбегейлі жақсарту және кеңейтудің бірі қыры ретінде кәсіпкерлікті

дамытуға мемлекет-жекеменшік серіктестік аясын кеңейтуді тапсырды [2].

Мемлекеттік-жекешелік әріптестік – әлеуметтік инфрақұрылым мен нысандарды қаржыландыру, құрылыс, қалпына келтіру, қайта құру және пайдалануға негізделген мемлекет пен кәсіпкер арасындағы ынтымақтастық.

Тәжірибелік бөлім. Әлемдік тәжірибе мемлекеттік ресурстардың шектеулігі жағдайларында объектілерді құру, жаңғырту, ұстау және пайдалану үшін қажетті қаржылық базаны қамтамасыз етудің баламалы құралдарының бірі МЖӘ тетігі болып табылатынын көрсетіп отыр.

МЖӘ тетігін пайдаланған кезде мемлекет пен жеке сектордың өзара пайдалы ынтымақтастығының тиімділігін арттыру, ұсынылатын қызметтер сапасын көтеру, экономиканы әртараптандыру үшін қажетті инфрақұрылымды жеделдетіп жаңғырту мүмкіндігі пайда болады.

Халықаралық тәжірибеге сәйкес нақты елде МЖӘ-ні дамыту үш кезеңді білдіреді: дайындау, енгізу және жетілдіру. Дайындау кезеңінде мемлекеттер халықаралық тәжірибені зерделейді, қолданыстағы заңнамаға талдау жасайды, МЖӘ саласындағы жалпы мемлекеттік саясатты айқындайды және кей уақытта пилоттық жобаларды іске асыруды бастайды. МЖӘ-ні енгізу кезеңі мынадай бірқатар шараларды болжайды: заңнаманы қалыптастыру, әдістемелік нұсқаулықтар мен басшылықтарды әзірлеу, МЖӘ-нің мамандандырылған органын құру, МЖӘ-ні қолдану аясын кеңейту және т.б. Жетілдіру кезеңі МЖӘ саласындағы белсенділіктің өсуімен және жобалардың күрделілік деңгейінің артуымен сипатталады. Осы кезең заңнаманы, сондай-ақ МЖӘ жобаларын іске асыру үлгілерін одан әрі жетілдіруді болжайды.

Осы уақытта Қазақстанда дайындық кезеңі өтті және МЖӘ-ні енгізу үдерісі басталды («Концессиялар туралы» Заң қабылданды, концессия мәселелері жөнінде мамандандырылған ұйым құрылды, концессиялық жобаларды іске асыру басталды, «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» Заң қабылданды).

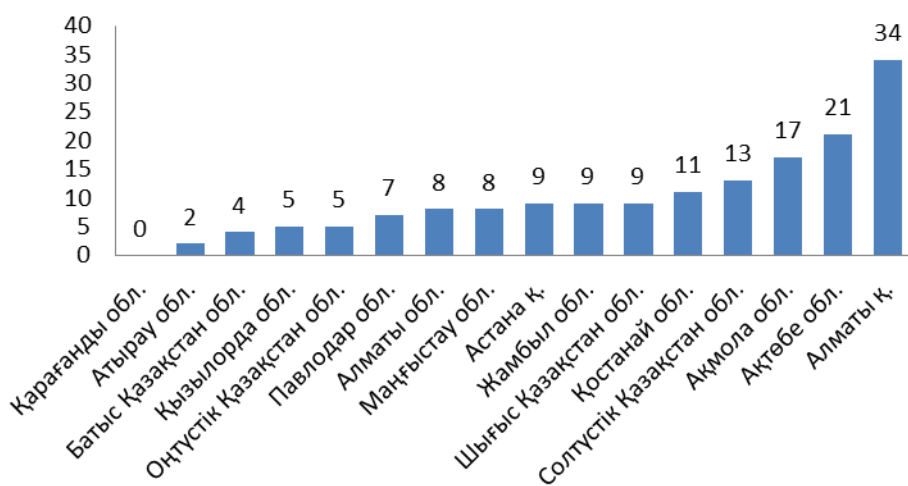
Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік туралы құқықтық базаның нағыз эволюциясы 2015 жылғы 31 қазанда жарияланған № 379-V ҚРЗ «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы (одан әрі «МЖӘ туралы» Заң) болып табылады.

Осы Заң мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің құқықтық жағдайларын, оның жүзеге асырылу тәсілдерін айқындайды және мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобасын дайындау мен іске асыру, мемлекеттік-жекешелік әріптестік шартын жасасу, орындау және тоқтату процесінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді [3].

«МЖӘ туралы» Заң күшіне еңген кезден бастап, жергілікті атқарушы органдар жергілікті деңгейдегі МЖӘ жобаларын «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасына енгізуге мүмкіндік алды. Бұл бағдарламада мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобалары шеңберінде субсидиялау және несиелер бойынша кепілдік беру құралдарын қолдану және тұрақты негізде мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларында қатысу бойынша бизнеске сервистік қолдау көрсету көзделген.

Сонымен бірге, республикалық және жергілікті деңгейлерде 2016-2018 жылдарға арналған мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту жөніндегі Жол карталары қабылданды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Бүгінгі таңда қабылданған заңнамалық және жүйелі шараларды ескере отырып, өңірлердің белсенділігі күшейе түсті және өңірлерде мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларын әзірлеу және іске асыру бойынша ауқымды жұмыстар жүргізілуде. Қазақстан Республикасында 162 өңірлік мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобалары жоспарланып отыр. Олардың басым бөлігі білім беру, денсаулық сақтау, көлік, спорт және ТҮКШ салаларына тиесілі.

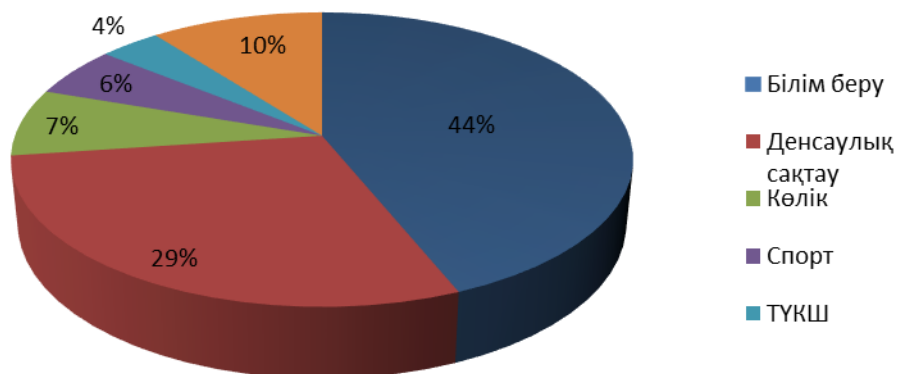

1-сурет. Қазақстан Республикасында 2016-2018 жж. жоспарланған және жүзеге асырылу барысындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобалары

Жобалардың басым бөлігі мегаполис Алматы қаласына тиесілі екені айқындалып отыр. Оны өңірдің қарқынды өсуі мен экономикасының әртараптылығымен түсіндіруге болады. Сонымен қатар, жергілікті бюджеттің көлемі үлкен рөл атқарады, себебі мемлекеттік әріптестің бастамасымен жүзеге асырылатын жобалардың сомасы жергілікті бюджеттің мөлшерінің 2-3 пайызынан аспауы тиіс.

Қазіргі уақытта, Ұлттық экономика Министрлігінің мәліметтері бойынша Мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларын іске асыру сатысында 30 жоба бар, оның ішінде 2016 жылы өңірлік деңгейде 27 жоба бойынша 19,6 млрд. теңге сомасына мемлекеттік-жекешелік әріптестік шарты жасалған. Дайындықтың әр түрлі сатыларында 326 жоба, оның ішінде 303 жоба өңірлерге тиесілі. 249 жоба тұжырымдаманы/концессиялық ұсынысты әзірлеу сатысында тұр. 2016 жылға жергілікті атқарушы органдарға 351,1 млрд. теңге мөлшерінде мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобалары бойынша мемлекеттік міндеттемелерді қабылдау лимиттері жеткізілген [4].

Өңірлерде жүзеге асырылатын мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобаларының салалар бойынша жіктемесіне келетін болсақ, олардың басым бөлігін білім беру саласындағы объектілер қамтиды. Оның себебі өңірлердегі мемлекеттік білім беру мекемелерінің, әсіресе бала бақшалары мен мектеп жасына дейінгі білім беру мекемелерінің, тапшылығына байланысты деп айтуға болады. Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобалары қолданысының келесі бір саласы денсаулық сақтау болып табылады. Бұл салада көп салынатын объектілерге емханалар, стоматология орталықтары мен мектеп ғимаратындағы медициналық кабинеттер жатады [5].

2-сурет. Қазақстан Республикасында 2016-2018 жж. жоспарланған және жүзеге асырылу барысындағы МЖӘ жобаларының салалық бөлінісі

Қазақстан Республикасында мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобаларының басым бөлігі білім беру және денсаулық сақтау салаларына тиесілі. Бұл жөнінде Елбасы жолдауда: «Бізде қазірдің өзінде оларды мектепке дейінгі білім беру ісіне тарту саласында жақсы нәтижелер бар. Өткен 3 жылда мемлекет 40 мың орынға налған 189 балабақша салса, жекеменшік сектор 100 мың орынға

арналған 1300 балабақша ашты. Жекеменшік балабақшалардың ең көбі Оңтүстік Қазақстан (397), Алматы (221), Қызылорда (181) лыстарында ашылды. Мен үшін осы сектордағы мемлекет-жекеменшік серіктестігінің үлгісі өте маңызды» – деп атап көрсеткен болатын [2].

Қорытынды. Бұл салалар әлеуметтік мәселелерді қамтығандықтан мемлекет үшін оларды шешкен үлкен маңыздылыққа ие. Осы салаларға жеке кәсіпкерлерді тарту олардың қоғам алдындағы жауапкершілігін жүктейді және мемлекеттік басқаруға тікелей қатысуға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, мемлекеттік-жекешелік әріптестікті дамыту бойынша Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің бағытталуы мен принциптерінің нормативтік базасын, мемлекеттік-жекешелік әріптестік саласындағы кадрлық саясатты және мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің институционалдық ортасын жетілдіру, мемлекеттік-жекешелік әріптестік негізінде енгізілетін ақылы автомобиль жолдарын салуды жүзеге асыру қажет деп санаймын.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты //
2. Н.Ә. Назарбаев 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
3. «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» 2015 жылғы 31 қазандағы № 379-V Қазақстан Республикасының Заңы.
4. ҚР Ұлттық экономика министрлігінің ресми сайты// <http://economy.gov.kz/kz/>.
5. «Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік орталығы» Акционерлік қоғамы // <http://kzppp.kz>.

А.О. Мухаммедов¹, профессор, доктор экономических наук,
А. Шәріпбай², магистрант
Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан

^{1,2} Проблемы развитие малого предпринимательства через государственно-частного партнерства

Аннотация. Сегодня, учитывая принятые законодательные и системные меры, активность регионов активизировалась, и в регионах ведутся масштабные работы по разработке и реализации проектов государственно-частного партнерства. В Республике Казахстан запланировано 162 региональных проекта партнерства между государственным и частным секторами. Большинство из них относятся к образованию, здравоохранению, транспорту и спорту. Часто слышим общественное мнение о том, что это увеличит долю государства в экономике и участие государства в экономике замедлит развитие экономики. Однако это не означает, что это сильное вмешательство государства в экономику, а скорее государства как лидер будет способствовать в развитие конкретных отраслей. В то же время, современные партнерские отношения вносят значительный вклад в развитие социальной сферы.

Ключевые слова: партнерства, малый бизнес, государства и бизнес, государственное партнерство

A.O. Mukhammedov¹, Professor, Doctor of Economic Sciences,
A. Sharipbay², master

^{1,2} University of International Business, Almaty, Kazakhstan

Problems of development of small enterprises through state-private partnership

Abstract. Today, taking into account the adopted legislative and systemic measures, the activity of the regions has become more active, and large-scale works are being carried out in the regions to develop and implement public-private partnership projects. In the Republic of Kazakhstan 162 regional partnership projects between the public and private sectors are planned. Most of them relate to education, health, transport and sports. We often hear public opinion that this will increase the state's share in the economy and state participation in the economy will slow the development of the economy. However, this does not mean that this is a strong intervention of the state in the economy, but rather states as a leader will contribute to the development of specific industries. At the same time, modern partnerships make a significant contribution to the development of the social sphere.

Keywords: Partnership, Small Business, State and Business, Public Partnerships

МРНТИ 06.35.31

А.А. Адамбекова¹, профессор, доктор экономических наук

К.К. Умитханова², магистрант

^{1,2} АО «Университет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

ПРОЦЕСС РЕФОРМИРОВАНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности реформирования бухгалтерского учета в банковской системе Республики Казахстан. Этапы развития организации бухгалтерского учета в банках второго уровня. Выявлены причины необходимости реформирования бухгалтерского учета, а так же последствия активного участия в банковской системе Национального Банка в период 1993-2002 гг. Указаны итоги совместной работы Национального Банка и представителей МВФ, первоначальный проект Нового плана счетов и перевод в июле 1994 года всей системы Национального Банка на параллельное ведение счетов как по действующему, так и по Новому плану счетов. Описывается процесс введения национальной валюты – тенге, его хронологическая последовательность и последствия, процесс разработки и утверждения формы финансовой отчетности для банков второго уровня, соответствующие международным стандартам. Процесс принятия Налогового кодекса, разработка которого предусмотрена в целях защиты интересов банков и страховых организаций. Проблемы перехода банковской системы на международные стандарты финансовой отчетности, и какое влияние оказали все выше перечисленные процессы на организацию бухгалтерского учета в банковской системе. Разработка методологической рекомендации для банков по организации и ведению бухгалтерского учета.

Ключевые слова: Национальный Банк, бухгалтерский учет, банковская система, финансовая отчетность, международные стандарты финансовой отчетности.

Введение. Любую банковскую систему страны можно уверенно назвать одной из основных кровеносных систем экономики фактически любой цивилизованной страны. Благодаря аккумулярованию свободных денежных ресурсов банки второго уровня занимают ос-

новополагающее место в экономике страны и оказывают колоссальное влияние на экономику в целом.

Работа по реформированию бухгалтерского учета в финансовом секторе Республики Казахстан началась с принятия 26 декабря 1995 года Указа Президента Республики Казахстан, имеющего силу Закона, «О бухгалтерском учете» № 2732. Данный Указ определил основные принципы и правила учета, необходимые для соблюдения всеми организациями в процессе ведения бухгалтерского учета и подготовки финансовой отчетности. С его принятием был осуществлен переход в 1995-1996 годах бухгалтерского учета совершаемых операций на метод начисления при признании доходов и расходов, в соответствии с которым, доходы признаются, когда они заработаны, а убытки, когда они понесены, а не тогда, когда деньги получены или выплачены. Данный метод является одним из главных принципов международных стандартов финансовой отчетности.

На базе основных нормативных правовых актов по вопросам бухгалтерского учета и финансовой отчетности, Национальным Банком Республики Казахстан началась работа по реформированию бухгалтерского учета в банковском секторе. Хотелось бы отметить, что на начальном этапе Национальным Банком уделялось большое внимание системе бухгалтерского учета в банках второго уровня, как основному стержню финансовой системы государства. Банковскую систему практически любой развитой страны можно смело назвать кровеносной системой ее экономики. Банки занимают центральное место в экономике и оказывают на нее огромное воздействие, путем аккумуляции свободных денежных ресурсов, осуществляя функции кредитования экономики, обеспечивая платежи между участниками экономических отношений, эмитируя средства обращения - кредитные деньги и выполняя другие функции, и, в свою очередь, испытывают влияние всех процессов, протекающих в экономике. Поэтому не случайно банковская система, будучи ключевым звеном финансовой системы страны, является одним из важнейших рычагов экономической политики государства. Значение достоверной и полной информации как для внутренних пользователей (менеджмент банка), так и для внешних - клиентов, конкурентов, регулирующих органов – сложно переоценить. Обладание достоверной информацией позволяет своевременно выявить проблемы предприятия и адекватно отреагировать на их появление. От качества и уровня организации бухгалтерского учета во многом зависит способность принимать верные решения [1].

Экспериментальная часть. Идея необходимости реформирования бухгалтерского учета начала активно развиваться с того момента как наша республика приобрела независимость. С момента изучения международного опыта ведения бухгалтерского учета и

подготовки финансовой отчетности началась работа по реформированию бухгалтерского учета банковском секторе Казахстана. Возникновение необходимости привлечения иностранных капиталов в казахстанскую экономику послужило началом реформирования бухгалтерского учета в банковской системе. Из-за существенной разницы в методологии учета инвесторам было сложно производить анализ нашей финансовой отчетности. Поэтому Международный Валютный Фонд потребовал, чтобы наша республика систематически начала переход на Международные стандарты бухгалтерского учета, согласно которым работает весь цивилизованный финансовый мир.

Реформу бухгалтерского учета в финансовом секторе Республики Казахстан можно условно разделить на следующие этапы:

1) подготовительный этап – изучение реформ, осуществленных другими странами и выработка на их основе оптимального варианта перехода бухгалтерского учета банковской системы на международные стандарты;

2) основной этап – создание нормативной и методологической базы учета, начало осуществления практического внедрения новых принципов, соответствующих требованиям МСФО и мировой практике банковского дела;

3) совершенствование существующей нормативной и методологической базы в соответствии с международными требованиями и разработка новых нормативных правовых актов, обучение бухгалтерских работников коммерческих банков ведению бухгалтерского учета и составлению финансовой отчетности по международным стандартам.

Результаты и обсуждения. Уже в начале 90-х Национальный Банк Казахстана практически не зависел от России. Успели внедрить корреспондентские счета государственных банков (коммерческих банков тогда еще не было).

К тому времени у нашей республики появилась необходимость – строить взаимоотношения (и не только, взаиморасчеты) с другими странами с позиции независимого государства. Вместе с тем, как никогда острой, стала потребность привести в рабочее состояние систему учета внутри страны. Аналогично необходимости строить экономически выгодные взаимоотношения с другими странами появилась потребность в приведении в рабочее состояние систему учета внутри страны [2].

В 1993 году казахстанские финансисты выдерживают экзамен на прочность, связанный с введением казахстанской валюты – тенге. Сложность бухучета того обмена заключалась в большой территориальной протяженности Казахстана. Ведь тенге нужно было вводить на всей территории страны одновременно. Обучить персонал во всех банках и филиалах. Собрать у населения рубли, пересчитать,

зачислить на счета, про конвертировать, выдать тенге. Четко соблюдая инструкции Национального Банка, банковская система сплотилась около Национального Банка и очень слажено произвела обмен, осознавая все затруднения сложившейся ситуации [3].

Переход банков на международные стандарты бухгалтерского учета и разработка нового плана счетов бухгалтерского учета для банков Республики Казахстан осуществлялся с учетом специфики операций, выполняемых финансовыми институтами. Конечным итогом совместной работы Национального Банка и представителей МВФ стал первоначальный проект Нового плана счетов и перевод в июле 1994 года всей системы Национального Банка на параллельное ведение счетов как по действующему, так и по Новому плану счетов. Также, в декабре 1995 года был принят и утвержден План счетов бухгалтерского учета для банков второго уровня. Правда, очень тяжело было вводить Новый план счетов в банковской системе, поскольку необходимо было вносить большие изменения в имеющиеся у банков автоматизированные системы, обучить специалистов и проводить конвертацию бухгалтерского учета со старого на Новый план счетов. При этом, в проводимой работе необходимо было руководствоваться международными стандартами финансовой отчетности) [4].

Следующим этапом перехода банковской системы на МСФО стала работа по достижению достоверности финансовых отчетов и своевременности ее представления. Учитывая, что многие банки имеют большую филиальную сеть и отчетность поступала с задержкой на 2-3 дня, назрела необходимость централизации учета по следующим операциям: расчеты, займы и вклады, основные средства и нематериальные активы, доходы и расходы, заработная платы, кадры и другое. Все эти операции возможно централизовать при наличии единой автоматизированной системы, позволяющей обрабатывать информацию на уровне головного банка, а также при наличии хорошей высокоскоростной связи.

Реформирование бухгалтерского учета в банковском секторе послужило гарантией достоверности, полноты и прозрачности анализа информации, для приобретения максимальной экономической выгоды, заключенной в финансовой отчетности [4].

Так же новшества в бухгалтерском учете обуславливают к транспарентности и ясности экономики, что уже в свою очередь стало соответствующей нормой времени. Об открытости экономики страны судят не только по доле экспорта во внутреннем валовом продукте, но и по уровню доступности информации, и насколько высоко качество этих данных. Привлечение притока иностранных инвестиций, развитие промышленности, одновременно создание новых рабочих мест связано непосредственно с прозрачностью финан-

совой информации о деятельности компаний. Чем больше приближение к международным стандартам бухгалтерского учета, тем больше вероятность того, что отечественные предприятия смогут конкурировать на международной арене с иностранными компаниями. Трудоустройство работников бухгалтерской службы в зарубежные компании аналогично является одним из благоприятных возможностей присоединения к международным стандартам бухгалтерского учета. Все эти факторы оказывают содействие экономическому расцвету страны и, как следствие, социальной обеспеченности и росту благополучия граждан РК.

Важным событием в жизни республики стало принятие Налогового кодекса, в разработке которого в целях защиты интересов банков и страховых организаций активное участие принимало и подразделение бухгалтерского учета НБРК.

В настоящее время назрела необходимость составления Главной бухгалтерской книги и вспомогательных журналов, а также приобретения банками сертифицированных автоматизированных банковских информационных систем, которые бы обеспечили достоверность, прозрачность и своевременность бухгалтерского учета в режиме реального времени [5].

В целях выполнения указанных задач банки составили мероприятия, определили сроки и ответственных. Одновременно были проработаны вопросы по приобретению автоматизированных банковских информационных систем, стоимость которых зависит от объема операций, филиальной сети и финансовых инструментов, используемых банком в работе. В основном это дорогие системы, по которым банки проводят тендер и которые приобретаются поэтапно. При этом, на внедрение системы требуется определенное время. В связи с этим, Национальный Банк совместно с банками проводит семинары, обучает специалистов, разрабатывает рекомендации по дальнейшему совершенствованию системы бухгалтерского учета и отчетности.

Заключение. Последним этапом реформирования бухгалтерского учета в банковской системе является разработка методологической рекомендации для банков по организации и ведению бухгалтерского учета. В данной рекомендации присутствуют аспекты отражения системы налогового учета во вспомогательном учете, заемных операций, а так же операции с аккредитивами, с нематериальными активами, товарно-материальными запасами, уставным капиталом, и дебиторами и кредиторами [6].

Подытоживая статью, можно сказать, что проведена объемная работа по переходу банковской системы РК к международному стандарту, основные аспекты которые достигнуты. Но, конечно же, останавливаться на этом нельзя, пока у банков второго уровня есть проблемы по применению международных стандартов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Миржакыпова С.Т. Бухгалтерский учет в банках. – Алматы: Экономика, 2007. – 874 с.
2. Чувилова, В.В. Бухгалтерский учет и анализ: Учебник / В.В. Чувилова, Т.Б. Иззука. – М.: Дашков и К, 2015. – 248 с.
3. Введение в профессию бухгалтера: Учебное пособие / Андреев В. Д., Лисихина И. В. – М.: Магистр, НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 193 с.
4. Сборник методических рекомендаций по применению международных стандартов финансовой отчетности. Справочник бухгалтера, № 1. – Алматы, 2010.
5. Хвостик Т. В. Практикум по бухгалтерскому (финансовому) учету / Т. В. Хвостик. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2011. – 175 с.
6. Каржы-Каражат – Финансы Казахстана. Научно-практический журнал. – Алматы: ТОО «Финэк».

А.А. Адамбекова¹, профессор, экономика ғылымдарының докторы,
К.К. Умитханова², магистрант
^{1,2} «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Банк жүйесіндегі бухгалтерлік есепті қайта құру процесі

Түйіндеме. Мақалада Қазақстан Республикасының банк жүйесіндегі бухгалтерлік есепті реформалау ерекшеліктері қаралды. Екінші деңгейдегі банктерде бухгалтерлік есептің даму сатылары. 1993-2002 жылдар аралығындағы кезеңде бухгалтерлік есепті реформалаудың қажеттілігі, сондай-ақ Ұлттық Банктің банк жүйесіне белсенді қатысуының ықпалы анықталды. Ұлттық Банктің және ХВҚ өкілдерінің бірлескен жұмысының нәтижелері, жаңа шоттар жоспарының бастапқы жобасы және 1994 жылдың шілдесінде Ұлттық Банктің барлық жүйесінен параллельді есепке алуды ағымдағы және жаңа шоттар кестесі үшін беру. Ұлттық валюта – теңгені енгізу процесі, оның хронологиялық реттілігі мен салдары, халықаралық стандарттарға сәйкес келетін екінші деңгейдегі банктер үшін қаржылық есептіліктің нысанын әзірлеу және бекіту процесі сипатталған. Салық кодексін қабылдау процесі банктер мен сақтандыру ұйымдарының мүдделерін қорғауға арналған. Банк жүйесінің халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына көшу проблемалары

және жоғарыда аталған барлық процестердің банк жүйесіндегі бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға қандай әсері бар? Бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен басқаруда банктер үшін әдістемелік ұсыныстарды әзірлеу.

Түйінді сөздер: Ұлттық Банк, бухгалтерлік есеп, банк жүйесі, қаржылық есептілік, халықаралық қаржылық есептілік стандарттар.

A.A. Adambekova¹, Professor, Doctor of Economic Sciences

K.K. Umitkhanova², undergraduate

^{1,2} JSC «Narxoz «University», Almaty, Kazakhstan

The process of reforming accounting in the banking system

Abstract. In the article features of reforming of accounting in the banking system of the Republic of Kazakhstan are considered. Stages of development of the organization of accounting in banks of the second level. The reasons for the need to reform accounting, as well as the impact of active participation in the banking system of the National Bank during the period 1993-2002, are revealed. The results of the joint work of the National Bank and representatives of the IMF, the initial draft of the New Chart of Accounts and the transfer in July 1994 of the entire system of the National Bank to the parallel management of accounts under both the current and the New Chart of Accounts are indicated. The process of introduction of the national currency – tenge, its chronological sequence and consequences, the process of developing and approving the form of financial reporting for second-tier banks, corresponding to international standards is described. The process of adopting the Tax Code, which is designed to protect the interests of banks and insurance organizations. The problems of transition of the banking system to the international standards of financial reporting, and what impact have all the above listed processes on the organization of accounting in the banking system. Development of a methodological recommendation for banks in the organization and management of accounting.

Keywords: National Bank, accounting, banking system, financial reporting, international financial reporting standards.

Р.У. Гулимбетова

Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ҰЙЫМНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Түйіндеме. Нарықтық қатынастың қалыптасуы шаруашылық қызметін біртұтас кешенді талдауды ішкі және сыртқы талдау деп бөлуді қажет етіп отыр. Талдаудың бұл түрлерінің әрқайсысының өзіндік негізгі ақпараттық көздері бар.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, есеп берудің екі түрі бар: Акционерлерді, қалың жұртшылықты, банктерді, сондай-ақ сақтандыру ұйымдары мен үкімет органдарын ұйымның жұмыс жағдайы мен оның қаржылық жағдайы және есепті кезеңдегі шаруашылық қызметінің нәтижесімен таныстыру үшін қаржылық газеттер мен арнайы анықтамаларда басылып шығатын есеп беру. Сонымен қатар көбіне, есепте субъектінің шаруашылық қызметін динамикада бейнелеп көрсетуге, даму бағыты мен оның алдыңғы кезеңдегі жағдайын болжауға мүмкіндік беретін бірқатар жылдардың мәліметтерін жариялайды. Есеп берудің екінші түрі – басқару талдауы, бұл ұйым шығаратын өнімдердің жеке түрлерінің өзіндік құнының нормативтері туралы, сондай-ақ сапасының төмендігіне немесе тауардың мөлшерден тыс шығарылып, өтпей қалуына байланысты мәліметтерден тұратын қатаң құпияландырылған, басқа тұлғалар үшін жабық есеп болып табылады. Ішкі есеп берудің ішіндегі жауапкершілік орталықтары мен пайда болу орындары бойынша шығындар сияқты жеке бөлімшелердің жұмыс нәтижелерін сипаттайтын маңызды есеп түрлері болады. Ұйымның жеке бөлімшелеріндегі шаруашылық жүргізу деңгейін анықтау шығындар мен нәтижелерді салыстыру, кім қалай жұмыс істейтінін көруге мүмкіндік береді және еңбекке ақы төлеуде қандай да бір иесіздікті жояды. Ішкі талдау басқару есебі, ал сыртқы талдау қаржылық есеп негізінде жүргізіледі. Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, ұйымның қаржылық тұрақтылығына әсер ететін мынадай ішкі факторларды атап көрсетуге болады: ұйымның салалық топқа жатуы; шығарылатын өнімнің (жұмыс, қызмет) құрылымы және оның жалпы төлем қабілеттілігі бар сұраныстағы үлесі; төленген жарғылық капиталдың мөлшері; шығындардың көлемі, олардың ақшалай табыспен салыстырғандағы динамикасы; қорлар мен резервтерді, олардың құрамы мен құрылымын қоса алғандағы мүлік пен қаржы ресурстарының жағдайы; ұйымды басқару тиімділігі.

Түйінді сөздер: көлденең талдау, тікелей талдау, трендтік талдау, салыстырмалы талдау, факторлық талдау, қаржылық коэффициенттер, пайда, баланс, актив, пассив, маржиналды талдау, несие төлеу мүмкіндігі.

Кіріспе. Нарық жағдайында ұйымның өміршеңдігінің кепілі мен жай-күйінің орнықтылығының негізі оның қаржы тұрақтылығы болып табылады. Ол ақша қаражатын еркін орын алмастыра отырып қолданып, тиімді пайдалану жолымен өнімді өндіру мен сатудың үздіксіз процесін қамтамасыз ете алатын өзінің қаржы ресурстары жағдайын көрсетеді.

Ұйымның қаржылық тұрақтылығын бағалау, объективті, ғылыми негізделген және үйлесімді басқару, өндірістік, әсіресе қаржылық шешімдер қабылдау үшін оның қаржылық жағдайын талдау қажет. Тек терең және ұқыпты талдау негізінде ғана оның қызметін объективті бағалап, ұйымның қаржылық тұрақтылығын нығайту немесе жақсарту және оның іскерлік белсенділігін арттыруға бағытталған басқару шешімдерін қабылдау үшін, басшылыққа нақты ұсыныстар беруге болады.

Ұйымның қаржылық тұрақтылығы – бұл тәуекелділіктің мүмкін болатын деңгейінде төлем қабілеттілігі мен несие қабілеттілігін сақтай отырып, табысты өсіру негізінде қаржыны тарату мен пайдалану арқылы ұйымның дамуын көрсететін қаржы ресурсының жағдайы [1, 115 б.].

Қаржылық тұрақтылық – бұл табыстың шығыннан тұрақты дәрежеде артуы. Ол ақша қаражаттарын еркін пайдалануды қамтамасыз етеді және оларды тиімді пайдалану арқылы өнімді сату процесінің үздіксіз болуына жағдай жасайды. Сондықтан да қаржылық тұрақтылық барлық өндіріс – шаруашылық қызметі процесінде қалыптасады және ұйымның жалпы тұрақтылығының негізгі бөлігі болып табылады [1, 116 б.]. Ал ұйымның жалпы қаржылық тұрақтылығы, ол ең алдымен әрдайым табыстың шығыннан артуын қамтамасыз ететін ақша ағымының қозғалысын көрсетеді. Нарық жағдайында ол ең бірінші өнімді (жұмыс, қызмет) өткізуден түсетін табыстың тұрақтылығын талап етеді және оның мөлшері мемлекетпен, жабдықтаушылармен, несие берушілермен, жұмысшылармен және тағы басқалармен есеп айырысу үшін жеткілікті дәрежеде болуы тиіс. Сонымен қатар ұйымның одан әрі дамуы үшін барлық есеп айырысулар мен барлық міндеттемелерді орындағаннан кейін, осы ұйымда өндірісті дамытуға, оның материалдық – техникалық базасын жаңартуға және де әлеуметтік климатты жақсартуға және басқаларға мүмкіндік беретіндей дәрежеде табыс қалуы қажет.

Зерттеу бөлімі. Ұйымның қаржылық тұрақтылық жағдайына көптеген факторлар әсер етеді, олар келесі түрге жіктеледі:

1) Пайда болу орнына байланысты – ішкі және сыртқы;
2) Нәтижесінің маңыздылығына байланысты – негізгі және негізгі емес;

3) Құрамы бойынша – қарапайым және күрделі;

4) Әрекет ету уақыты бойынша – тұрақты және уақытша [2].

Ішкі факторлар ұйымның өзінің жұмысын ұйымдастыруына байланысты болады, ал сыртқа факторлар ұйым еркіне бағынышты емес.

Негізгі ішкі факторларды қарастырайық. Ұйымның тұрақтылығы ең бірінші өндіріс шығындарымен үздіксіз байланысқан өндірілген өнім мен көрсетілген қызметтің құрамы мен құрылымына тәуелді. Сондай-ақ, тұрақты және айнымалы шығындар арасындағы қатынас маңызды болып табылады.

Нәтижелері және талқылау. Ұйымның өндірілетін өнім және өндіріс технологиясымен тығыз байланысқан қаржылық тұрақтылығының маңызды факторларының бірі – активтердің тиімді құрамы мен құрылымы, сондай-ақ ұйымның басқару стратегиясын дұрыс таңдап алуы болып табылады. Ағымдағы активтерді басқару өнері – ұйым шотында оның ағымдағы жедел қызметі үшін қажет болатын қаржының ең төменгі сомасын ұстаудан тұрады.

Қаржылық тұрақтылықтың ішкі, маңызды факторларының бірі – бұл қаржы ресурстарының құрамы мен құрылымы, оларды басқару стратегиясы мен тактикасының дұрыс таңдалып алынуы. Ұйымның өз қаржы ресурсы, соның ішінде таза табысы қаншалықты көп болса, соншалықты ол өзін жайлы сезіне алады.

Сонымен бірге тек таза табыстың көлемі ғана емес, сонымен қатар оны тарату құрылымы, әсіресе өндірісті дамытуға бағытталған бөлігі де өте маңызды болып табылады.

Сыртқы факторларға шаруашылық жүргізудің экономикалық жағдайының әсері, қоғамда үстемдік етуші техника мен технология, төлеу қабілеті бар сұраныс және тұтынушылар табысының деңгейі, ҚР үкіметінің салық және несие саясаты, ұйымның қызметін бақылау жөніндегі заң актілері, сыртқы экономикалық байланыс және тағы басқалар жатады.

Ұйымның тұрақты қаржылық жағдайын қалыптастыруда оның өз контрагенттерімен (салық органдары, банктер, жабдықтаушылар, сатып алушылар, акционерлер және тағы басқалар) өзара қарым-қатынасы үлкен әсер етеді [3]. Сондықтан да серіктестермен реттелген іскерлік қатынаста болу – жақсы қаржылық жағдайдың бірден – бір шарты болып табылады. Әрине, акционерлер өз жинақ қорларын тұрақты тиімділікке ие және дивиденттерді ұқыпты төлейтін жылық тұрақты ұйымдарға салады. Инвестициялық тартымдылығы

болуы үшін, тек бүгінгі күні ғана емес, болашақта да ұйымның қаржылық жағдайы көршісіне қарағанда жақсы болуы тиіс [4].

Жабдықтаушылар мен тұтынушылар сенімді және төлем қабілеттілігі жоғары ұйымдармен келісім-шартқа үлкен ықыласпен отырады. Тіпті қаржы органдары, әсіресе салық инспекциясы ұйымның жағдайы тұрақты болғанын қалайды, себебі тек осындай ұйым ғана салықтар мен басқа да міндетті төлемдерді уақытылы және толық төлей алады.

Нарықтық қатынастың қалыптасуы шаруашылық қызметін біртұтас кешенді талдауды ішкі және сыртқы талдау деп бөлуді қажет етіп отыр. Талдаудың бұл түрлерінің әрқайсысының өзіндік негізгі ақпараттық көздері бар.

Қаржылық талдаудың тәжірибесі қаржылық есепті оқудың негізгі ережелерін қалыптастырды. Олардың ішінен алты негізгі әдісті бөліп қарастыруға болады:

- 1) Көлденең талдау;
- 2) Тікелей талдау;
- 3) Трендтік талдау;
- 4) Салыстырмалы талдау;
- 5) Факторлық талдау;
- 6) Қаржылық коэффициенттер әдісі [5].

Көлденең талдау – есеп берудің әрбір позициясын өткен кезеңімен салыстыру. Ол өткен кезеңдегімен салыстырғандағы бухгалтерлік есептің түрлі баптарының абсолюттік және салыстырмалы ауытқуларын анықтауға мүмкіндік береді.

Тікелей талдау – әрбір есеп позициясының жалпы нәтижеге тигізетін әсерін айқындай отырып, қорытынды қаржылық көрсеткіштердің құрылымын анықтау. Ол жалпы баланс немесе оның бөлімдері бойынша қорытынды көрсеткіштегі жеке баптардың үлес салмағын анықтауға мүмкіндік береді.

Трендті талдау – барлық көрсеткіштер 100% деп алынатын базистік жыл деңгейінен, бірқатар жылдар көрсеткіштерінің салыстырмалы ауытқуын есептеуге негізделеді. Басқаша айтқанда, трендтік талдау әрбір есеп позициясын бірқатар өткен кезеңдермен салыстыруды және трендті, яғни жеке кезеңдердің дербес ерекшеліктері мен кездейсоқ әсерлерінен тазартылған көрсеткіш динамикасының негізгі тенденциясын анықтауды көрсетеді. Трендтің көмегімен болашақтағы көрсеткіштердің мүмкін болатын маңызы қалыптасады, ал одан кейін перспективті, болжамдық талдау жүргізіледі [6].

Қаржылық талдаудың нарықтық экономика жағдайындағы көбірек таралған әдісі әр түрлі қаржылық коэффициенттерді пайдалану болып табылады.

Коэффициенттер салыстырмалы шамалар болып табылады, оларды есептеу кезінде шамалардың біреуін бірлік ретінде алып, ал

екіншісін бірлікке қатынасы ретінде көрсетеді. Қаржылық коэффициенттерді есептеу баланстың жеке баптарының арасында болатын өзара байланыстарға негізделген. Олар ұйымның қаржылық жағдайын кезекті факторлық талдау үшін алғашқы база болып табылады және де олар талдау нәтижесінде талдау жүргізушіге жасырын құбылыстарды ашуға мүмкіндік беретін екі шаманың сындағы өзара математикалық қатынастарды көрсетеді [7].

Профессор Н.А Русак [8] «... кәсіпорынның қаржылық жағдайы қаржы ресурстарын жасау, тарату және пайдаланумен сипатталады. Қаржылық жағдай кәсіпорынның қалыпты өндірістік, коммерциялық және басқа да қызмет түрлері үшін қажетті қаржылық ресурстармен қамтамасыз етілуімен және оларды мақсатқа сай, тиімді тарату, пайдаланумен, сондай-ақ басқа шаруашылық субъектілерімен қаржылық қарым-қатынаста болуымен, міндеттемелерді төлеу қабілеттілігі және қаржылық тұрақтылықпен сипатталады. Кәсіпорынның өз міндеттемелерін уақтылы төлеу мүмкіндігі оның қаржылық жағдайының жақсылығын көрсетеді» деп көрсеткен болатын.

Салыстырмал талдау – бұл фирмалардың, еншілес фирмалардың, бөлімшелердің және цехтардың жекелеген көрсеткіштері бойынша есебінің құрама көрсеткіштерін шаруашылық ішіндегі талдау, сондай – ақ берілген фирманың көрсеткіштерін орташа салалық және орташа жалпы экономикалық мәліметтері бар бәсекелес фирмалардың көрсеткіштерімен салыстырғандағы шаруашылық аралық талдау болып табылады.

Факторлық талдау – бұл жекелеген факторлардың қорытынды көрсеткішке тигізетін әсерін зерттеудің детерминдік (анықтау) немесе реттелмеген тәсілдері көмегімен талдау. Сонымен қатар факторлық талдау қорытынды көрсеткіштерді оның құрамдас бөліктеріне жіктегенде – тура, ал оның жеке элементтерін жалпы қорытынды көрсеткішке біріктіргенде ол кері болуы мүмкін.

Қаржылық жағдайды талдауда – экономикалық, сондай-ақ экономикалық және математикалық статистиканың дәстүрлі тәсілдері қолданады. Белгілі бір экономикалық ғылым шегінде жасалған түрлі әдістер мен тәсілдерді іскерлікпен пайдалану ұйымның қаржылық жағдайына терең талдау жасауға және шаруашылық субъектісінің қаржылық тұрақтылығын нығайтуға, жағдайын жақсартуға байланысты ұсыныстарды дайындауға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Ұйымның қаржылық жағдайын талдауда аудиторлық түрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануға еркі бар. Оларды ұтымды пайдаланып, осы талдауды жүргізудің дәйектілігіне байланысты дұрыс әдісті таңдай отырып, аудитор қаржылық жағдайға рең, жан – жақты әрі кешенді талдау жүргізе алады, сондай-ақ объективті және анық баға береді, қаржылық тұрақтылықтың нығаюы

мен ұйымның табыстылығының өсуі жөнінде ұсыныстар дайындайды.

Нарықтық қатынастары жағдайында кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдаудың маңызы өте зор. Бұл кәсіпорындардың тәуелсіздікке ие болуымен, сондай-ақ олардың меншік иелері, жұмысшылар, коммерциялық серіктестер және де басқа контрагенттер алдында өзінің өндірістік-кәсіпкерлік қызметінің нәтижелері үшін толық жауапкершілікте болуымен байланысты. «... кәсіпорынның қаржылық жағдайы қаржы ресурстарын жасау, тарату және пайдаланумен сипатталады. Қаржылық жағдай кәсіпорынның қалыпты өндірістік, коммерциялық және басқа да қызмет түрлері үшін қажетті қаржылық ресурстармен қамтамасыз етілуімен және оларды мақсатқа сай, тиімді тарату, пайдаланумен, сондай-ақ басқа шаруашылық субъектілерімен қаржылық қарым-қатынаста болуымен, міндеттемелерді төлеу қабілеттілігі және қаржылық тұрақтылықпен сипатталады. Кәсіпорынның өз міндеттемелерін уақтылы төлеу мүмкіндігі оның қаржылық жағдайының жақсылығын көрсетеді» деп көрсеткен болатын.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Дюсембаев К.Ш. Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау. Экономика. 2005. – 365 б.
2. Ермолович Л.Л. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия. – Мн.: БГЭУ, 2001. – 253 с.
3. Ефимова О.В. Финансовый анализ. М.: Бухгалтерский учет, 1999. – 289 с.
4. Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций, анализ отчетности. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 328 с.
5. Крейнина М.Н. Финансовое состояние предприятия. Методы оценки. – М.: Дис., 2004. – 224 с.
6. Любушин Н.П., Лещева В.Б., Дьякова В.Г. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 523 с.
7. Морозова Ж. А. Международные стандарты финансовой отчетности. – М.: Бератор-Пресс, 2002. – 256 с.
8. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. – М.: Инфра-М, 2002. – 336 с.

Р.У. Гулимбетова

Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

Анализ финансового состояния организации

Аннотация. Оформление рыночных отношений требует внешнего и внутреннего разбора анализа. Каждый из этих видов анализа имеет свои информационные источники.

Как показывает мировой опыт, существует два вида отчетности. Для ознакомления с результатами отчетного периода всех акционеров, банков, населения, страховых организаций существуют финансовые газеты и специальные справочники. Наряду с этим в большинстве случаев в отчетах показывают работу в динамичном отображении направления развития и публикуют информацию, определяющую будущее развитие. Второй вид отчетности – это анализ управления, это засекреченные данные о нормативах себестоимости производящейся продукции и о низком качестве или же о выпуске сверхнормативной невостребованной продукции. Во внутренней отчетности существуют отчеты, характеризующие работу центров и появившиеся рабочие места в каждом отделе по их расходам. Определение уровня ведения хозяйственных дел, сравнение расходов и результатов деятельности каждого отдела, организации позволяет определить, кто как работает и это предотвращает бесхозность при оплате труда. Внутренний анализ – управленческий отчет, а внешний анализ ведется на основе финансового отчета. Подводя итоги вышеуказанного, можно отметить внутренние факторы, воздействующие на финансовое постоянство организации: отраслевое предопределение организации; состав производящейся продукции (работа, обслуживание); объем уставного капитала; объем убытков расходов и его динамика по сравнению с денежными прибылями; состав и сравнение фондов, резервов вместе взятых в состоянии финансовых ресурсов и имущества; целесообразность управления организацией.

Ключевые слова: прямой анализ, трендовый анализ, сравнительный анализ, фактический анализ, финансовые коэффициенты, прибыль, баланс, актив, пассив.

R.U. Gulimbetova

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

Analysis of the financial condition of the organization

Abstract. The registration of market relations requires external and internal analysis of the analysis. Each of these types of analysis has its own information sources.

As the world experience shows, there are two types of reporting; To clarify the results of the reporting period of all joint-stock and banking populations of the organization of stash organizations, there are financial newspapers and special reference books. Along with this in most cases, the reports show the work in a dynamic mapping direction of development and publishes information defining the future development. The second type of reporting is management analysis, it is classified data on the charges of production costs and low quality, or on output beyond the normative unclaimed products. In internal reporting, there are reports describing the work of the centers and the emerging workplaces by their expenditure of each department. Determining the level of business cases comparing the costs and performance of activities and each department of the organization allows you to determine who is working and this prevents the loss of money when paying wages. Internal analysis - management report and external analysis is based on the financial report: Summarizing the above, one can note internal factors affecting the financial stability of the organization: industry predetermination of the organization; composition of products (work, maintenance); the volume of authorized capital; the volume of losses and its dynamics compared with cash profits; composition and comparison of funds and reserves taken together in the state of financial resources and property; the goal-oriented management of the organization.

Keywords: Direct analysis, Trending analysis, Comparative analysis, Actual analysis, Financial ratios, Profit, Balance, Asset, Passive,

МРНТИ 06.71.25

С.А. Тлеубаева¹, кандидат экономических наук, доцент

С.Ж. Пралиева², кандидат экономических наук, доцент

¹ Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

² Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЕ НОВОГО НАПРАВЛЕНИЯ УСЛУГ ПО РАССЛЕДОВАНИЮ ФИНАНСОВЫХ МАХИНАЦИЙ

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические исследования нового направления услуг по расследованию финансовых махинаций и мошенничества – форензик. Теоретической основой исследования послужили труды ученых, IFRS, ISA, материалы международных научных семинаров и конференций. В работе анализируются законодательные и нормативные акты по вопросам аудита, бухгалтерского учета и финансовой отчетности.

А также, теоретическая и практическая значимость исследования определяется тем, что реализация разработанных предложений и рекомендаций позволят более качественно организовать внутренний аудит в организациях, повысить в них эффективность системы внутреннего контроля и обоснованность управленческих решений.

Результаты на базе определения форензика, как подсистемы внутреннего аудита, дают возможность усовершенствовать методы борьбы с разными видами мошенничества и сформировать предпосылки для улучшения нормативно-правовой базы.

Ключевые слова: внутренний контроль, внутренний аудит, форензик (forensic), финансовое расследование, мошенничество.

Введение. Внутренний аудит, по определению международного Института внутренних аудиторов (The Institute of Internal Auditors), есть деятельность по предоставлению независимых и объективных гарантий и консультаций, направленных на совершенствование деятельности организации. Внутренний аудит помогает организации достичь поставленных целей, используя систематизированный и последовательный подход к оценке и повышению эффективности процессов управления рисками, контроля и корпоративного управления.

Данное определение охватывает основные характеристики внутреннего аудита.

1. Независимость и объективность.

2. Совершенствование деятельности организации — это цель внутреннего аудита. Главное в деятельности внутреннего аудита — оценить риски, слабые стороны в работе организации и дать рекомендации, направленные на снижение уровня риска и повышение эффективности систем и процессов.

3. Предоставление гарантий (assurance) и консультаций (consulting) заказчикам внутреннего аудита.

Предоставление гарантий, в данном случае, есть объективный анализ аудиторских доказательств с целью осуществления независимой оценки и выражения мнения о достоверности информации и эффективности систем и процессов. При этом сфера предоставления гарантий и консультаций за последние годы существенно расширилась, и включает в себя: управление рисками; внутренний контроль; корпоративное управление; финансовые расследования (forensic).

Направление судебной бухгалтерии и финансовых расследований вызывает большой интерес со стороны ученых. Определениям предмета, объекта и целей «forensic accounting» были посвящены такие работы как Stone & Miller (Stone & Miller, 2012), Huber & DiGabriele (Huber & DiGabriele, 2014) (2014), DiGabriele & Huber (Wm. Dennis Huber, DiGabriele, & Huber, 2015).

Исследованиям различий между судебно-бухгалтерской и традиционной практиками был посвящён ряд работ. В части публикаций были осывящены проблемные вопросы общего характера. Это прежде всего Golden, Skalak, & Clayton (Golden, Skalak, Clayton, & Pill, 2011) и Gray (Gray, 2008). Росту количества предложений бухгалтерскими фирмами услуг «forensic accounting» на рынке труда были посвящены исследования Crumbley (Crumbley, 2003) и Kahan (Kahan, 2006).

Williams (James W Williams, 2006) исследовал, как аудиторские фирмы привлекали большое число не-бухгалтеров (например, юристов, бывших полицейских, частных детективов и компьютерных аналитиков) с техническими возможностями для формирования независимых, многопрофильных экспертно-криминалистических подразделений.

Большое внимание в академических исследованиях было уделено включению курсов судебно-бухгалтерской экспертизы в университетские программы (Buckhoff & Schrader, 2000; Groomer & Heintz, 1994; Peterson & Reider, 2001; Z Rezaee, 2002; Zabihollah Rezaee & Burton, 1997; Zabihollah Rezaee, Larry Crumbley, & Elmore, 2004; Seda & Kramer, 2008).

Экспериментальная часть. В рамках этого направления наблюдается широкая география предмета исследований. Судебно-

бухгалтерская экспертиза в развивающихся странах была в центре внимания Kasum (Kasum, 2012) Тема австралийского развития была предметом работ Van Akkeren (Akkeren, Buckby, & MacKenzie, 2013; Van Akkeren & Tarr, 2014). Канаду освещали несколько авторов (Gosselin, 2014; J W Williams, 2014). Особенности «forensic accounting» в Ирландии посвящена работа Brennan (Brennan, 2014). Акцент на США был сделан в рамках работы Huber (Huber, 2014).

Общим недостатком данных работ является не только широкая трактовка термина, но и недостаточная систематизация навыков, которые входят в компетенцию других профессий, а не бухгалтеров. Это приводит к отсутствию какой-либо доминирующей научной концепции в рамках судебно-бухгалтерской экспертизы.

Таким образом, возникает острая научная проблема обобщения и систематизации опыта с целью более четкого выделения признаков услуг по расследованию финансовых махинаций и мошенничества – форензик, как подсистемы независимой компетентной оценки финансово-хозяйственной и управленческой деятельности, осуществляемой внутри организации с целью выявления дополнительных резервов повышения эффективности работы, прогноза будущего развития, выработки рекомендаций.

Цель настоящего исследования состоит в теоретическом обосновании определения форензика, как подсистемы внутреннего аудита и уточнении данного термина в соответствии с практикой развивающихся стран Для достижения поставленной цели в работе решаются следующие задачи:

- исследовать понятие «форензик» в научной литературе и сформулировать на их основе авторское определение;
- исследовать специфику форензика как подсистемы внутреннего аудита;
- разработать рекомендации по применению форензика в финансово-хозяйственной деятельности организации.

Научная новизна данного исследования заключается в разработке и обосновании требований к новой подсистеме внутреннего аудита – форензик (forensic).

Предмет исследования в рамках данной работы обусловил применение системного анализа, табличных и графических методов представления результатов, метода группировки данных, а также, такие формально-логические методы как обобщение, систематизация, сравнение, аналогия и анализ.

Результаты и обсуждения. В условиях экономической интеграции деятельность внутреннего контроля еще не в полной мере отвечает тем требованиям, которые к ней предъявляются современными условиями развития устойчивой экономики. С каждым разом,

теория и практика внутреннего аудита и анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия совершенствуются.

Внедрение современных технологий в развитие экономических отношений увеличило негативный рост числа случаев финансового мошенничества, хищений материальной и интеллектуальной собственности. В первую очередь это коснулось организаций банковской сферы, в которой увеличился не только количественный, но и качественный рост преступлений, в том числе совершаемых с помощью интернет-технологий. Эта нарастающая тенденция выявила реальную потребность коммерческих и государственных организаций в услугах квалифицированных специалистов, обеспечивающих не только экономическую и информационную безопасность, но и способных анализировать, прогнозировать и минимизировать риски в этой области. Эта же причина явилась следствием появления на рынке новых компаний, оказывающих услуги в сфере безопасности, как услуги форензика.

Ежедневно компаниям, в процессе осуществления своей деятельности, приходится сталкиваться с различными видами угроз, таких как хищения, мошенничество, рейдерские атаки, злоупотребление должностными обязанностями, компьютерные преступления, злоупотребление доверием руководства предприятия, коррупция, покушения на интеллектуальную собственность и др.

Разрешению наиболее сложных проблем во многом способствует, определение существенных требований к организации внутреннего аудита, условиям его проведения, взаимоотношения аудиторов и руководителей организации, ответственность аудиторов. Однако реализация базовых положений закона на практике затруднена в силу самых разнообразных причин, в частности, результативность внутреннего аудита в значительной степени зависит от уровня его методической обеспеченности, наличия специализированных методик выявления кризисных аспектов в деятельности организаций, регламентов действий аудиторов на стадии планирования, осуществления и предоставления результатов внутреннего аудита.

Причем, надо отметить, внутренний аудит обеспечивает контроль объема затрат по каждому процессу и каждому подразделению, участвующему в производстве. И главной задачей внутреннего аудита является не только обеспечение эффективности функционирования всех видов хозяйственной деятельности на всех уровнях управления, а также снижение рисков и защита законных имущественных интересов организаций и ее собственников.

Являясь подсистемой внутреннего аудита, «форензик» используется для проведения расследований и оказания помощи клиентам в установлении фактов и причин мошенничества, а также поиска похищенных активов компании и раскрытия махинаций на разных уровнях корпоративной иерархии.

С расширением квалифицирующих признаков финансовых правонарушений и экономических преступлений появилась необходимость и в экспертах, способных исследовать и оценивать доказательства сторон обвинения и защиты в уголовном процессе, а также с позиции своей компетенции определять: является ли то или иное деяние преступлением, административным правонарушением или вообще не является таковыми.

По разному роду причин коммерческие организации только в крайних случаях обращаются за помощью в правоохранительные органы за решением своих проблем, связанных с мошенничеством, да и не всегда существует необходимость доводить дело до суда. Бизнес-сообщество предпочитает решать такие деликатные вопросы самостоятельно, иногда силами своих штатных специалистов по безопасности, а если таковых нет, или их квалификация недостаточна, тогда обращаются за помощью в соответствующие компании.

По мнению авторов форензик появился как следствие исторического развития мировой экономики и в процессе формирования рыночного механизма хозяйствования. Для более полного раскрытия сущности финансовой отчетности, в нашем исследовании были рассмотрены истоки и предпосылки его возникновения в исторической ретроспективе, а также выделены пути развития и ряд существенных специфических признаков на каждом этапе становления.

Фактически большинство ученых сосредотачивают свое внимание на тех определениях судебной бухгалтерии, которые делают больше акцент на учет. При этом некоторые авторы оставляют возможность для других определений. Так, Huber & DiGabriele (Huber & DiGabriele, 2014), указывает что судебно-бухгалтерская экспертиза является гораздо более сложным явлением, чем ее определение. Мы согласимся с этим так как по крайней мере, частично, любое юридическое определение forensic должно охватывать все виды учетов, в том числе бухгалтерский учет, аудит, интеллектуальный анализ данных, аудит экономики, финансов, права, психологии и социологии.

Рынок форензик в России и в других странах СНГ только начинает развиваться. Форензик по расследованию финансовых махинаций и мошенничества использует комплексную методику проведения расследований и оказания помощи клиентам в установлении фактов и причин мошенничества, а также поиска похищенных активов. Форензик в странах СНГ имеет опыт расследования мошенничеств от мелких должностных нарушений и хищений активов компании до крупномасштабных международных махинаций, занимается расследованием подозрений в мошенничестве, возникших у акционеров, руководства, членов наблюдательного совета, а также внутренних и внешних аудиторов.

Команда, состоящая из бухгалтеров, аудиторов, специалистов по проведению финансовых расследований, специалистов в области информационных технологий, помогает заказчикам собрать необходимые доказательства, провести интервью и подготовить детальный отчет обо всех обнаруженных фактах. Они соблюдают требования конфиденциальности, правовых и этических норм, а также принимают во внимание репутационные риски компании.

Процесс проведения финансовых расследований начинается после поступления заявки на форензик. В рисунке 1 показана простая схема проведения финансовых расследований – форензик.

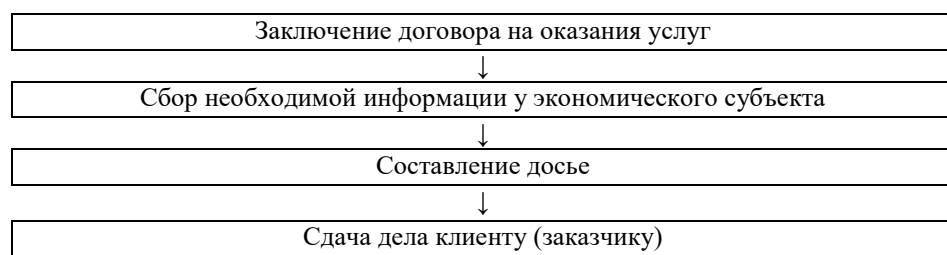

Рисунок 1 – Схема последовательности процедур форензика

В обзоре мировой практики одни исследователи склоняются, что это юристы, другие считают, что forensic-expert ближе к аудиторам. На наш взгляд, истина, находится посередине, а точнее форензик-эксперт это и юрист, и аудитор одновременно. Кроме того, forensic-expert должен разбираться не только в бухгалтерской отчетности и юриспруденции, но и иметь глубокие знания во многих отраслях экономики, понимать бизнес-процессы, происходящие в них.

В результате возникли две практические задачи: как избавиться от недобросовестного работника, не создав для себя проблем, и как вернуть то, что было потеряно из-за мошенничества. Решение этих задач требует знания трудового, уголовного, гражданского, корпоративного права и процессуальных норм аналитического учета.

Форензик в странах СНГ специализируется исключительно на вопросах мошенничества. Практика по корпоративному мошенничеству, расследованиям и возврату активов есть во многих других юридических фирмах. Особенность в следующем: если профессиональная юридическая фирма нанимает бухгалтеров, инженеров и иных специалистов для оказания не юридических, но тесно связанных с ними услуг, – это форензик. Если подобных специалистов в юридической фирме нет, речь идет о юридических услугах в области противодействия мошенничеству. Некоторые проекты, требующие навыков форензика, бывает сложно разделить на юридическую и финансовую составляющие, поэтому часто хорошие форензики яв-

ляются специалистами-универсалами, свободно ориентирующимися как в юридических, так и в финансовых вопросах.

Целями таких финансовых расследований обычно являются:

- доказательство, что преступление или инцидент произошли;
- восстановление события, окружающие инцидент;
- идентификация правонарушителей;
- доказательство причастности и ответственности правонарушителей;
- доказательство нечестных намерений со стороны правонарушителей.

Незаконное присвоение активов во все времена являлось наиболее распространенной формой экономического преступления. В то же время, в отношении взяточничества и коррупции, статистика прямо противоположная.

Серьезную проблему для российских компаний по-прежнему представляют взяточничество и коррупция.

По данным всемирного обзора экономических преступлений для большинства категорий мошенничества статистика по России схожа с данными в целом по миру. Например, самым распространенным видом мошенничества является незаконное присвоение имущества (активов) – 69%.

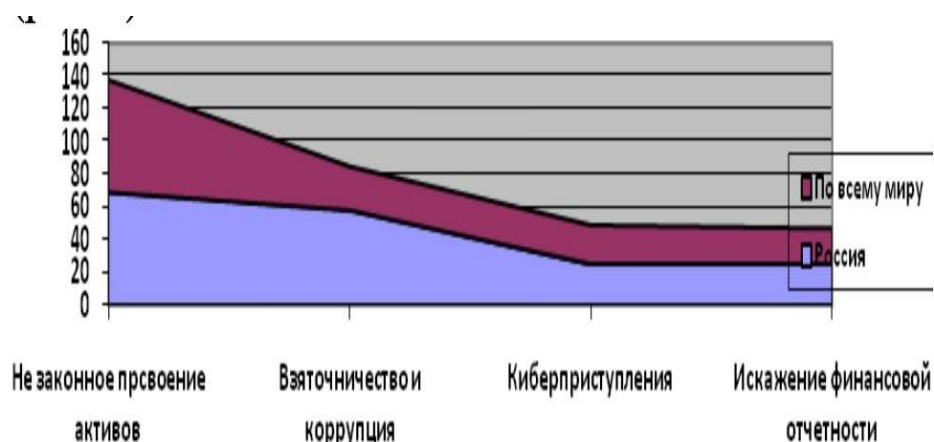

Рисунок 2 – Динамика сравнения основных видов мошенничества

В 2016 году более распространенными становятся такие виды мошенничества, как кибер-преступления по России и по всему миру – 24% и 23%, и искажение финансовой отчетности (манипуляция данными бухгалтерского учета), соответственно – 24% и 23%. Значительное увеличение преступлений этого типа можно объяснить сбоями в системе контроля, которые происходят в результате сокращения затрат (The Global Economic Crime Survey, 2016).

Согласно данным исследования аудиторской компании Pricewaterhouse Coopers (PwC) «Всемирный обзор экономических преступлений» (The Global Economic Crime Survey) в 2014 году показатель «манипулирование данными отчетности» занимал третье место в общей структуре экономических преступлений как в мире, так и в России. Причем данные по РФ находятся в рамках мирового тренда в данном направлении: в мире – 23% и в РФ – 22%.

Сюда относится ущерб, наносимый бренду компании; потеря или снижение доверия потребителей, рынка и акционеров; ущерб, причиненный взаимоотношениям компании с партнерами по бизнесу и с регулирующими органами; ухудшение морально-психологического климата в коллективе, что может привести к высокой текучести кадров и снижению производительности труда. Если сравнить данные распространённых форм экономических преступлений с 2016 годом, то замечаем снижение незаконных присвоений активов и увеличение по направлению взяточничества и коррупции.

Рост негативного влияния экономической преступности на морально-психологический климат в коллективе может быть связан с общей тенденцией повышения прозрачности бизнеса и усиления нетерпимости бизнес-сообщества к проявлениям коррупции, так как более строгое и нетерпимое отношение компании к противоправным действиям формирует соответствующий моральный посыл для сотрудников. Ниже представлен процент респондентов, утверждающих, что экономические преступления оказывают существенное негативное воздействие на следующие аспекты их деятельности.

Несмотря на то, что нефинансовые потери от мошеннических действий бывает трудно выразить количественно, они могут представлять собой значительные потери для бизнеса. 31% респондентов в России и 27% по всему миру утверждают, что экономические преступления, с которыми они столкнулись, оказали существенное негативное воздействие на моральный климат среди их сотрудников. В 2016 году 16% компаний сообщили о том, что они стали жертвами экономических преступлений, вследствие которых они понесли прямые финансовые потери в размере свыше 1 миллиона долларов США, что существенно превышает показатели по миру в целом (12%). Это свидетельствует о том, что ущерб от мошенничества по-прежнему велик.

В то же время мы видим, что случаи с чрезвычайно высокими потерями (свыше 100 миллионов долларов США) происходят все реже. Несмотря на то, что в 2016 году лишь 3% респондентов столкнулись с такими высокими потерями, этот процент в России все еще выше, чем показатель по миру в целом (2%) (The Global Economic Crime Survey, 2016).

100 тыс долл. – 1млн долл. – самый распространенный размер ущерба от экономических преступлений среди российских компаний. Несмотря на позитивные тенденции, российские компании по-прежнему сталкиваются с проблемами взяточничества и коррупции. По признанию 41% респондентов, за последние два года их компаниям предлагалось дать взятку. Этот результат существенно выше, чем показатели в целом по миру (18%) и по Восточной Европе (23%). Примерно столько же респондентов (42%; в целом по миру – 22%) заявили, что упустили коммерческую возможность, проиграв конкуренту, который, по их мнению, дал взятку.

По мнению российского бизнес-сообщества «финансовые потери» являются самым серьезным последствием взяточничества и коррупции, (28%). «Ущерб репутации» – самое значимое последствие взяточничества и коррупции по мнению руководителей во всем мире (36%). Стоит отметить, что российские компании не считают ущерб деловой репутации самым серьезным последствием, как считают в других странах (в России – 19%, в мире в целом – 36%, в Восточной Европе – 34%) (The Global Economic Crime Survey, 2016).

Существуют ряд принципов, помогающие предотвратить совершения взяточничества (рис. 3):

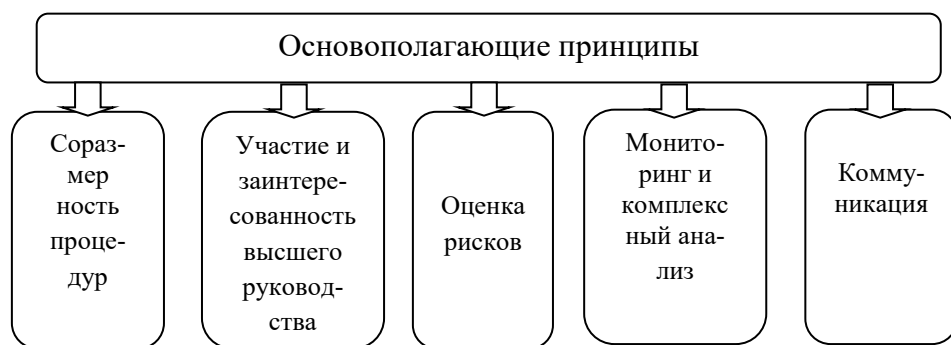

Рисунок 3 – Классификация принципов

В случае совершения правонарушения внешними мошенниками самые популярные методы реагирования в России – это прекращение деловых отношений (70%, что значительно больше, чем в 2014 году), предъявление гражданских исков, в том числе с целью возмещения ущерба (60%), и информирование правоохранительных органов (60%). Любопытен тот факт, что прекращение деловых отношений во всем мире (37%) или в Восточной Европе (50%) не пользуется такой популярностью, как в России (70%). Это означает, что российские компании хотят «начать с чистого листа», даже если конфликт урегулирован, а ущерб возмещен.

Настоящие принципы могут оказаться полезными для любой компании в целях совершенствования действующих антикоррупционных политик и процедур.

Для разработки мер противодействия мошенничеству бизнес-сообщество сегодня готово приглашать независимых консультантов-форензик, для выявления угроз финансового мошенничества на более ранних стадиях, которые работают в соответствии с правилами конспирации: внедряются в корпоративную структуру, изучают документы, используют метод опроса персонала.

Основные функции службы услуг форензика представлены на рисунке 4.

Рисунок 4 – Основные функции форензика

Служба услуг форензика организации преследует несколько основных целей:

- достижение эффективного и экономичного использования ресурсов организации;
- своевременное выявление фактов нарушений и их устранение;
- обеспечение соблюдения нормативно-правовых актов РК, решений органов управления организации.

Служба услуг форензика выполняет следующие задачи:

- оценка надежности и эффективности системы внутреннего аудита;
- подготовка рекомендаций для повышения эффективности деятельности;
- проведение внутреннего аудита и информирование руководства организации об обнаруженных рисках.

Исследуя реальное состояние компании, первоначальные данные о фальсификации финансовой отчетности можно получить с помощью расчета коэффициентов Бениша. Использование горизонтального и вертикального анализа в совокупности с расчетом коэф-

фициентов Бениша в большинстве случаев позволяет обнаружить индикаторы мошенничества. Но следует помнить, что индикаторы мошенничества – это еще не доказательство мошенничества, поэтому за обнаружением индикаторов всегда должна идти детальная работа по выяснению причин отклонения от нормы.

Заключение. Потери рынка от мошеннических действий могут быть существенными, потому что вероятность их обнаружения невелика. Многие руководители не хотят афишировать мошеннические действия своих сотрудников, и чаще всего ограничиваются прекращением трудовых отношений с ними, что выступает практическим препятствием в теоретическом обосновании определения форензика, как подсистемы внутреннего аудита. Систематизировав взгляды специалистов, мы можем сделать вывод, что forensic как направление связано с чисто экономическими спорами, в то время как расследование мошенничества более узкое направление, которое существенно отличается в каждой стране, что связано с разницей в юридической практике развитых и развивающихся стран

К актуальным проблемам совершенствования практик по обнаружению мошенничества для оценки финансовой информации можно отнести:

- отставание локальной нормативно-правовой базы развивающихся стран, регулирующей применение аналитических процедур в финансовых расследованиях, от международной практики нормативного регулирования.

- отсутствие в практиках достаточного количества надлежащих методических руководств по применению аналитических процедур для этой цели.

Понятия форензик и мошенничество – сложные и, безусловно, требующие дальнейшего научного исследования с учетом повышения обеспокоенности акционеров и инвесторов в отношении прозрачности системы финансовой отчетности. Финансовое сообщество должно осознать, что существует большая потребность в квалифицированных специалистах, которые могут выявлять и предотвращать структурные недостатки в ключевых областях: недостатки внутреннего контроля и мошеннические финансовые отчеты. Повышение уровня образования специалистов-форензик и качества функционирования всех подсистем внутреннего аудита создает предпосылки для роста эффективности системы внутреннего контроля и обоснованности управленческих решений.

Таким образом, возрастает роль и значение форензика в повышении эффективности управления организацией. Тем более это важно современным организациям, функционирующим в условиях постоянного роста.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Всемирный обзор экономических преступлений. (2014). The Global Economic Crime Survey. (2014). / <http://www.pwc.ru/>
2. Панкратова Л.А. (2012). Внутренний аудит в современной системе управления организацией // Аудитор. № 6. С. 25–33. [Pankratova L.A. (2012). Internal audit in the modern system of management of the organization. Auditor, № 6, pp. 25-33. (In Russian)]
3. Пименов Н.А. (2005). Финансовые расследования: основные подходы // Вестник Финансовой академии. № 1 (25). Москва, Финансы и статистика. – С.24-31. [Pimenov N.A. (2005). Financial Investigation: Basic Approaches // Vestnik Finansovoi akademii. No. 1 (25). Moskva, Finansy i statistika. pp. 25-31. (In Russian)]
4. МСА 610. (2005). Рассмотрение работы внутреннего аудита // М.: МЦРСБУ. – 122 с. [MSA 610 (2005). Consideration of work of internal audit. M.: MCRCBU, 122 pp. (In Russian).]
5. Alzeban, A., & Alzeban, A. (2016). Factors influencing adoption of the international financial reporting standards (IFRS) in accounting education. Journal of International Education in Business, 9(1), 2-16.
6. Huber, W.D. (2013). Forensic Accountants, Forensic Accounting Certifications, and Due Diligence, Journal of Forensic and Investigative Accounting, 5 (1), Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2210016> (Accessed on March 15, 2013)
7. Institute of Chartered Accountants in Australia (ICAA) (2012), “Forensic Accounting in the Spotlight”, available at: <http://www.charteredaccountants.com.au> (Accessed on March 26, 2013).
8. Van Akkeren, J., Buckby, S. & MacKenzie, K. (2013) A metamorphosis of the traditional accountant: An insight into forensic accounting services in Australia, Pacific Accounting Review, 25 (2), 188-216.

С.А. Тлеубаева¹, экономика ғылымдарының кандидат, доцент

С.Ж. Пралиева², экономика ғылымдарының кандидат, доцент

¹М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.,
Қазақстан

² «Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

Қаржылық астыртын әрекетті жаңа бағыттар бойынша зерттеу қызметтің ерекшеліктері

Түйіндеме. Осы мақаланың мақсаты қаржы алаяқтықтарын және алаяқтық-соттық (сот-сараптамалық) тергеу қызметтерінің жаңа бағытын теориялық зерттеу болып табылады. Теориялық зерттеудің негізі ХҚЕС, АХС, ғалымдардың еңбегі, халықаралық ғылыми семинарлар

мен конференциялар материалдары болды. Мақалада аудит, бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік бойынша заңнамалық және нормативтік актілер талданады.

Зерттеудің теориялық және тәжірибелік маңызы дамыған ұсыныстар мен сілтемерді іске асыру ұйымдарда ішкі аудитті тиімді ұйымдастыру, ішкі бақылау жүйесінің тиімділігін арттыру және басқару шешімдерінің негізділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Авторлардың ішкі аудиттің ішкі жүйесі ретінде анықтағаны негізінде алынған нәтижелер алаяқтықтың әртүрлі түрлерімен күресу әдістерін жетілдіруге және нормативтік-құқықтық базаны жетілдірудің алғышарттарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: ішкі бақылау, ішкі аудит, сот сараптамасы (forensic), қаржылық тергеу, алаяқтық.

С.А. Тлеубаева¹, associate professor, candidate of economic sciences

С.Ж. Пралиева², associate professor, candidate of economic sciences

¹ Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

² «Turan» University, Almaty, Kazakhstan

Features investigation of a new direction of services in investigation of financial mechanics

Abstract. The purpose of this article is a theoretical study of a new direction of services to investigate financial fraud and fraud – forensic. The theoretical basis of the study was the works of scientists, IFRS, ISA, materials of international scientific seminars and conferences. The work analyzes legislative and regulatory acts on audit, accounting and financial reporting. The study was conducted on the basis of system analysis, tabular and graphical methods of presenting results, a method of grouping data.

Theoretical and practical significance of the research is determined by the fact that the implementation of the developed proposals and recommendations will allow to more efficiently organize internal audit in organizations, improve the effectiveness of the internal control system and the validity of management decisions.

The results obtained by the authors on the basis of forensic determination, as a subsystem of internal audit, make it possible to improve methods of combating various types of fraud and to formulate prerequisites for improving the regulatory framework.

Keywords: Internal control, internal audit, forensic, financial investigation, fraud.

А.Т. Мылтыкбаева¹, научный руководитель, доктор PhD,
старший преподаватель

З.Ж. Иманбекова², магистрант 1-го курса
по специальности «Менеджмент»

^{1, 2} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА КАЗАХСТАНА

Аннотация. В статье рассматриваются особенности национальной экономики РК, которое имеет огромное значение для повышения темпов экономического роста. Под экономическим ростом обычно понимают увеличение реального дохода в экономике (ВНП, ВВП или НД), а также рост реального выпуска в расчете на душу населения. Этот показатель может отличаться от показателей роста дохода в расчете на душу населения, поскольку отражает уровень и динамику экономической активности населения.

Главной проблемой экономической реформы стало превращение государственной собственности в частную. Процесс приватизации ее проводился в трех формах: массовая, малая и по индивидуальным проектам. В настоящее время он по существу завершен. В государственной осталось очень немного. В основных базовых отраслях промышленности крупные предприятия переданы во внешнее управление или госпакеты их акций проданы иностранным фирмам и компаниям. По темпам приватизации госсобственности мы сильно опережаем все страны СНГ.

Ключевые слова: модернизация, экономика, процесс приватизации, национальная экономика, экономика страны.

Введение. В Казахстане переход к рыночной экономике начался с первых дней 1992 г., за эти годы в республике либерализованы цены (реформа началась именно с либерализации цен). Они у нас теперь рыночные, устанавливаются на большинство товаров в зависимости от соотношения спроса и предложения. Правда, на отдельные товары и услуги имеются монопольные цены, поскольку в отдельных сферах экономики образовались естественные монополисты. Отечественная экономика стала открытой. Преодолевая определенные трудности, казахстанские товары постепенно пробивают дорогу к мировым рынкам и там находят свою нишу. Главной проблемой экономической реформы стало превращение государственной собственности в частную. Процесс приватизации ее проводился в трех формах: массовая, малая и по индивидуальным проектам. В настоя-

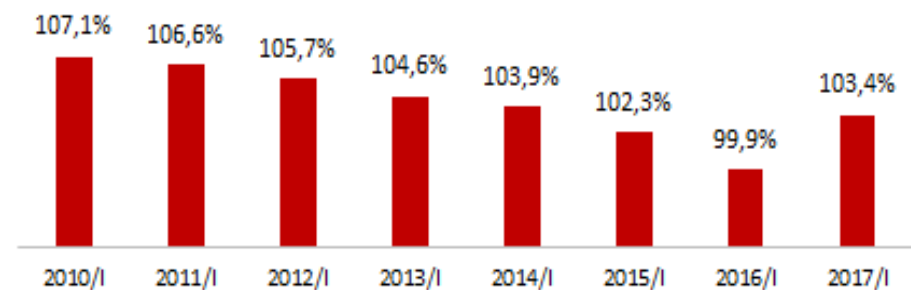
щее время он по существу завершен. В государственной осталось очень немного. В основных базовых отраслях промышленности крупные предприятия переданы во внешнее управление или госпакеты их акций проданы иностранным фирмам и компаниям. По темпам приватизации госсобственности мы сильно опережаем все страны СНГ.

Экспериментальная часть. В процессе экономических реформ Казахстану удалось достичь определенных изменений в структуре национальной экономики. После 3 лет замедления в 2017 году экономика страны демонстрирует хорошую динамику восстановления. Валовой внутренний продукт растет стремительными темпами. За 1 квартал ВВП в реальном выражении увеличился на 3,4%. За десять месяцев 2017 года рост ВВП Казахстана составил 4%, а в 2018 году ускорятся до 3,5-4%. Положительная динамика роста ожидается во всех основных отраслях экономики, в том числе будет увеличиваться позитивный вклад со стороны нефтяного сектора.

Президент Республики Казахстан Н. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана четко указал на то, что: «Мы выбрали модель конкурентоспособной экономики с приоритетными отраслями, имеющими экономический потенциал повышения конкурентоспособности, положив тем самым начало развитию системы казахстанских кластеров в таких сегментах рынка, как туризм, нефтегазовое машиностроение, пищевая и текстильная промышленность, транспортно-логистические услуги, металлургия и строительные материалы. Они и определяют долгосрочную специализацию экономики страны в не сырьевых отраслях. Мы начали создание принципиально новой системы управления экономическим развитием – Национально-инновационной системы – нашего проводника в мир новых технологий и новой экономики» [1].

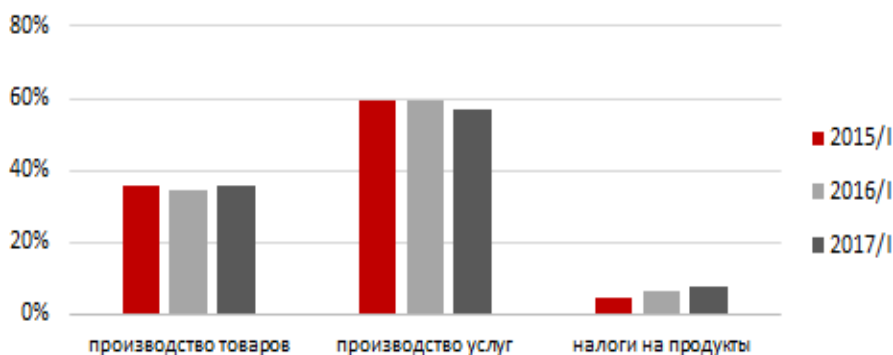
В I квартале 2017 года производство товаров выросло сразу на 5,7 процента против увеличения на 0,1 процента за аналогичный период годом ранее. Объем производства услуг пока уступает – за январь-март текущего года индекс физического объема вырос на 2 процента. Однако ситуация в текущем году гораздо лучше, чем было в 2016 году, когда ИФО производства услуг сократилось на 0,5 процента. На этом фоне вклад сервисного сектора в формирование валового национального продукта сократился до 57,1 процента с 59,2 процента, а производство товаров выросло до 35,5 процента с 34,4 процента годом ранее [2].

Индекс физического объема ВВП методом производства
(% к периоду пред. года)

Расчеты Ranking.kz на основе данных КС МНЭ РК

Структура ВВП за 1 квартал 2015-2017 (доля)

Расчеты Ranking.kz на основе данных КС МНЭ РК

В производстве товаров наибольший прирост выпуска в 2017 году показывает строительная отрасль, где предприятия нарастили объем выпуска на 7,1 процента против 6 процентов год назад. Производство в обрабатывающем секторе увеличилось сразу на 6,5 процента – в январе-марте 2016 года прирост составлял всего 0,3 процента. Аналитики особо отмечают, что в 2017 году ситуация значительно улучшилась в сырьевом секторе – предприятия горнодобывающей промышленности нарастили выпуск на 5,6 процента. Напомним, что в 2016 году в секторе было зафиксировано падение производства на 1,4 процента [3].

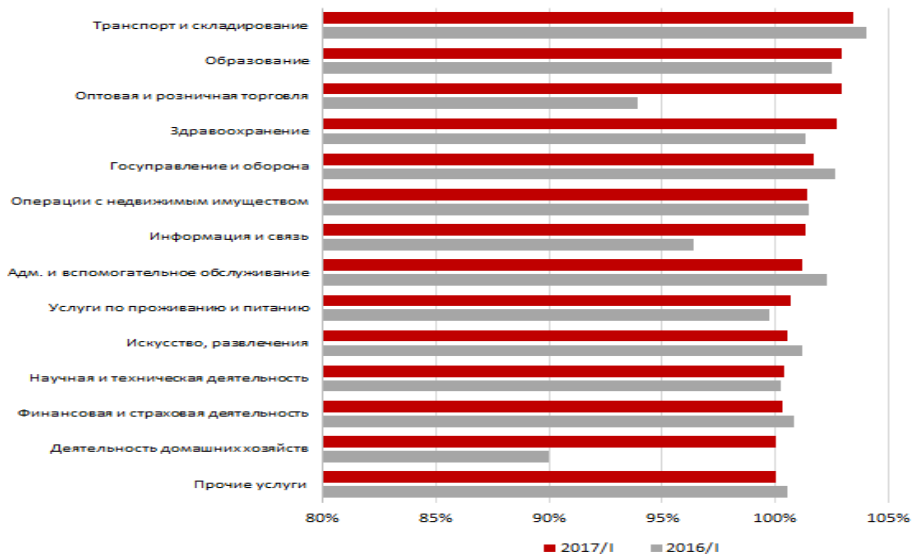
ИФО в производстве товаров (% к периоду пред. года)

Расчеты Ranking.kz на основе данных КС МНЭ РК

В производстве услуг основные драйверы роста – транспортно-логистический сектор, образование и торговля. Объем оказанных услуг транспортными предприятиями в этом году вырос на 3,4 процента, однако темпы роста ниже, чем были в 2016 году (4 процента). В образовании, напротив, объем услуг растет быстрее, – прирост составил 2,9 процента против 2,5 процента в январе-марте 2016 года. Уровень деловой активности в торговле в 2017 году значительно повысился – объем услуг, оказанных предприятиями оптовой и розничной торговли, вырос на 2,9 процента. В I квартале 2016 года производство услуг в отрасли сократилось сразу на 6,1 процента [4].

ИФО в производстве услуг (% к периоду пред. года)

Расчеты Ranking.kz на основе данных КС МНЭ РК

Основу конкурентоспособности экономики Казахстана должен составить высокотехнологичный сектор промышленности. Для диверсификации экономики и развития несырьевых отраслей в качестве приоритетного направления и исходной основы взят кластерный подход [5].

В целях дальнейшей ускоренной модернизации и интеграции экономики поставлена задача к переходу формирования инвестиционной политики, основанной на тесном сотрудничестве государства с частными структурами, осуществление которой началось через реализацию Государственной программы «30 корпоративных лидеров Казахстана». Четко разграничены функции субъектов программы. Так, участие государства в процессе экономической диверсификации и модернизации будет обеспечиваться созданием условий для развития и роста отечественных компаний, а также занятием государством активной и ведущей роли в обеспечении экономического прорыва. Главная цель Государственной программы «30 корпоративных лидеров» – модернизация экономики и выход казахстанских компаний на международные рынки с конкурентоспособной продукцией с целью дальнейшей интеграции национальной экономики [6].

В рамках данной программы уже началась реализации 22 «прорывных» проектов по основным направлениям модернизации экономики, общая стоимость которых составляет порядка 900 млрд тенге, в Актюбинской, Кызылординской, Западно-Казахстанской, Карагандинской, Павлодарской, Восточно-Казахстанской, Мангыстауской областях и городе Алматы. В Астане планируется открыть завод по производству автомобилей марки «Нисан», производственная мощность которого планируется на уровне 30 тысяч автомобилей в год; намечена сборка локомотивов, инициатором которого является АО «Локомотив» КТЖ; предполагается ввести в строй завод по производству автомобильных шин под всемирно известной маркой «Nokian», для строительства которого потребуется 200 млн долларов, при этом производить он будет четыре миллиона автошин в год (поскольку на них будет маркировка европейского партнера, они будут востребованы и за пределами республики) [7].

Заключение. Модернизация экономики Республики Казахстан представляется сложным поэтапным процессом, который предполагает:

- освоение производства продуктов современного технологического уровня в масштабах, позволяющих национальным компаниям занять достойные позиции на мировых рынках;
- обновление производственного аппарата, замену устаревшего оборудования и технологий;

– органическое включение в новейшие мировые инновационные процессы, полную интеграцию в мировую экономику, скорейшее использование всех важных нововведений, в том числе новинок в области организации и управления. Только при этом условии страна может извлекать полезный эффект из неизбежных процессов глобализации, а не становиться их жертвой;

– переподготовку, переквалификацию или замену кадров, переобучение и перевоспитание людей, если хотите, усвоение иного образа мышления, соответствующего требованиям времени, новое образование, возможности овладения новыми профессиями, массовое распространение новых знаний и ценностей, необходимых обществу;

– осуществление структурных сдвигов в экономике, формирование производственной структуры, отвечающей критериям развитой индустриальной страны. Это предполагает повышение в ВВП и экспорте доли продуктов с высокой добавленной стоимостью, в том числе продуктов новой информационной экономики, уход от односторонней сырьевой ориентации экспорта.

В 2018 году экономический рост, по словам Т. Сулейменова, прогнозируется на уровне 3,1%. «Наш прогноз на 2018 год чуть скромнее, где-то прогнозируем 3,1%. Во-первых, мы подошли достаточно консервативно к цене на нефть. В макропрогнозе и бюджетных параметрах заложили 45 долларов за баррель, но, как вы знаете, мы это утверждаем где-то в августе-сентябре. Соответственно, на тот момент ценовая конъюнктура была не такая как сейчас, была порядка 50-52 долларов. Сейчас \$62 (за баррель), и надо будет смотреть насколько это устойчиво. Поэтому 45 долларов за баррель – это однозначно, на чем мы пока будем стоять», – отметил министр национальной экономики Тимур Сулейменов.

«Если будет макроэкономика, внешние факторы подсказывать нечто иное, всегда на уточнении бюджета мы можем макропрогноз скорректировать», – добавил он.

Тимур Сулейменов также прокомментировал ситуацию с иностранными инвестициями. Казахстан рассматривает возможность привлечь порядка 9,1 млрд долларов у международных финансовых организаций до 2020 года.

«Советом на 2017-2020 годы был одобрен пул проектов, планируемых к финансированию за счет привлечения правительственных и гарантированных государством займов на общую сумму порядка 9,1 млрд долларов», – рассказал Тимур Сулейменов.

Он пояснил, что был создан координационный совет по реализации рамочных соглашений о партнерстве между правительством и международными финансовыми организациями.

«Председательствует в этом совете премьер-министр Казахстана. В рамках этого координационного совета рассматриваются новые и обсуждается ход реализации ранее одобренных проектов с международными финансовыми организациями, в частности с МБРР, ЕБРР, АБР, ИБР», – отметил министр.

«Данные проекты направлены на реализацию программных документов, в том числе госпрограммы «Нурлы жол», и других стратегически важных проектов по модернизации муниципальной инфраструктуры, поддержке малого и среднего бизнеса, развитию сельского хозяйства, социальной модернизации и т.д.» – Тимур Сулейменов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. – Астана. – 31 января 2017 г. [эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akorda.kz>

2. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года. – 1 февраля 2010 г.-режим доступа:http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs

3. Официальный Интернет-Ресурс Министерства Национальной экономики Казахстан [эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://economy.gov.kz/ru/>

4. «Информационно-вычислительный центр Комитета по статистике Министерства Национальной Экономики Республики Казахстан» [эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.statdata.kz/ru/>

5. Действующие СЭЗ в Казахстане – Территория бизнеса [эл. ресурс]. – Режим доступа: <https://business.gov.kz/kz/free-economic-zone/>

6. Экономика Казахстана в условиях глобализации: механизм модернизации и функционирования / Под ред. Кенжегузина. – Алматы, ИЭ МОН РК. – 2005. – С. 92.

7. Программа «30 корпоративных лидеров Казахстана». – Астана. 19 ноября 2007 г. [эл. ресурс]. – режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>

А.Т. Мылтыкбаева¹, ғылыми жетекші, PhD докторы, аға оқытушы

З.Ж. Иманбекова², 1-курс магистранты «Менеджмент» мамандығы

^{1, 2} Қазақ ұлттық университеті әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан

Қазақстанның ұлттық экономикасы

Түйіндеме. Мақалада, Қазақстан Республикасының ұлттық экономикасының ерекшеліктері экономикалық өсу қарқынын арттыру үшін

өте маңызды, экономикалық өсім әдетте экономикадағы нақты табыс (ЖІӨ, ЖІӨ немесе НД), сондай-ақ жан басына шаққанда нақты өндірістің өсуі деп түсініледі. Бұл көрсеткіш халықтың жан басынағы табыстың өсу индикаторларынан өзгеше болуы мүмкін, себебі ол халықтың экономикалық белсенділігінің деңгейі мен динамикасын көрсетеді.

Экономикалық реформаның негізгі мәселесі мемлекеттік меншікті жеке меншікке айналдыру болды. Оны жекешелендіру үдерісі үш нысанда жүргізілді: бұқаралық, шағын және жеке жобалар. Қазіргі уақытта бұл іс жүзінде аяқталды. Мемлекетте өте аз. Негізгі базалық салаларда ірі кәсіпорындар сыртқы басқаруға беріледі немесе олардың акцияларының мемлекеттік блоктарын шетел фирмаларына және компанияларға сатады. Мемлекеттік меншікті жекешелендіру қарқыны бойынша біз ТМД-ның барлық елдерінен әлдеқайда асып кеттік.

Түйінді сөздер: жаңғырту, экономика, жекешелендіру үдерісі, ұлттық экономика, ел экономикасы

A.T. Myltykbayeva, scientific leader, doctor PhD, senior teacher
Z.Z. Imanbekova, magister of 1th course on speciality «Management» the
Kazakh national university of the name of Al-Farabi,
Almaty, Kazakhstan

National economy of Kazakhstan

Abstract. In the article, the features of the national economy of the Republic of Kazakhstan are of great importance for increasing the rate of economic growth. Economic growth is usually understood as the increase in real income in the economy (GDP, GDP or GDP), as well as growth in real output per capita. This indicator may differ from the indicators of income growth per capita, as it reflects the level and dynamics of economic activity of the population.

The main problem of economic reform was the transformation of state property into private ownership. The process of its privatization was carried out in three forms: mass, small and individual projects. At present, it is essentially completed. In the state there is very little. In the basic basic industries large enterprises are transferred to external management or state blocks of their shares are sold to foreign firms and companies. On the rate of privatization of state property, we are far ahead of all CIS countries.

Keywords: modernization, the economy, the process of privatization, the national economy, the economy of the country.

МРНТИ 06.73.21

А.Н. Өтеген, магистрант

әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ.,
Қазақстан

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА НЕГІЗІНДЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ИНСТИТУТТАР ҚЫЗМЕТІН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

Түйіндеме. Мемлекеттің технологиялық мүмкіндігі мен бюджеттік қаражаттардың шектеулігі, әлемдік қаржы институттар нарығындағы бәсекелестіктің күшеюі кезінде мемлекеттік қаржы саясатын дұрыс таңдау басымдығы қашанда арта түседі. Қазіргі уақытта көптеген елдерде цифрландыру дамудың стратегиялық бағыты болып табылады. Қаржы секторы жаңа технологиялық қызметтер арқасында дамып, қатысушылар тұрақты ағынына және жаңа түрлендіруге алып келеді. Мақалада бұл технологиялық жетілдірулер цифрлы экономика шарттарында қаржылық институттар қызметіне де біршама өзгерістердің пайда болуына септігін тигізетіні көрсетілген. Қаржылық институттар жобаларды қаржыландыру, инвестициялау үдерісін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Бұл әлемдегі ең қуатты салаға әлемдік капитал негізі және оның көшбасшылары әлемдік қаржылық жүйеде шешуші рөлді атқарады. Қаржылық институттардың негізгі мәні - делдалдықты ұйымдастыру, яғни ақшалай қаражаттарды жинақтаушыдан қарыз алушыға дейін тиімді орналастыру (тікелей және жанама түрде). Цифрлық экономика сандық технологияларды белсенді енгізумен және практикалық пайдалану арқылы адам қызметінің барлық саласындағы ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, түрлендіру және берумен сипатталатын экономика түрі. Цифрлы экономикада «блокчейн» жүйесінде ақпараттарды сақтауға болады. Бұл технологияны банк жүйесінде, экономикалық салаларда және өзге де индустрияларда қолдануға болады. Қаржылық институттарға расталған, толық функциялы және криптографиялық қорғалған электрондық профильдерді қолдануға, өзара сенімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді. Цифрлық экожүйенің дамуы экономиканың қозғаушы күшіне айналып, қаржылық қызметті, бизнесті жүргізудің шарттарын жақсартып, халықтың цифрлық білімін еселеп, жалпы ұлттың бәсекеге жарамдылығын жоғарылата түседі. Сонымен қатар, мақалада блокчейн әсерінен қаржылық институттарының қызметін трансформациялау нәтижелері көрсетілген.

Түйінді сөздер: цифрлық экономика, қаржылық институттар, блокчейн, трансформация, қаржылық транзакциялар, құндылықтарды айырбастау

Кіріспе. Қазақстанда тәуелсіздік алумен бірге экономиканың қаржы секторының реформасы және дамуы қаржы институттарының тұрақтылығын жетілдіру мен нығайту және тұрғындардың қаржы секторына сенімін арттыру бойынша іс-шараларды белсендендіру мемлекеттік міндеттердің маңыздыларының бірі болып табылады.

Қазіргі заманғы экономика постиндустриялық болып табылады және бұл ретте оны жиі жаңа, инновациялық, білімдер экономикасы, құзыреттер, желілік өзара іс-шараларды құрайтын экономика деп атайды. Постиндустриялық экономиканың негізгі ерекшеліктері:

– экономикалық байланыстарды үйлестірудің желілік тәсілін қалыптастыру кластерлік-желілік жүйелерін көлденең байланыстармен және кеңістіктік интеграциялау механизмдерін біріктіру арқылы іске асырылады;

– қызмет түрлерін дамыту, білім беру саласы, туризм мен рекреация, денсаулық сақтау, қаржы және т. б.; салалардағы қызметтерге көшіріледі;

– басым білім нысаны болып айқын емес білімдер табылады;

– экономика басымдылығы – ашықтығы;

– негізгі ресурстар ақпарат және адами капитал саналады;

– басқа дәстүрлі салалардан бөлек (өнеркәсіп, көлік және т.б.) креативті салаларға инвестициялардың өсуі орын алуда.

Соңғы уақытта экономикалық теория және бірқатар елдердің практикалық қызметінде «цифрлық экономика» ұғымы пайда болды. ХХІ басында ақпараттық революция мен экономикадағы жаһандану процестері негізінде цифрлық технологиялардың дамуы белең алды. Қоғамда және шаруашылық жүргізудегі процестерде ақпарат негізгі ресурс болды. Нарық субъектілерінің қызметін цифрлық трансформациялаудағы шешуші фактор цифрлық мәдениетті дамыту мен қаржылық сауаттылықты арттыру болып табылады.

Цифрлық экономиканы әр түрлі көзқарастар бойынша қарастыруға болады. Біздің ойымызша, цифрлық экономика – бұл:

– сандық технологияларды белсенді енгізумен және практикалық пайдалану арқылы адам қызметінің барлық саласындағы ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу, түрлендіру және беру сипатталатын экономика түрі;

– цифрлық ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастырушылық-техникалық қарым-қатынастар жүйесі;

– күрделі ұйымдық-техникалық жүйе, әр түрлі элементтердің жиынтығы түрінде (техникалық, инфрақұрылымдық, ұйымдастырушылық, бағдарламалық, нормативтік, заңнамалық және т. б.) экономикалық агенттер үшін бөлінген өзара және өзара пайдалану арқы-лы ақпараттармен алмасу. Цифрлық жүйені анықтауда білімдермен және оны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін технологиялармен алмасулар, және оны басқаруға қатысатын адамдар маңызды рөл атқарады [1].

Талдау бөлімі. Қазақстандағы қаржылық сектордың ұзақ мерзімді құндылықтарын күшейту және әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қаржылық институттардың, ұлттық компаниялар мен басқа да заңды тұлғалардың өзіне меншік құқығында тиесілі акциялар пакеттерін инвестициялық портфельдерін тиімді басқару, тәуекелдерді төмендету, активтерді әртараптандыру керек. Қаржылық институттар жобаларды қаржы-ландыру, инвестициялау үдерісін жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Бұл әлемдегі ең қуатты салаға әлемдік капитал негізі және оның көшбасшылары әлемдік қаржылық жүйеде шешуші рөлді атқарады. Қаржылық институттардың негізгі мәні – делдалдықты ұйымдастыру, яғни ақшалай қаражаттарды жинақтаушыдан қарыз алушыға дейін тиімді орналастыру (тікелей және жанама түрде).

Алайда, цифрлы экономика шарттарында қаржылық институттар қызметі біршама өзгерістерге ұшырайды. Цифрлы экономикада «блокчейн» жүйесінде ақпараттарды сақтауға болады. Мамандар бұл технологияны банк жүйесінде, экономикалық салаларда және өзге де индустрияларда қолдануға болатынын айтады. Дәстүрлі банк транзакцияларымен салыстырғанда блокчейннің негізгі басымдығы – арада делдалдардың болмауы.

Сәйкестік пен құндылықтарды растау. Қазіргі уақытта біз қаржылық транзакциялар бойынша екінші тараптың сәйкестігін растау мақсатында, сенімді қарым-қатынас орнату үшін ірі делдалдар қызметіне жүгінеміз. Бұл делдалдар базалық қаржы қызметтерге, банктік шоттар мен қарыздар сияқты, қол жеткізуде төрешілер ретінде айқындалады. Блокчейн белгілі бір транзакцияларда сенімге деген қажеттілікті төмендетеді, тіпті кейде жояды. Бұл технология, сондай-ақ, қатысушыларға расталған, толық функциялы және криптографиялық қорғалған электрондық профильдерді қолдауға, сенімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Құндылықтарды ауыстыру-төлемдер, ақшалай аударымдар, тауарлар мен қызметтерді сатып алу. Блокчейн кез келген құндылықтарды ауыстыру үшін жалпы стандарт болуға қабілетті, яғни валюта, акциялар, облигациялар, – ірі және шағын мөлшерде, жақын және алыс қашықтықта, белгілі және белгісіз тараптарға жібереді.

1-кесте. Қаржылық институттар қызметін трансформациялау

Функция	Блокчейн әсері	Кім ұтады?
1. Сәйкестік пен құндылықтарды растау	Расталатын электронды профильдер – криптографиялық тұрғыдан сенімді	Рейтингтік агенттіктер, аналитиктер, маркетингтер, жеке және заңды тұлғаларға банктік қызметтер, төлем карталар желісі, реттеу органдары
2. Құндылықтарды ауыстыру – төлемдер, ақшалай аударымдар, тауарлар мен қызметтерді сатып алу	Делдалдарсыз қызмет көрсету – шығындарды азайтып, төлемдердің жылдамдығын арттырады	Клиенттік банкинг, төлем карталар желісі, ақшалай аударымдар қызметі, телекоммуникациялық компаниялар, реттеу органдары
3. Құндылықтарды сақтау – валюталар, шикізат және қаржылық активтер. Банктік ұяшықтар, жинақ және ағымдағы шоттар, қазынашылық облигациялары	Төлемдердің сенімді механизмі	заңды тұлғаларға банктік қызметтер брокерлер, инвестициялық банктер, активтерді басқару, телекоммуникациялық компаниялар, реттеу органдары
4. Несиелеу. Несие карталары, ипотека, муниципалды, мемлекеттік облигациялар, бағалы қағаздар	Қарыздық міндеттемелерді блокчейнда құру, беру, реттеуге болады	жеке және заңды тұлғаларға банктік қызметтер, мемлекеттік бюджет, микронесие, краудфандинг, рейтингтік агенттіктер, несиелік бағалау үшін бағдарламаларды
5. Құндылықтарды айырбастау – биржа, хеджирлеу және арбитраж, клиринг шарттар.	Блокчейн транзакцияларды реттеу уақытын күннен минутқа дейін азайтады	Инвесторлар, жеке және заңды тұлғаларға банктік қызметтер, валюталық биржалар, хедж-қорлар, зейнетақы қорлары, жеке брокерлер, клиринг
6. Демеушілік және инвестициялар – активтерге, компания, стартаптар: капитал, дивиденд, процент, рента құнын арттыру	Смарт келісім-шарттар, тіркеу, корпоративті қызметтерді жазып алу, автоматизация	Инвестициялық банктер, венчурлі инвесторлар, заңгерлер, аудитор, меншікті басқару, қор биржалары
7. Сақтандыру және тәуекелді басқару – актив, баспана, өмір, денсаулық, коммерциялық меншік бизнес-практик	Ақтуарлы тәуекелді анықтау, орталықтандырылмаған сақтандыру нарығы	Сақтандыру, заңды тұлғаларға банктік қызметтер, брокеринг, клирингтік палаталар
8. Құндылықтардың бухгалтерлік есебі	Аудит, қаржылық есептіліктің ашықтығы	Аудитор, активтерді басқару, бақылау органдары, реттеуші органдар

Құндылықтарды сақтау. Қаржы институттары жеке тұлғаларға, ұйымдарға, мемлекетке тиесілі құндылықтарды сақтаушы ретінде айқындалады. Орташа статистикалық азамат үшін банк құндылықты жинақ немесе ағымдағы шотта сақтайды. Ірі кәсіпорын үшін, бұл ретте қолма-қол балама үшін шағын пайыз кепілдігі және қол жетімді өтімділік қажет, мысалы, қысқа мерзімді құралдар нарығына немесе қазынашылық облигацияларға салынатын тәуекелсіз инвестициялар. Блокчейн арқылы жеке тұлғалар банктерге басты құндылықтар сақтаушы немесе жинақ және ағымдағы шоттар бойынша өкілі ретінде қызметіне жүргінуге тура келмейді, сондай-ақ, тәуекелсіз қаржы активтерін сатып алу мен оларды иеленудің неғұрлым тиімді тетігі пайда болады [2].

Қаржы институттары ипотекадан қысқа мерзімді вексельдерге дейін несие беруді жеңілдетеді: несиелік карталар, ипотекалық несиелер, ұжымдық, муниципалдық және мемлекеттік облигациялар, активтермен қамтамасыз етілген бағалы қағаздар. Несиелеу несие қабілеттілігін, кредиттік тарихты жүргізуді тексеру, және несиелік рейтингтер орнату мақсатында бірқатар қосымша салаларды тудырды. Жеке тұлғалар үшін мұнда бәрінен маңызды несие тарихы, ұйымдар үшін кредиттік рейтингі маңызды [3].

Құндылықтарды айырбастау. Бүкіл әлем бойынша нарықтар күн сайын қаржы активтерімен жалпы құны триллион ақш долларын құрайтын айырбас операцияларын жасайды. Сауда-саттық – инвестициялау, хеджирлеу және арбитражды қоса алғанда, мәміле жасағаннан кейін жүзеге асырылатын клиринг циклы бойынша құндылықтарды сақтау және реттеу, биржадағы келісімшарттарды іске асыру мақсатында активтер мен қаржы құралдарын сатып алу мен сату болып табылады. Блокчейн кез келген транзакцияларды реттеу уақытын біршамаға қысқартады.

Демеушілік және инвестициялар. Активтерге, компанияға немесе жаңа кәсіпорынға инвестициялау капитал, дивиденд, пайыз құнын арттыру және олардың байланысы негізінде инвесторға пайда алуға мүмкіндік береді. Привлечение средств обычно требует посредников: например, инвестиционных банков, венчурных инвесторов, юристов. Қаржы саласы инвесторлар мен кәсіпкерлерді, компания иелерін барлық кезеңдері бойынша «бизнес-періштеден» IPO және т.б. бір нарыққа біріктіреді. Қаражат тарту әдетте делдалдарды талап етеді: мысалы, инвестициялық банктер, венчурлық инвесторлар, заңгерлер. Блокчейн олардың көптеген функцияларын автоматтандырады, тікелей пирингтік қаржыландыруға қажетті жаңа модельдер пайдалануды мүмкін етеді, сондай-ақ дивидендтерді жазба жасауға және купондарды төлеудің барынша тиімді болуын қамтамасыз етіп, ашық және сенімділігін арттырады [4].

Құндылықтар сақтандыру және тәуекелдерді басқару. Блокчейн орталықтандырылмаған сақтандыру моделін қолдайды және ол

туынды бағалы қағаздардың тәуекелдерін басқару әлдеқайда ашық бола түскенін дәлелдейді.

Құндылықтарды бухгалтерлік есепке алу. Бухгалтерлік есеп – экономикалық процестер мен қаржы қатысушылары туралы ақпаратты бұл өлшеу, өңдеу және беру. Бұл өте үлкен саланы аудиттің төрт алыбы бақылайды: Deloitte Touche Tohmatsu, PricewaterhouseCoopers, Ernst & Young және KPMG. Дәстүрлі бухгалтерлік есеп практикасы қазіргі заманғы қаржы жылдамдығы мен күрделілігін игере алмайды [5].

Қорытынды. Цифрлық экономика негізінде қаржылық институттар қызметін трансформациялау блокчейн технологиясының енгізілуімен тікелей байланысты. Блокчейнде кез-келген тұлға дәстүрлі борыштық міндеттемелерді тікелей айырбастауға және реттеуге мүмкіндік алады, осылайша шығындар мен тәуекелді төмендете отырып, жылдамдық пен ашықтығын арттырады. Бұл әсіресе бүкіл әлем бойынша кәсіпкерлер мен банктік қызмет көрсетумен қамтылмағандар үшін маңызды. Блокчейна бөлінген тіркелімі арқылы жүзеге асырылатын жаңа әдістері, нақты уақыт бойынша қаржылық есептілікті ашық жүргізуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, ол қаржы реттеуші органдарының қызметін жеңілдетіп, корпорациялар ішкі құжаттарын толыққанды бақылап отыруға, қаржылық белсенділік мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Соломатин М.С., Сайбель Н.Ю. Роль цифровой экономики в развитии государства // Институциональные и инфраструктурные аспекты развития различных экономических систем: сб. ст. Международ. науч.-практ. конф. В 2 ч. 2017. С. 137-139.

2. Tapscott, D, (2014), *The Digital Economy Anniversary Edition: Rethinking Promise and Peril In the Age of Networked Intelligence*, McGraw-Hill, 2014. 448 p.

3. McAfee, P. Ferraris, D. Bonnet, C. Calmėjane and G. Westerman, “Digital transformation: A roadmap for billion-Dollar organizations,” MIT Sloan Management, 2011.

4. P. Azhari, N. Faraby, A. Rossmann, B. Steimel and K. S. Wichmann, “Digital transformation report,” neuland GmbH & Co. KG., Köln, 2014.

5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.ifrasia.com/blockchain-will-make-dodd-frank-obsolete-bankers-say/21216014.article.

А.Н. Өтеген, магистрант

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Трансформация деятельности финансовых институтов на основе цифровой экономики

Аннотация. Технологические возможности и ограниченность бюджетных средств государства, мировое усиление конкуренции на рынке финансовых институтов влияет на правильный выбор государственной финансовой политики и является главным приоритетом. Финансовый сектор развивается благодаря постоянному потоку новых новостей технологического развития, новых участников и новых возможности стали доступны для потребителей. В статье представлены несколько технологических усовершенствований в условиях цифровой экономики, что будет способствовать появлению изменений в деятельности общества и финансовых институтов. Цифровой экономика характеризуется активным внедрением цифровых технологий и практического использования информации во всех сферах человеческой деятельности путем сбора, хранения, обработки, преобразования. В линии с технологическими улучшениями, эволюционируя с увеличивая ускорением, мир, экономика и финансы сегодня переживают новую трансформацию. Эти технологические усовершенствования поставили под сомнение поставщиков финансовых услуг, с изменением способа покупки, продажи или ведения бизнеса. В цифровой экономике понятие «блокчейн» определяет хранение информации в системе. Эти технологии можно использовать в банковской системе и иных сферах. Финансовые институты могут применять криптографические профили, что позволит установить полнофункциональные и защищенные электронные взаимодействия и доверительных отношений. Развитие цифровой экосистемы может стать движущей силой экономики, финансовой деятельности, улучшения условий ведения бизнеса, населения в разы цифровых знаний, повышение конкурентоспособности нации в целом. Кроме того, результаты трансформации деятельности финансовых институтов, под влиянием блокчейн представлены в статье.

Ключевые слова: цифровая экономика, финансовые институты, блокчейн, трансформация, финансовые транзакции, конвертации ценностей.

A.N. Otegen, undergraduate
Kazakh national University named after al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

Transformation of financial institutions activities based on the digital economy

Abstract. Technological capabilities and budget constraints of the state, the global increase in competition in the market of financial institutions affect the correct choice of public financial policy and is a top priority. The financial sector is developing due to the constant flow of new technological development news, new participants and new opportunities have become available to consumers. The article presents several technological improvements in the digital economy, which will contribute to the emergence of changes in the activities of society and financial institutions. In line with technological improvements, evolving with increasing acceleration, the world, economy and finance are now undergoing a new transformation. These technological improvements have challenged financial service providers to change the way they buy, sell or do business. In the digital economy, the concept of "blockchain" defines the storage of information in the system. These technologies can be used in the banking system and other areas. Financial institutions can apply cryptographic profiles that will allow you to install a fully functional and secure electronic communication and trusted relationships. The development of the digital ecosystem can become the driving force of the economy, financial activity, improvement of business conditions, the population at times of digital knowledge, improving the competitiveness of the nation as a whole. In addition, the results of transformation of financial institutions under the influence of blockchain are presented in the article.

Keywords: digital economy, financial institutions, blockchain, transformation, financial transactions, value conversion

М.М. Алиева¹, аға оқытушы

Ш.К. Алимжанова², аға оқытушы

^{1,2} «Нархоз» Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

САЛЫҚ ЖЕҢІЛДІКТЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ САЯСАТЫНДАҒЫ ОРНЫ

Түйіндеме. Мақалада салық жеңілдіктерінің экономикалық мәні және олардың еліміздің салық саясатында алатын орны туралы біршама материалдар қарастырылды. Әлемдік экономика күн өткен сайын ашық және динамикалық тұрғыда дамуда, ал бәсекелестік қатаңдауда, сондықтан, ұлттық экономиканы бәсекелестікке қабілетті мықты және сауатты салық саясаты негізінде жүргізу – бүгінгі күннің маңызды мақсаты. Экономиканың жұмыс істеу тиімділігі және бөлек шаруашылық субъектілердің экономикалық қызметінің тиімділігі тікелей салық жүйесінің қызметіне, оның ішінде салықтық жеңілдіктер жүйесінің нәтижелілігіне байланысты.

Қазіргі уақытта басымды бағыт ретінде жоғарғы технологиялық өндірістер енгізу, экономиканы жаңғырту және инвестициялар тарту болып табылады. Қазақстанда осы мақсаттарға байланысты біршама жаңа жеңілдіктерде салық заңына енгізілген. Салық жеңілдіктерінің бюджеттік тиімділігі, жалпы жеңілдіктерді қолданғанда бірнеше жылдар аралығында мемлекеттік бюджет жоғалтатын салықтар көлемі негізінде және осыған байланысты салық төлеушілердің салық базасының кеңеюі және олардың санының көбеюі, өндірілген немесе шығарған өнім көлемі және т.б. салық салу объектілерінің көбеюін салыстыру арқылы жүргізілетіні туралы жолдары көрсетіледі.

Түйінді сөздер: салық, салық жеңілдіктері, салық саясаты, салық ерекшеліктері, инвестициялық салық преференциялары.

Кіріспе. Мемлекет Басшысының «Стратегия «Қазақстан-2050: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Салық ерекшеліктері мәселелерін шешу үшін мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатын жүргізудің тікелей маңыздылығы және әлеуметтік-экономикалық процестерге мемлекеттік ықпал етудің бөлігі ретінде салықтық құралдардың жүйелі тиімділігін бағалау қажеттілігі атап өтілді [1].

Негізгі макроэкономикалық параметрлерге ықпал ететін факторлардың бірі болып реттеу процесінде салық құралдарын белсенді пайдалану және қоғам, жеке тұлғалар мен мемлекеттегі әр

түрлі әлеуметтік-экономикалық құрылымдар мүдделерімен келісуді қамтамасыз ететін әлеуметтік теңестіру болып табылады.

Салық қарым-қатынастары, олардың табиғаты мен сипаты, жұмыс істеу тетігі барлық уақытта экономист-ғалымдардың зерттеу пәні болып табылады, өйткені салықтық қатынастарда кез келген экономиканы мемлекеттік реттеу қамтылған.

Алайда осы уақытқа дейін әлеуметтік-экономикалық дамуды реттеу мақсатында рационалды салықтық қатынастарды құру мәселесі экономикалық теория және практикада барлық уақытта ең өзекті болып қала береді.

Шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерінде, салықтық қатынастар, экономиканы салықтық реттеу қажеттігі мәселелеріне жеткілікті көп назар аударылды. Бұл ретте барлық ғалымдар салықтық реттеудің әлеуметтік-экономикалық маңызын атап көрсетеді.

Салық қатынастарының әлеуметтік-экономикалық табиғаты және олардың қоғамның экономикалық өміріне әсер етуі туралы теориялық зерттеулерді В. Петти, А. Смит, Д. Риккардо, Самуэльсон, А. Маршалл, Мэнкью, Дж. Кейнс, Тайбута сияқты және т. б. шетелдік танымал экономистер жүргізді [3].

Сондай-ақ қазақстандық экономист-ғалымдар Салық қатынастарының табиғаты мен рөлі дамуына маңызды көзқарастарымен үлес қосты. Салық қатынастарының даму механизмі және олардың жекелеген элементтері отандық ғалымдар – А.Б. Зейнелғабдин, К.К. Ильясов, В.Д. Мельников, Н.К. Кучукова, В.Д. Ли, А.А. Нұрымов, З.Д. Искакова, М.Х. Тусеева, Г.Т. Қалиева, М.Т. Оспанов, А.К. Кошанов, Ф.С. Сейдахметовалардың ғылыми еңбектерінде зерттелді, олар қоғамның экономикалық өміріне салықтық қатынастар әсерін әр түрлі ұстаным тұрғысынан бағалады.

Аталған жұмыстарды зерттеу салықтық қатынастар мәселелерін зерттеуде белгілі бір жетістіктер туралы көрсетеді. Бірақ аталаған мәселе бойынша ғылыми әзірлемелердің едәуір санының болуына қарамастан, салық қатынастарындағы әлеуметтік-экономикалық аспектілерінің бір бөлігі жан жақты зерттелмеген. Бұл, атап айтқанда, әлі күнге дейін салық қатынастарын дамытудың ғылыми түрде негізделген механизмі жасалмаған.

Соның ішінде бюджет процесінде салықтық жеңілдіктер туралы ақпаратты пайдалану, мемлекеттің нормативтік актілерінде салықтық ерекшеліктерді жіктеу және оларды қолдануды тиімді бағалау мәселелері өз орнын таба алмады.

Танымал экономист А. Смит «Халықтар байлығының табиғаты және себептері туралы зерттеу» еңбегінде былай деп жазды:

«Мемлекет құзырындағы тұлғалар мүмкіндігінше үкіметті қамқорлығына алуда өз қабілеттері мен күштеріне сәйкес қатысуы

тиіс, яғни, мемлекет қамқорлығында және қорғауында қандай жеңілдіктерді пайдалана алуы пайдасына сәйкес.

Әрбір жеке тұлғаны төлеуге міндеттейтін салық еркін түрде емес, нақты анықталған болуы тиіс.

Төлеу мерзімі, төлем жолдары, төлем сомасы – мұның барлығы салық төлеуші үшін де басқа да кез келген басқа тұлға үшін де нақты әрі айқын болуы тиіс.

Бұл жоқ жерде осы салық салынатын әрбір адам салықтарды жинаушылардың билігіне қандай да бір дәрежеде тәуелді, ол өзіне ұнамаған кез келген төлеуші үшін көбірек салық салуы мүмкін немесе сыйлық, пара алу қауіпі туындауы мүмкін.

Салық салудағы белгісіздік жауапсыздықты дамытады және, егер жауапкершілігі мен ақшаға сатылушылығымен ерекшеленетін адамдар қатарының көбеюіне ықпал жасайды.

Әрбір салық төлеуші салықты қашан және қалай төлеу ыңғайлы болғанда төленуі тиіс. Әрбір салық мемлекеттік қазынаға аз төлесе де халықтан ұстап қалу ойластырылып әзірленген болуы керек. Әр салық халық қалтасынан мемлекеттік қазынаға берген көлемінен артық ұсталмауы тиіс, ал қажеттіліктен артық салық ұсталғанда мынадай жағдайларға әкелуі мүмкін:

біріншіден, шамадан артық салықтың жиналуы шенеуніктердің санының көбеюіне мүмкін жасайды, ал сол жиналған соманың көп бөлігі олардың жалақыларына кетеді, және олардың арасында халықты бопсалау жағдайлары орын алған жағдайда халыққа қосымша ауыртпалық түсуі мүмкін;

екіншіден, ол көптеген адамдардың күнкөрісіне қаражат және жұмыс беретін халықтың қандай да бір кәсіпшілікпен айналысуына кедергі келтіріп, еңбегіне қосымша қиындық тудыруы мүмкін. Халықты төлеуге міндеттей отырып, олар, оңай төлем төлейтін қорларды азайтып немесе тіпті жойып жіберуі мүмкін;

үшіншіден, салық төлеуден жалтаруға тырысқан кедей адамдарды тәркілеу және басқа да жазалау шараларын қолдану, көбінесе оларды түксіз қалуына әкеп соқтырады, осылайша, қоғам үшін олардың азда болса кәсіпке салатын капиталдарының қосымшаларынан алуға болатын пайданы жойып жібереді» [2].

Сонымен, келтірілген дәйекті сөздерден төрт негізгі қағидатты шығаруға болады, ол салық жүйесіне қатысты және салық ерекшеліктерін қолдану бойынша осы күнге дейін маңыздылығы бар:

1) жалпыға салық салу бірдейлілігі және табыстары мөлшерлес азаматтар арасындағы салықты біркелкі төлеуге дәлелдейтін әділдік қағидаты;

2) төлеушіге төлем сомасы, төлем амалдары және уақыты дәл және алдын ала белгілі болуын талап ететін айқындылық қағидаты,;

3) төлеуші үшін неғұрлым ыңғайлы уақытта және ыңғайлы амалдар арқылы алынуы тиіс салықты қарастыратын қолайлылық қағидаты;

4) салықты алуда шығындарын қысқартумен, салық салу жүйесін ұтымды етумен анықталатын үнемдеу қағидаты.

Тәжірибелік бөлім. Бүгінгі күні отандық салық жүйесі қалыптасқан деп айтуға болады, бірақ, соның ішінде салық ерекшеліктер тәртібінің қолданылуы әліде классикалық принциптермен толық сипатталмайтынын айта кету керек.

Осының салдарынан Қазақстан экономикасында Салықтық жеңілдіктерді қолдану мәселелері, сондай-ақ олардың экономика субъектілерінің қызметіне ықпал етуі экономикалық өсуді ынталандыруда салықтық тетіктерді қолдану тәжірибесін ғылыми негіздеме үшін зерттелуі тиіс.

Қолданыстағы ҚР Салық ерекшеліктері және Салықтық жеңілдіктер тізімін құрастыру үшін базалық салық салу режимінің шарттары болуы тиіс, өйткені, салық салу режимінен заңмен белгіленген нақ осы ерекшелік Салық ерекшеліктері болып табылады.

Мысалы, корпоративтік табыс салығы (КТС) және қосылған құн салығы (ҚҚС) бойынша салық салу базасын осы зерттеудің мақсаттары үшін қолдандық:

– салық салынатын табыстан 20% мөлшерінде алынатын КТС көптеген салық төлеушілерге арналған салық төлеушінің барлық табыстары мен салық төлеуші шығыстары арасында есептелетін айырма ретінде есептеліп алынатын салық. Төлем көзінен ұсталатын КТС үшін және бейрезиденттердің таза табысынан ұсталатын КТС ставкалары ҚР Салық кодексінің және Салық конвенцияларының ерекше ережелерінің негізінде салық мөлшерлемені азайтуды есепке алынбай, отандық негізгі салық төлеушілерге қолданылатын КТС мөлшері қолданылады;

– базалық режим тәртібінде 12% мөлшеріндегі ҚҚС салық төлеушінің барлық айналымдарына қолданылатын және сатып алушылардан алынған ҚҚС арасындағы айырма түрінде есептеледі. Сондай-ақ, экспорттау кезінде және халықаралық та-сымалдар бойынша ҚҚС-ын есептеуде нөлдік ставканы қолдану базалық салық салу режиміне жатқызылған, сондай-ақ ҚҚС салық салынатын айналымдарды анықтау ҚР Салық кодексінің 236 бабында айқындалған тауар, жұмыс немесе қызмет түріне қарай іске асырады. Сондай-ақ ҚҚС есептеп алу мақсаттары үшін импортталған тауарларға ҚҚС, базалық салық салу режимінде барлық импорт көлемінен 12% ҚҚС есептеліп алынады.

Салық ерекшеліктер рөлін түсіну үшін базалық салықтағы барлық ерекшеліктер Салық жеңілдіктері болып табылмауы маңызды

негіздердің бірі болып табылады. Кейбір мұндай ерекшеліктер функционалдық сипатқа ие әрі салықтарды экономикалық ның объективті бір бөлігі болып табылады, немесе бір объектіге салық салынғаннан қосарланған салық салуды жою механизмі болып табылады.

Осыған байланысты, осы зерттеуде сипаттау кезінде барлық салық салу базалық режимінің ережелерінен ерекшелінетін «Салық ерекшеліктері» термині қолданады. Осы зерттеуде Салық кодексінде белгіленген салықтық ерекшеліктер және оларды қолдану принциптерін жіктеуді тек содан кейін ғана анықтау салық алуда қандай жұмыс түрлері, бағалау тиімділігін анықтау мақсаттары үшін мәні бойынша Салық жеңілдіктері болып табылатын Салықтық ерекшеліктер анықталады.

Әлемдік тәжірибені зерттеулер көрсеткендей, қазіргі уақытта әрекет ететін салықты ынталандыру құралдары шетелде экономиканың нақты секторын дамытуға бағытталған кейбір жағдайларда өзінің өміршендігін дәлелдейді.

Бұл ретте айта кету керек, Қазақстан экономикасы өзінің табиғаты бойынша жарқын әлеуметтік-экономикалық бағытқа ие әрі өз қағидаттары бойынша дамыған елдердің экономикасын реттейтін халықаралық стандарттарға барынша сәйкес.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қазақстанның салық жүйесінің қалыптасуы еліміздің мына ерекшеліктеріне негізделеді: еліміздің географиялық жағдайына, табиғат байлықтарын өткізуге негізгі нарықтардың болмауына, аумағы және халық санының арақатынасының бірегейлігіне, Қазақстанның әлемнің ең дамыған елдер қатарына кіруге бағытталған іске асырылатын стратегиялық бағытымен.

Бұның барлығы Қазақстанның салық жүйесін дамытуда тікелей көрініс тапқан және салық ерекшеліктерін қолдануға әсер етеді. Салық жүйесін дамытудың аталған объективті принциптерінен басқа Қазақстан үшін Салық ерекшеліктерін қолдану мысалдары ретінде Ресей Федерациясы, Еуропалық елдер мен Азия-Тынық мұхит аймағы елдеріне қатынасты болып табылады.

2009 жылдың 1 қаңтарынан бастап ҚР Салық кодексіндегі Салықтық жеңілдіктерді ескере отырып, ондағы бастапқыдағы және кейінгі өзгерістер көбінесе ЭЫДҰ-ның салық жүйесі ұсынған, экономикалық өсуді ынталандыру шарттарына сәйкес енгізілгені белгілі.

Сонымен қатар салық жүйесіне кері әсер ететін Салықтық жеңілдіктерді де атап өту қажет. Салық жеңілдіктерін беру бюджеттік қаражаттарды жұмсауға әкеп соқпағанмен, бұл шаралар, әдетте, бюджет кірістерін қысқартады, яғни, мемлекет алдына қойған міндеттерін шешу үшін қол жетімді ресурстар көлемін азайтады.

Салық жеңілдіктері кейбір мағынада бюджет шығындарына

сәйкес болады сондықтан оларды қолдану, әсіресе қолдану аумағы кең болған жағдайда олардың қажеттілігі және тиімділігі дәлелді болуы керек.

Салық жеңілдіктерін беруге белгілі бір әлеуметтік және тарату міндеттерін (мысалы, халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарына қолдау көрсету, қайырымдылық қызметі), белгілі бір экономикалық белсенділік түрлерін ынталандыру (мысалы, негізгі құралдарға, ауыл шаруашылығы өндірісіне инвестиция), экономикалық өсу, оның ішінде жекелеген салаларда (мысалы, инновациялық технологиялар) жиі шешуге бағытталған. Сонымен қатар, салықтық жеңілдіктерді енгізу экономикалық немесе әлеуметтік сипаттағы нақты дәлелдермен, сондай-ақ үнемі оларды қолдану тиімділігін талдау арқылы бақылауда болады [3].

Салық жеңілдіктерінің болуы оны теріс пайдалануға да түрткі болады. Әдетте, жеңілдіктерді қолданушы үміткер салық төлеушілерден өз әрекеттерінің тиісті құжаттамалық растауды талап етіледі. Бұл ретте салықтық жеңілдіктері, әдетте, салықтық әкімшіліктендіру және салық заңнамасының талаптарын орындауды айтарлықтай күрделендіре түседі. Сонымен қатар, салық жүйесінің қалыпты жұмыс істеуі үшін салық органдары салықтық жеңілдіктер ұсынылатын әкімшілікпен шамадан тыс айналыспауы маңызды, бұл кіріс жинаудан тұратын олардың негізгі міндетіне үлкен кедергі болуы мүмкін.

Салық органдарына тексеру қажеттілігіне байланысты ұсынылған мәліметтер бойынша салықтық әкімшілендіру шығындары өсіп жатыр. Дегенмен, теріс пайдалану мүмкіндігі толығымен жоққа шығарылмайды, бұл салықтарды төлеуден жалтаруға кеткен күреске жұмсалған мемлекет шығындарына қатысты қосымша бұрмалауға және әлеуметтік шығындарға әкеледі.

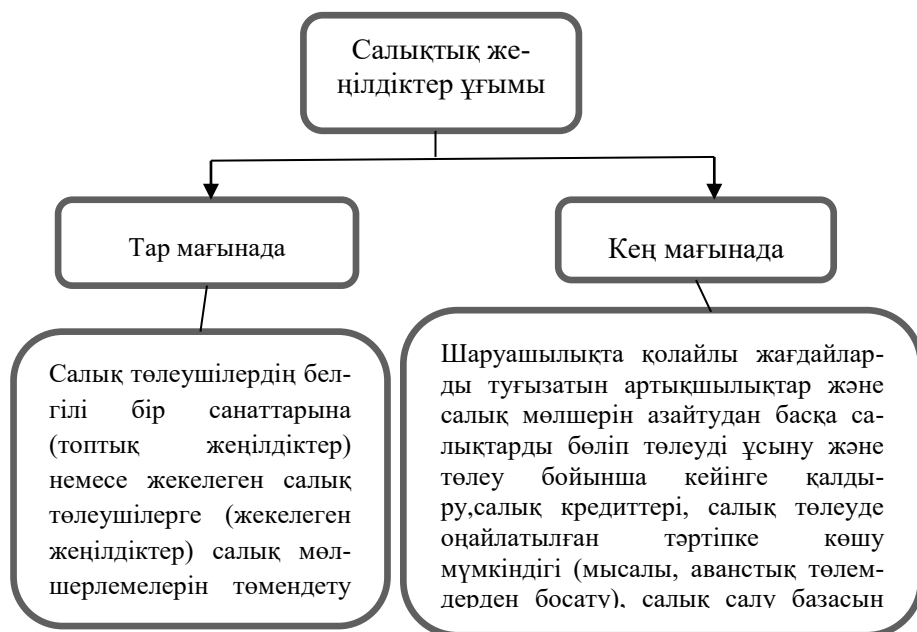
Мысалы, Мемлекет басшысының тапсырмасына сәйкес енгізілетін ШОБ-ті салықтық тексеру мораторийі оның дамуына айтарлықтай оң әсер ететінін көрсетті. Барлық импорттық және экспорттық мәмілелер бойынша трансферттік бағаны белгілеу бойынша бақылаудың, оның ішінде ШОБ жаппай кез келген мұндай мәміленің болуы тиісті мемлекеттік бақылауды жүзеге асыру мүмкін болмаған жағдайда әкеледі және Қазақстан Республикасындағы бизнесті және инвестициялық климатты дамытуға кері әсер ететінін теріс мысал ретінде айтуға болады.

Ашықтық, қарапайымдылық, тұрақтылық және сенімділік сияқты басқа да сапалық сипаттамалармен қатар салық заңнамасын және салықтық әкімшілендіруді қолдануда салық жүйесіне қойылатын негізгі талаптар болып табылады, сәйкес келмеген кезде оның тиімді жұмыс істеуіне кедергі келтіретін проблемалар туындайды [4].

Соңғы жылдары салық жүйесі шеңберінде қалыптасқан шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін ынталандырудың негізгі элементі ретінде салықтар мен алымдар бойынша жеңілдіктер белгілеу болып табылады.

Салықтық жеңілдіктер осы уақытқа дейін салықтың бір элементі болса да, Қазақстан Республикасында бірыңғай терминологиялық анықтау берілмеген. Оларды тар және кең мағынада қарастырған жөн (1-сурет).

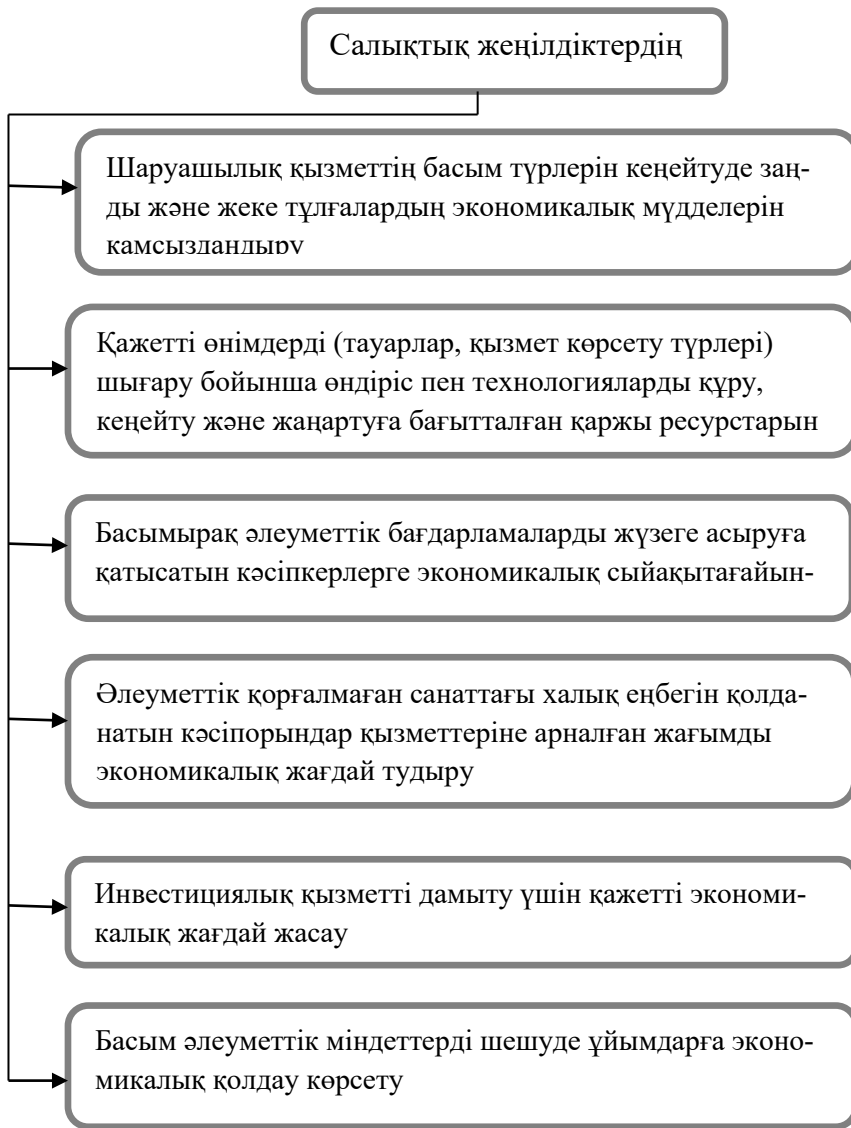
1-сурет. Тар және кең мағынада салықтық жеңілдіктердің ұғымы

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Салықтық жеңілдіктерді белгілеу ҚР Салық Кодексінде бекітілген негізгі қағидаттарды қадағалаумен жүзеге асырылады:

- салықтық жеңілдіктер салық төлеушілерге тек қана ҚР Салық кодекс арқылы ғана берілуі мүмкін;
- салықтық жеңілдіктер салық төлеушілер санаттарына ғана белгіленеді;
- салықтық жеңілдіктер салық төлеушілерге тең жағдайда беріледі;
- салықтық жеңілдіктерді қолдану барысында салық төлеушілер тең құқықты болуы.

Салықтық жеңілдіктер берудің негізгі мақсаттары:

2-сурет. Салықтық жеңілдіктер берудің негізгі мақсаттары

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Қолданыстағы салықтық жеңілдіктер мемлекет қолданылатын экономикалық жүйеге тікелей тәуелді.

Мемлекет Басшысының Жолдауына сәйкес салық жүктемесі экономиканың барлық шикізаттық емес салаларына азайтылып және жер қойнауын пайдаланушыларға қарастырылуы Қазақстанға қысқа мерзімде қаржы дағдарысына байланысты қойылған қиын кезеңді

жеңуге мүмкіндік берген. Көптеген салықтық жеңілдіктер 2009 жылғы 1 қаңтардан бастап енгізілген және бүгінгі күнге дейін данылып келеді.

Қазақстан Республикасының салық жүйесі түрлі бағыттағы бір-қатар салықтық жеңілдіктерді қамтиды.

Қазақстан Республикасының қазіргі кездегі қолданыстағы салықтық жеңілдіктердің негізгі түрлеріне келесі салықтық жеңілдіктерді жатқызуға болады:

инвестициялық салық преференциялары - бұл салынған инвестицияны қайтару кезеңінде корпоративтік табыс салығын төлеуден босатуды ұсыну бойынша жеңілдік, ол реконструкциялауға, жаңғыртуға инвестиция объектілерін және кейінгі шығыстар құнынан шегерімге жатқызылумен анықталады.

Инвестициялық салық преференциялары – қызмет түрлерін жүзеге асыру кезінде пайдалануға арналған өндірістік ғимараттары, машиналар мен жабдықтар құнының шегерімге жатқызу жөніндегі Қазақстан Республикасының заңды тұлғаларының жеңілдік алу құқығы. Инвестициялық салық преференциялары қарастырылған Преференцияларды стандарттау жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган бекіткен экономикалық қызмет түрлерінің жалпы классификаторының секциясы қарастырған қызмет түрлері бойынша беріледі.

Мысалы, корпоративтік табыс салығы бойынша инвестициялық салық преференциялары сатып алу немесе негізгі құралдарды құру, жеделдетілген шығыстарды шегеру инвестициялық жобалардың өзін-өзі ақтау мерзімін жақсартады және активтерді жедел жаңартуды жүргізуге мүмкіндік береді.

Арнайы Экономикалық аймағының аумағында қызметті жүзеге асыратын ұйымдар үшін корпоративтік табыс салығын мөлшерлемесін 100%-ға азайту Қазақстан Республикасының нақты аймақтарында жаңа өндірістерді құруға ықпал етті.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру бойынша қызметті жүзеге асыратын ұйымдар үшін корпоративтік табыс салығының мөлшерлемесін 70%-ға азайту, ауыл шаруашылығын дамытуды ынталандырды. Бұл ретте қосылған құн салығы шаруалар үшін нақты төлеу сомасынан 70 пайыз азайту бюджеттен жасырын субсидия беру болып табылады.

Пайдалы қазбаларды өндіру салығының (ПҚӨС) мөлшерлемесін Қазақстан зауыттарына мұнай жеткізу бойынша 50%-ға азайту қазақстандық мұнай өңдеу зауыттарының (МӨЗ) шикізатпен толтыруды қамтамасыз етуге ынталандырады.

Елеулі салықтық жеңілдіктер шағын орташа бизнес үшін жасалған. Мемлекет бірқатар Арнаулы салық режимдерін белгіледі, олар салық салу базалық режимімен салыстырғанда шағын орташа бизнес өкілдеріне салық жүктемесінің деңгейін бірнеше есе төмен-

детеді.

Ең елеулі салықтық жеңілдіктер өзінің жиынтық көрінісі бойынша оның экономикадағы жүйе құрушы рөлін ескере отырып, экономикада қаржылық сектормен ұсынылған және дағдарыстан кейінгі кезеңде оның тұрақтылығын ұстау үшін енгізілген.

Қорытынды. Сонымен, Қазақстанда халықтың кәсіпкерлікпен айналысуға ынтасы зор және күннен күнге өсіп келеді, дегенменде, салық заңының төңірегінде берілген жеңілдіктерді немесе босатуларды белсенді түрде әлі де жай халық, тұтынушылар дұрыс білмегендіктен әліде шағын орта бизнес қатарының даму әлеуеті

Осыдан шығатын қорытынды, бүгінгі күні қолданыстағы салық жеңілдіктері салықтөлеушілердің қызметін ынталандыруға бағытталған және бұл жеңілдіктер әліде сақталуы тиіс, бірақ, еліміздің даму деңгейіне қарай оларды жетілдіру қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Назарбаев Н.А. Стратегия «Қазақстан-2050».
2. Ануфриева Е.М. Критерии эффективности налоговых льгот // Модели, системы, сети в экономике, технике, природе и обществе. – 2014. – № 4 (12). – С.7-12
3. www.kgd.gov.kz
4. ҚР Салық Кеңесшілер Палатасының материалдары, 2013-2016 жж.

М.М.Алиева¹, старший преподаватель
Ш.К.Алимжанова², старший преподаватель
Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

^{1,2} Экономическая сущность налоговых льгот и их место в налоговой политике Республики Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается экономическая ценность налоговых льгот и их место в налоговой политике страны. Мировая экономика становится все более прозрачной и динамичной, а конкуренция ужесточается, поэтому национальная экономика основана на сильной, компетентной налоговой политике, которая является курентоспособной. Эффективность экономики и эффективность экономической деятельности отдельных хозяйствующих субъектов напрямую зависят от деятельности налоговой системы, в том числе

от эффективности системы налоговых льгот. В настоящее время приоритетным направлением является внедрение гичных отраслей, модернизация экономики и привлечение инвестиций. В Казахстане есть новые налоговые льготы, которые включены в налоговое законодательство.

Бюджетная эффективность налоговых преференций основана на сумме налоговых вычетов в течение нескольких лет при использовании общих льгот, и в связи с этим расширение и увеличение налоговой базы налогоплательщиков и рост количества налогоплательщиков, объем выпускаемой продукции и в целом указываются некоторые пути эффективности применения налоговых льгот от увеличения объектов налогообложения.

Ключевые слова: налоги, налоговые льготы, налоговая политика, налоговые функции, инвестиционные налоговые преференции.

M.M. Alieva¹, Senior Teacher
Sh.K. Alimzhanova¹, Senior Teacher
^{1, 2} University Narxoz, Almaty, Kazakhstan

The economic essence of tax benefits and their place in the tax policy of the Republic of Kazakhstan

Annotation: The article considers economic value of tax benefits and their place in the country's tax policy. The global economy is becoming more transparent and dynamic, and competition is tightening, so the national economy based on strong and competent tax policy that must be competitive. The efficiency of the economy and efficiency of economic activity of individual economic entities directly depend on the activities of the tax system, including the effectiveness of the system of tax incentives. At present, the priority direction is the introduction of high-tech industries, economic modernization and investment attraction. In Kazakhstan, there are new tax incentives, which are included in the tax legislation. Budget efficiency of tax preferences is based on the amount of tax deductions for several years at the use of general benefits, and in this regard, the expansion and increase in the tax base of taxpayers and growth up of taxpayers, the volume of output and in general, some ways of efficiency of applying tax incentives from the increase in facilities taxation.

Keywords: taxes, tax incentives, tax policy, tax functions, investment tax preferences.

Д.Б. Муратова¹, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қаржы»
кафедрасы

Д.А. Джунусова², экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қаржы»
кафедрасы

^{1,2}М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті

АЙМАҚТЫҢ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ БЮДЖЕТКЕ ТҮСЕТІН САЛЫҚТЫҚ ТҮСІМДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Түйіндеме. Қазақстан Республикасының салық жүйесі қазіргі уақыттың талабына сай қарқынды дамушы және өзгермелі бола тұрып, мемлекеттің экономикасының тиімділігін арттыруға бағытталған. Қазақстан Республикасының салық жүйесі экономикалық басқару құралы ретінде көптеген жылдар бойы қолданылмай келгені баршаға аян. Бұл мақалада жергілікті бюджеттің мемлекеттік бюджетке салық түсімдерінің қозғалысы талданған және Қазақстанның экономикасын тиімді ынталандыруға бағытталған.

Салықтар мемлекеттің пайда болуымен бірге пайда болды және оның құрылымы қаржылық негіз болып табылады. Салықтардың басқа да көптеген түсімдерден ерекшелігі мемлекет белгілеген (мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан және өзге де арнайы аударымдардан және төлемдерден) айырмашылығы олардың мемлекеттік және қоғамдық қажеттіліктерінің кең ауқымын қаржыландыру үшін кейінгі «нақтылығы» болып табылады. Экономиканы басқару және мемлекеттік реттеу жүйесінде салықты пайдалану салық, салық салу және салық қызметі органдарының түрлерін біріктіретін кіріктірілген салық жүйесін қолдана отырып жүзеге асырылады.

Түйінді сөздер: салық жүйесі, бюджетке түсетін салықтық түсімдер, әлеуметтік-экономикалық жағдай, республикалық бюджет, қаржы.

Кіріспе. Салықтар баршамызға белгілі көптеген ғасырлар бойы қоғамның экономикалық базалық құрамы және мемлекеттің кірісін қалыптастырудың маңызды қаржылық құралы ретінде қолданылып келеді. Теориялық жағынан салық салу жүйесі – қоғамның әлеуметтік құрылымын танып білудің шартты жағдайы және объективті қажеттілігі.

Салықтар мемлекетпен бірге пайда бола отырып, шаруашылық субъектілері арасындағы экономикалық байланыстардың негізгі объектісі бола алады. Бұл өзара байланыстар күрделі де қарама – қайшы сипатқа ие, өйткені салық жүйесі саласында әртүрлі бағыттағы мүдделер орын алады: мемлекет, кәсіпорын және жеке тұлғалар. Салықтар мен салық салу үрдісі туралы қандай да бір ой туындаса немесе ол жан-жақты зерттелетін болса ең алдымен ол экономикалық, қала берсе құқықтық тұрғыда қарастырылатыны баршаға мәлім. Өйткені, салық ең бірінші экономикалық категория болып табылады. Дегенмен, экономикалық және әлеуметтік мақсаттар өзіндік ерекшеліктері мен айырмашылықтары бола тұра екеуі бір – бірімен байланысқан егіз ұғым. Өйткені, қандай да бір экономикалық іс-әрекет әлеуметтік саясатқа байланысып отырады. Бюджеттің барлық жиынтығы экономикалық қатынастар мен заңды нормаларға негізделі келіп бюджет тобын қамтиды. Негізгі қоржын заңнамаларына сәйкес бюджеттің барлық түрлері дербес деп танылады. Төтенше мемлекеттік бюджет пен Ұлттық қор осы жүйеде қарастырылады. Жүйенің орталық орнын келесі қаржылық шаққа әлеуметтің заңымен бекітілген жоғарғы бөлік алады. Жаңа кодекске сәйкес республикалық бюджет салықтық және басқа түсімдер арқылы қалыптасатын, мемлекеттік биліктің орталық органдарының функцияларын қаржымен қамтып мемлекеттік саясаттың жалпы жоғары деңгейдегі бағыттарын іске асыруға арналған орталықтандырылған ақша қорының көзі [1].

Кодекс бойынша төтенше бюджет түсінігі де қарастырылады. Ол республикалық және жергілікті бюджеттердің негізінде қалыптасып елде болып қалған кез-келген төтенше, әскери жағдай орнаған кезде жұмсалынады. Мұндай қор президенттің жарлығымен енгізіліп сол сияқты күшін жояды. Кез-келген мемлекет, халықтың қызмет етудегі міндетті шарты түрінде ақша қаржыларының жинақталып орталықтандырылған қорын құруды, бөлуді сонымен бірге пайдалануды қамтамасыз ететін елдің негізгі бірден-бір қаржы реті деп білеміз. Ішкі және сыртқы саясатты ұтымды әрі пайдалы жүргізу жолында бюджет экономиканың бар салаларына қаржыларды бөлу және қайта бөлуді жүзеге асырады. Сонымен қатар қаржы жүйесінің түпкі буыны, түпкі категориясы. Ол жақта маңызды мемлекет кірістері мен шығыстары шоғырланады.

Бұл арқылы ресурстардың дамылсыз жиналуы, тоқтаусыз жұмсалуды жүзеге асырылып тұрады. «Бюджет» терминін біздің қазақ тілімізге ағылшын тілінен аударса келе оның «ақша қапшығы» деген мағына беретінің көреміз. Тек орталықтандырылған ақшадан бөлек әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан мәнін аша келе ұлттық табуларды бөлудің бір құралы екенін білетін боламыз.

Тәжірибелік бөлім. Республикалық бюджет, өз алды биліктің бір тарауымен жасалып, екіншісімен бекітілетін едәуір жеке

тар ретінде болғандықтан, қолданбалы, бірақ маңызды функция орындайды – ол мемлекет таңдаған ел басқару стильді іске асырады. Республикалық бюджетте мемлекетке қажетті қаржы ресурстары мен барлық резервтер көлемі саналады, сондықтан осы бюджет қылы елдің қаржы ахуалы, қаражаттар жұмсаудың нақты бағыттары, салалар, аймақтар мен әрекет салалары бойынша шығындар қатынасы анықталады. Осыған байланысты республикалық бюджеттің экономикалық саясатты іске асыру құралы ретіндегі мемлекеттік мәні мен экономикалық рөлі білінеді.

Республикалық бюджет мазмұны оның құрамындағы ерекше экономикалық формалар болуымен шарттанады, яғни кірістер (түсімдер) және шығындар. Осы формалар арқылы ақша құралдарының орталықтандырылған қорын қалыптастыру мен пайдалануы іске асырылады. Кірістер мен шығындардың құрамы мен құрылымы мемлекеттің нақты әлеуметті-экономикалық шартта жүргізіп жатқан орта мерзімді фискалдық саясатты іске асыру бағыттарын сәйкес. Кірістерді қалыптастыру мен бюджеттік құралдарды жұмсау формалары мен әдістері де осыған сәйкес болуы тиіс [2].

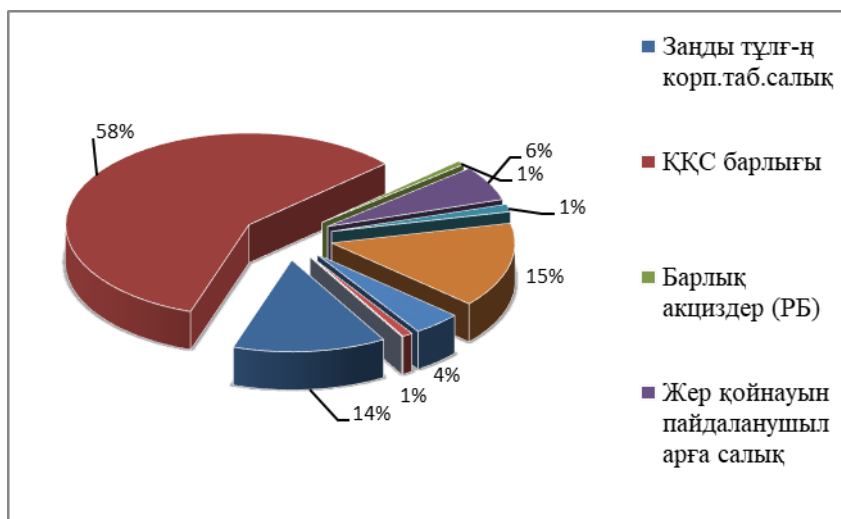
1-кесте. Республикалық бюджетке түсетін салықтық түсімдер қозғалысы, мың теңге

Көрсеткіштер	2015 ж.			2016 ж.		
	Жоспар	Нақты түсім	Орындалуы, %	Жоспар	Нақты түсім	Орындалуы, %
Салықтық түсімдер	7423053	7748200,7	104,4	9770888	10782496,4	90,6
Корп.табысқа салық	1773642	1632639,1	92,4	1899975	1836177,6	96,6
ҚҚС барлығы	3385606	3782799	111,7	4183113	4260099	101
Жалпы акциздер (РБ)	2382,0	2432,5	102,1	1000	-	-
Жер қойнауын пайдаланушыларға салық	1532813	1567646,2	102	2790696	3662203,7	129
Ойын бизнесі	41977	41977,4	100	86962	79018,8	90,9
Алымдар	146750	132977,8	98,6	182503	170191,6	93
Төлемақылар	146308	146510,9	100,1	215297	297316,9	138
Мемлекеттік баж	393575	440982,2	112	411342	476412,1	115,8
Басқа да салықтық түсімдер	-	235,6	-	-	1076,7	-
Салықтық емес түсімдер	421063	714667,3	160	444998	775304,7	57,3
Негізгі капиталды сатудан түскен түсім	8471	10373,7	122,5	4324	4540,5	104,9
РБ бойынша қорытынды	7876537	8473243,9	107,6	10220212	11502238,5	112,5
Ескерту: Тараз қаласы мемлекеттік кірістер басқармасының 2015-2016 жылдардағы мәліметтері негізінде автормен есептелген						

Жер қойнауын пайдаланғаны үшін төленетін салықтар 102 пайызды көрсетсе, келесі жылда бұл мөлшер барынша артып 129 пайыз болған. Салықтық түсімдердің құрамына талдау жасаған уақытта корпорациялық табыс салығы 2015 жылда 1635329,1 мың теңге келесі жылда 1836177,6 мың теңге болып түсімнің артқанын байқаймыз. 3782799 мың теңгеден қосылған құн салығы 4260099 мың теңгеге артқан. Жоспарланған сомада орындалмаған. Алымдар мен төлемақыларды есептеу барысында төлемақылардың 146510,9 мың теңгеден 2016 жылы 297316,9 мың теңгеге көбейіп оң көрсеткішті көрсетеді. Жалпы акциздер 2015 жылы жоспарды артығымен орындағанымен 2016 жылда жоспармүлдем орындалмаған. Ойын бизнесі үшін төленетін міндеті төлемдер 2016 жылда айтарлықтай кеміген. 90,9 пайыздық көрсеткішті құрап тұр.

Негізгі капитал сатудан түсімде азайғанын байқаймыз себебі 17,6 пайызға түсім төмендеген. Салықтан тыс түсімдер аса көп мөлшерде 2016 жылы 160 пайыздан 57,3 пайызға кеміп отыр. 2015 жылы 714667,3 мың теңге 2016 жылда 775304,7 мың теңгені берген.

1-сурет. Республикалық бюджет қозғалысының құрылымы

Қазіргі таңда экономикалық даму кезеңінде республикалық бюджеттің рөліне өте үлкен мән берілуде. Мемлекеттің экономикалық және әлеуметтік саясатын іске асырудың негізгі құралы ретінде пайдаланылады.

Салықтық түсімдер, алымдар және басқа да міндетті төлемдер:

1) корпорациялық табыс салығы, қосылған құнға салынатын салық, соның ішінде Қазақстан Республикасының аумағында рілген тауарларға, орындалған жұмыстар мен көрсетілген терге және Қазақстанның аумағына импортталатын тауарларға са-

лынатын қосылған құн салығы, импортталатын тауарларға акциздер, газ конденсатын қоса алғанда, шикі мұнайға салынатын акциздер, жер қойнауын пайдаланушылардың салықтары мен арнаулы төлемдері, экспортқа шығарылатын шикі мұнайға салынатын рента салығы, азаматтық әуе кемелерін, радиоэлектрондық құралдарды және жиілігі жоғары құрылғыларды, дәрілік заттарды мемлекеттік тіркегені үшін алынатын алым, қалааралық және (немесе) лық телефон байланысын бергені үшін, радиожілік сектрін, кеме жүретін су жолдарын пайдаланғаны үшін төленетін төлем, тін және әкетілетін тауарларға кеден баждары, отандық тауар рушілерді қорғау шаралары ретінде алынатын баждар, консулдық алым, Қазақстан Республикасы азаматтарының паспорттары мен жеке куәліктерін бергені үшін мемлекеттік баж, жүргізуші куәліктерін және көлік құралдарын мемлекеттік тіркеу туралы куәліктер бергені үшін алынатын мемлекеттік баж, әкімшілік алымдар мен лемдер, мемлекеттік нотариат кеңселері нотариустарының риаттық іс-әрекет жасағаны үшін алынатын мемлекеттік баж және басқа алымдар мен төлемдер;

2) *салықтық емес түсімдер* республикалық меншіктен алынатын кірістер (республикалық мемлекеттік кәсіпорындар мен Ұлттық банктің таза табысы бөлігінің түсімдері, республикалық меншіктегі: акциялар пакеттеріне дивидендтер, заңи тұлғаларға қатысу үлесіне кірістер, мүлікті жалға беруден алынатын кірістер, Үкіметтің депозиттері, екінші деңгей банктерінің шоттарында орналастырылған мемлекеттік сыртқы қарыздар, республикалық бюджеттен берілген кредиттер бойынша сыйақылар (мүдделер), қару-жарақ пен әскери техниканы сатудан түсетін кірістер, республикалық меншіктен түсетін басқа да кірістер);

3) *негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер* республикалық бюджеттен қаржыландырылатын мемлекеттік мекемелерге бекітіп берілген мемлекеттік мүлікті, мемлекеттік босалқы қорлардан, резервтерден тауарларды, материалдық активтерді сатудан түсетін ақшалар.

Айтылғандай, анықтама бойынша республикалық бюджет өз алдында Бюджеттік кодексте бекітілген салықтық және басқа түсімдер арқылы қалыптасатын орталықтандырылған ақша қорын құрайды. Ол орталық мемлекеттік органдар мен оларға жататын мемлекеттік мекемелердің функцияларын орындау мен мемлекеттік саясаттың жалпы республикалық бағыттарын іске асыруды қаржылық қамтамасыз етуге арналған. Республикалық бюджет, қаржы ресурстардың негізгі құралы.

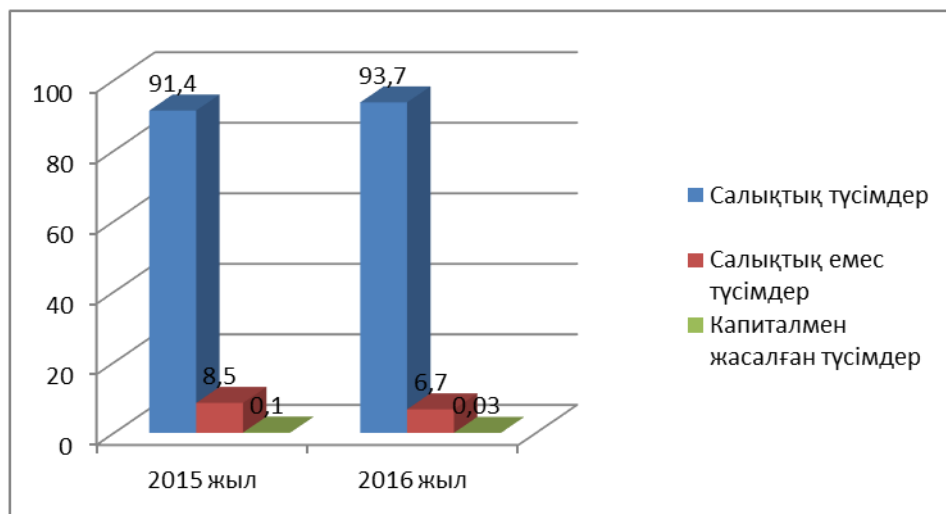
Төмендегі кестеден республикалық бюджетке түскен түсімдерінің құрамы мен құрылымының өзгеруін көреміз.

2-кесте. Республикалық бюджетке түскен түсімдерінің құрамы мен құрылымы, мың теңге

р/с	Көрсеткіштер	2015 ж.		2016 жыл		Нақты түсім бойынша ауытқуы (+,-)
		Сомасы	Үлес салмағы, %	Сомасы	Үлес салмағы, %	
1.	Салықтық түсімдер	7748202,9	91,4	10782496,4	93,7	3034293,2
2.	Салықтық емес түсімдер	714667,3	8,5	775304,7	6,7	60637,4
3.	Капиталмен жасалған түсімдер	10373,7	0,1	4540,5	0,03	-5832,6
4.	Республикалық бюджет	8473243,9	100	11502238,5	100	3028994,6

Ескерту: Тараз қаласы мемлекеттік кірістер басқармасының 2015-2016 жылдардағы мәліметтері негізінде автормен есептелген

2015-2016 жылдарда салықтық түсімдер республикалық бюджеттің басым бөлігін алып отыр. Түсімдер бойынша ауытқу 60637,4 мың теңгені берген. Капиталмен жасалған операциялардан түсімдер мейлінше азайғанын көрсетеді. Түсім 5832,6 мыңға кем түскен. 2015 жылы 91,4 пайыз болса келесі жылы 93,7 пайыздық көрсеткішті берген. Ал салықтық емес түсім 714667,3 мың теңгені 2015 жылы түсірсе, 2016 жылы 775304,7 мыңды құрады. Екі жылдағы сандық көрсеткіштерді келесі сызба түрінде кескінделген нұсқадан көруге болады.

2-сурет. Республикалық бюджет түсімдерінің қозғалысы

Кірістердің қатарында едәуір орын алатын корпоративтік табыс салығы. Оны мемлекеттік мекемелерді қоспағанда Республикамыздағы заңды тұлғалар яғни резиденттер мен қоса елімізде қызметін тұрақты түрде жүргізетін, табыс көздерін осы елден алатын заңды тұлға бейрезиденттерден алынады.

Түрлі процестер кезінде – тауар өндіру, қызмет көрсету мен жұмыс атқару сияқты айналым құнының қандай да бір бөлігінің бюджетке аударылуын қосылған құн салығы дейміз.

Ел аумағында мұнай операцияларымен қоса, жер қойнауын пайдаланумен байланысты заң актілерінде белгіленген және соған сәйкес әрекет ететін жеке, заңды тұлғаларды – жер қойнауын пайдаланушылар қатарына жатқызамыз.

Олар төлейтін төлем түрлері: үстеме пайдаға салынатын салық, роялти, бонустар жатады.

Әкімшілік-аумақтық бөліктердің өз әлеуметтік-экономикалық бағыттарындағы бағдарламаларын қаржыландыруға қажетті ақша жиыны – аумақтық бөлініс жергілікті бюджеттен жұмсалынады. Ол жыл сайынғы оған тұрақты салықтан түсетін көздерден, одан төленіп отыратын шығыстардан, түрлі субсидиялар ескеріле отырып құрастырылады. Оны жергілікті маслихат ескере отырып бекітеді.

Төмендегі кестеде республикалық бюджетке түскен міндетті төлемдердің қозғалысын талдаймыз.

3- кесте. Республикалық бюджетке түскен міндетті төлемдердің қозғалысын талдау, мың теңге

№	Міндетті төлмдердің түрлері	2015 ж.	2016 ж.	Ауытқуы, (-; +)
1	Төлемақылар	421681	297213,8	-103738
1.1	Радиожилік спектрін пайдаланғаны үшін	7439	7909	470
1.2	Жануарлар дүниесін пайдаланғаны үшін	24617	122,8	-24494,7
1.3	Сыртқы жарнамаларды орналастырған үшін	20627	-103,1	-
1.4	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды пайдаланғаны үшін	368998	289285,1	-79712,9
2	Алымдар	153230	170191,6	16961,6
2.1	Тіркеу алымдары	9046	674,5	-8371,5
2.2	Автокөлік құралдарының Қазақстан Республикасының аумағымен жүргені үшін алым	144184	169517,1	25333,1
3	Мемлекеттік баж	440982,2	476412,1	35429,9
Ескерту: Тараз қаласы мемлекеттік кірістер басқармасының 2015-2016 жылдардағы мәліметтері негізінде автормен есептелген				

Нәтижелер мен талқылаулар. Облыстағы тұрақты қордың тізімі қатарына облыстық және сол облыс аумағындағы қала мен аудан бюджеттері біріктіреді.

Жергілікті түрлі проблемаларды шешуде орны ерекше болып келеді. Осы арқылы әлеуметтік қамсыздандыру, оқу-білім жүйесіндегі бағдарлаушылар, денсаулық сақтау түрлі мәдени шараларға көңіл бөлінеді.

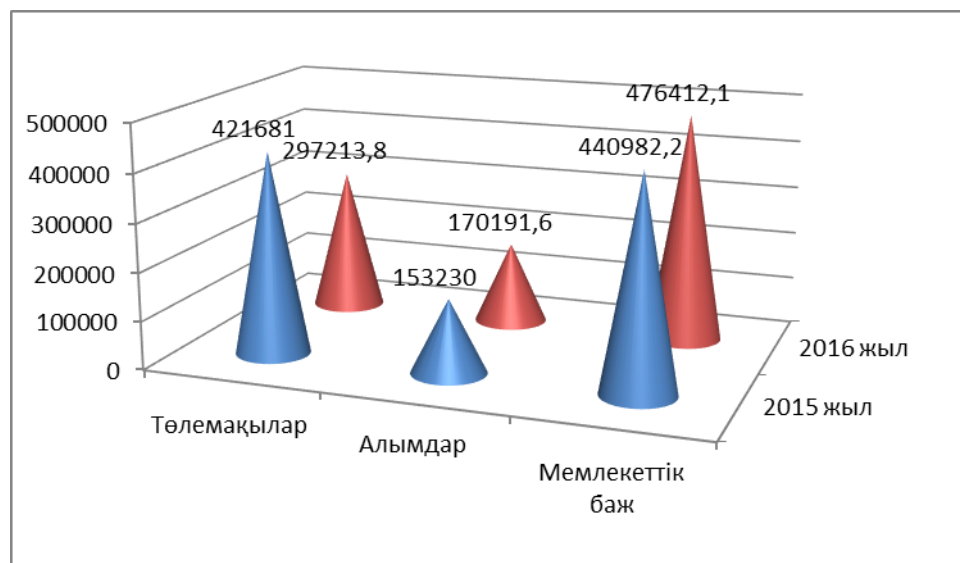
Кестені есептей, республикалық бюджетке түсетін міндетті төлемдердің ішінде, төлемақылар 2016 жылы 103738 мың теңгеге кемігені байқалады, себебі:

– жануарлар дүниесін пайдаланғаны үшін төлемақы 79712,9 мың теңгеге,

– ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды пайдаланғаны үшін төлемақы 79712,9 мың теңгеге кеміген.

Алымдарға тоқталсақ, 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 16961,6 мың теңгеге артқан, оның ішінде, автокөлік құралдарының Қазақстан Республикасының аумағында жүргені үшін алым 25333,1 мың теңгеге есеп беру жылы артып отыр.

Мемлекеттік баж, ол өткен жылы 440982,2 мың теңге болса, есеп беру жылында 476412,1 мың теңгені құрап, соңғы жылы 35429,9 мың теңгеге артып отыр.

3-сурет. Республикалық бюджетке түскен міндетті төлемдердің қозғалысы

Суреттен республикалық бюджетке түскен міндетті төлемдердің қозғалысының өскенін көріп отырмыз. Бұл жылдан жылға міндетті төлемдердің, төлемақылар, алымдар, мемлекеттік баждардың өсуін байқатады.

Нарықтық экономика жағдайларында түрлі деңгейдегі бюджеттердің табысын арттыруды және жекелеген шаруашылық субъектілерінің дамуын және жалпы экономиканың дамуын қамтамасыз ету мәселесі аса маңызды болып табылады. Кәсіпкерліктің және мемлекеттің дамуына ықпал ету құралдарының ішінде, маңызды рольді, сөз жоқ, салықтар атқарады. Кез-келген мемлекеттің нарықтық дамуы экономиканың барлық жақтарын реттеу құралы ретінде салық саясатын кеңінен қолдануды қажет етеді.

Салық, бұл күндері, қаржы саясатының өзекті бағыттарын жүзеге асыру мақсатында, жеке және заңды тұлғалардың белсенділігін ынталандыру немесе шектеу үшін маңызды құрал болып табылады. Кәсіпорындардың және олардың орналасқан аймақтардың дамуына, бірінші кезекте айтарлықтай әсер ететін, бұл тікелей салықтар, солардың ішінде табыс салығы болып табылады [2].

Тараз қаласы бойынша мемлекеттік кірістер басқармасы әлі күнге дейін Жамбыл облысының жергілікті бюджетін және Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджетін кіріс көздерімен қамтамасыз етуде өзіндік ролін атқарып келеді. Бұған оның бүкіл Жамбыл облысы бойынша бюджеттік түсімдердің көп үлесін құрайтыны дәлел бола алады.

Тараз қаласы бойынша мемлекеттік кірістер басқармасы жергілікті және республикалық бюджетке салықтық және басқа да міндетті төлемдердің уақтылы және толық түсуін қамтамасыз етуді міндет тұтатын мемлекеттік мекеме болып табылады. Ол мемлекеттік табыстарды қамтамасыз ету саласында мемлекеттік басқару және бақылау функцияларын жүзеге асыруға күзіретті.

Тараз қаласы бойынша мемлекеттік кірістер басқармасы өз қызметі барысында Қазақстан Республикасының Конституциясын, нормативтік-құқықтық актілерін және заңдарын, Қазақстан Республикасы Президентінің және Үкіметінің, Мемлекеттік табыстар Министрлігінің және басқа да құжаттарды жетекшілікке алады [3].

Салық комитетінің басты міндеттері мыналар болып табылады:

– мемлекеттік бюджетке түсімдерді және мемлекет алдындағы басқа да қаржылық міндеттемелердің орындалуын қарастыратын салықтық заңнаманың және басқа да заңнамалық актілердің негізінде барлық деңгейдегі бюджеттерге салықтардың толық және уақтылы түсуін қамтамасыз ету;

– бюджетке міндетті салықтардың, алымдардың және басқа да төлемдердің төленбеуімен байланысты, немесе табыстарды жасыру

немесе азайту, заңды немесе жеке тұлғалар тарапынан салық салу объектісін жасыру мақсатындағы әрекеттерді, салықтарды төлеуден басқаша жалтару жағдайларын анықтау; аталған жағдайлар бойынша салықтарды өндіріп алу шараларын және мемлекет алдындағы басқа да қаржылық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету;

- салық төлеушілерге олардың міндеттерін және құқықтарын уақытында түсіндіру;

- салық төлеушілерді салықтық заңнамадағы және салық салу бойынша басқа да нормативтік-құқықтық актілердегі өзгерістер туралы уақытында хабардар ету.

Өзіне жүктелген жоғарыдағы міндеттерге сәйкес Комитет мынадай негізгі функцияларды жүзеге асырады:

- салықтардың, алымдардың және басқа да бюджетке міндетті төлемдердің түсуін және мемлекет алдындағы басқа да қаржылық міндеттемелердің орындалуын қарастыратын салықтық және басқа да заңнамалық актілердің қадағалануын бақылау;

- салықтардың, алымдардың және басқа да бюджетке міндетті төлемдердің түсуін және мемлекет алдындағы басқа да қаржылық міндеттемелердің орындалуын қарастыратын салықтық және басқа да заңнамалық актілерді бұзу туралы арыздарды, хабарламаларды және басқа да ақпараттарды тексеру;

- салықтардың, алымдардың және басқа да бюджетке міндетті төлемдердің түсуін және мемлекет алдындағы басқа да қаржылық міндеттемелердің орындалуын қарастыратын салықтық және басқа да заңнамалық актілерді қолдану бойынша салық төлеушілер арасында түсіндірме жұмыстарын жүргізу;

- қарама-қайшылықтар актілерін және салық төлеушілердің арыздарын қарастыру, олардың есебін жүргізу;

- заң бұзушылықтарды талдау және бағалау, салықтық заң бұзушылықтар мен қылмыстардың себептерін және шарттарын жоюға байланысты тиісті кеңестер беру;

- салықтар мен басқа да міндетті төлемдерді жинау бойынша жұмыстардың нәтижелері туралы бекітілген тәртіп бойынша есеп ұсыну;

- төмен тұрған салық органдарына әдістемелік және практикалық көмек көрсету;

- әрбір салық төлеуші бойынша шоттар ашу және жүргізу;

- мамандардың біліктілігін арттыру бойынша жұмыстар жүргізу [2].

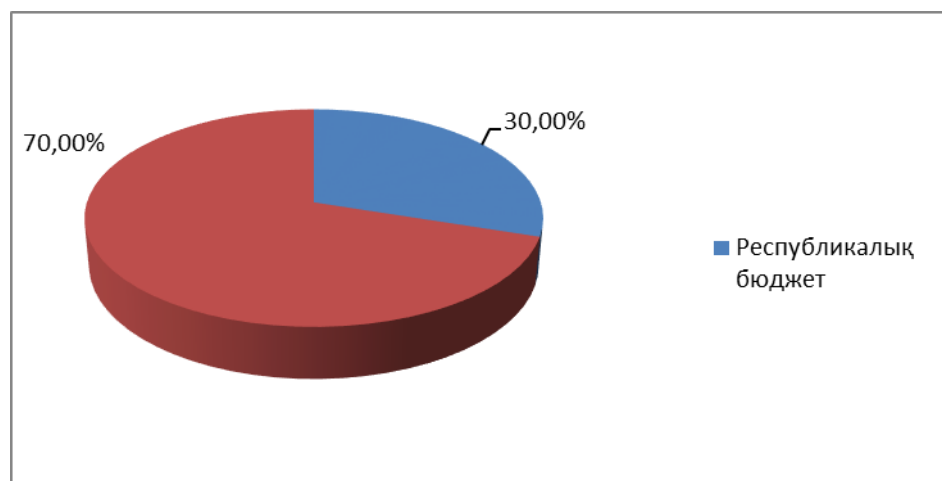
Келесі кестеде Тараз қаласы бойынша мемлекеттік бюджет түсімдерінің құрамына талдау жүргіземіз.

4-кесте. Тараз қаласы бойынша мемлекеттік бюджет түсімдерінің құрамы, мың теңге

р/с	Көрсеткіштер	2015 ж.			2016 ж.			Нақты түсім бойынша ауытқу көлемі (+;-)
		Болжам сомасы	Нақты түсім	орындалуы, %	Болжам сомасы	Нақты түсім	орындалуы, %	
1	Республикалық бюджет	7876537,0	8473243,9	107,6	10220212	11502238,5	112,5	136,1
2	Жергілікті бюджет	17531967	17592073,8	100,3	18690867	19470768,6	104,2	105
3	Мемлекеттік бюджет	25408504	26065317,7	102,6	28911079	30973007,1	107,1	114,9

Ескерту: Тараз қаласы мемлекеттік кірістер басқармасының 2015-2016 жылдардағы мәліметтері негізінде автормен есептелген

Есептеу барысында бюджетке артық түсімнің түсу көзі республикалық бюджет пен жергілікті бюджеттің артығымен орындалуымен түсіндіруге болады. жергілікті бюджет 2015 жылы 100,3 пайыз мөлшерден 2016 жылда 104,2 пайызға артқан. Мемлекеттік бюджеттің Тараз қаласы бойынша орындалуын талдар болсақ, онда екі мың он бесінші жылы жоспарланған сомадан артық түсімді көрсеткен. Болжанған сома 25408504 мың теңгеге жоспарланса, түсім 26065317,7 мың теңгені беріп 102,6 пайызға орындалған. Оны төмендегі суреттен көруге болады.

4-сурет. Мемлекеттік бюджет түсімдерінің құрамы

Республика бюджетінің түсірген түсімінің негізінде артып отырғаның да айтып кеткен дұрыс. Ол түсім 2015 жылы 7876537,0 жоспарланғанымен нақты көрсеткіш 8473243,9 мың теңгені көрсетеді. 2016 жылдағы мөлшерде сол сияқты 12,5 пайызға артқан. Екі жылды салыстырып алар болсақ мемлекет түсімінде 14,9 пайызға асқан.

Түсетін түсімдер негізінен салықтық және басқа да алымдар мен төлемдерден құрылады.

Қорытынды. Ең маңыздысы және бірінше ретте қаралатын корпорациялық табыс салығы мен қосылған құнға салынатын салықсодан келіп Қазақстанның аумағында өткізілетін тауарларға акциз, газ конденсатыменшікі мұнайға салынатын акциз, жер қойнауын пайдаланғанына салықтар мен арнайы төлемдер, экспортқа жөнелтілетін шикі мұнайға рента, түрлі алыммен бірге төлем, кедендік баж, азаматтарға жеке бас куәлігін берген жағдайдағы баждар тағы сол сияқты [13].

Айтылған, анықтама бойынша республикалық бюджет өз алдында Бюджеттік кодексте бекітілген салықтық және басқа түсімдер арқылы қалыптасатын орталықтандырылған ақша қорын құрайды. Ол орталық мемлекеттік органдар мен мемлекеттік саясаттың жалпы республикалық бағыттарын іске асыруды қаржылық қамтамасыз етуге арналған. Республикалық бюджет, қаржы ресурстар терімшіліктің негізгі құралы болғандықтан, мемлекеттік билікке өз уәкілеттілігін шынайы іске асыруға, экономиканы, инвестициялық белсенділікті реттеу мен ынталандыруға, ал бастысы – әлеуметтік саясатты орындауға мүмкіншілік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қазақстан Республикасының «Салықтар мен басқа да міндетті төлемдер туралы» Салық Кодексі, 2016.
2. Қазақстан Республикасының «2015-2016 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» заңы, Астана, 2015.
3. Ермекбаева Б.Ж., Салықтар және салық салу. Оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті, 2003.

Д.Б. Муратова¹, кандидат экономических наук, доцент,

Д.А. Джунусова², кандидат экономических наук, доцент,

^{1,2}Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Аннотация. Налоговая система Республики Казахстан динамично развивающаяся и изменяющаяся в соответствии

реалиями и требованиями современного времени, нацелена на повышение эффективности функционирования экономики страны. В статье произведен анализ налоговых поступлений в государственный бюджет города и представлена современная концепция налоговой системы Казахстана, направленная на стимулирование эффективности функционирования экономики страны.

Налоги появились с возникновением государства и являются финансовой основой его функционирования. Особенность налогов в отличие от многих других поступлений, устанавливаемых государством (отчисления в фонд государственного социального страхования и другие целевые отчисления и платежи) заключается в их последующем «реалии» для финансирования самых разнообразных государственных и общественных нужд. Использование налогов в системе экономического управления и государственного регулирования осуществляется при помощи целостной налоговой системы, включающей совокупность видов налогов, системы налогообложения и органов налоговой службы.

Ключевые слова: налоговая система, налоговые поступления в бюджет, социально-экономическое состояние, республиканский бюджет, финансы.

D.B. Muratova¹, candidate of economics, associate professor

D.A. Dzhunusova², candidate of economics, associate Professor

^{1,2} Taraz State University named after M. Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan

Abstract. The tax system of the Republic of Kazakhstan dynamically developing and changing according to realities and requirements of modern time is aimed at increase of efficiency of functioning of economy of the country. The article analyzes the tax revenues to the state budget of the city and presents the modern concept of the tax system of Kazakhstan, aimed at stimulating the efficiency of the economy.

Taxes appeared with the emergence of the state and are the financial basis of its functioning. The peculiarity of taxes, unlike many other receipts established by the state (otislениya in the fund of state social insurance and other special deductions and payments) is their subsequent "reality" for financing a wide variety of state and public needs. The use of taxes in the system of economic management and state regulation is carried out with the help of an integrated tax system, which includes a combination of types of taxes, taxation systems and tax service bodies.

Keywords: tax system, tax revenues to the budget, social and economic state, republican budget, finance.

Г.И. Супугалиева, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Д.Е. Есенжол, «Қаржы» мамандығының 4-курс студенті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

ҚАЗАҚ БІЛІМІ МЕН ҒЫЛЫМЫНЫҢ АЛТЫН ОРДАСЫ

Құрылғанынан 84 жыл болған әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті-еліміздің жетекші көппрофилді университеті болып табылады. Ұлттық университетте студенттер жан-жақты білім алып, өз саласының білікті маманы болып шығу үшін, сонымен қатар қоғамдық өмірге белсене араласып, спортта, өнер, білім, ғылым сайыстарына қатысу үшін барлық жағдай жасалған. Аумағы, ауқымы жағынан еліміздегі ең үлкен университеттің қабырғасында отанымыздың және шетелдік 18 мыңнан астам студенті дәріс алууда. Оқу орнында 15 факультет бар, олардың әрқайсында еліміздің қоғамдық өмірі мен ғылымына, экономиканың маңызды бағыттарының даму мәселелерін шешуге бағытталған жоғары білімді, бәсекеге қабілетті мамандар буыны қалыптасуда. Қазақ ғылымы мен білімінің қара шаңырағынан түлеп ұшқан студенттер еліміздің заң шығарушы, атқараушы және сот биліктерінде, ел экономикасының барлық салаларында табысты қызмет етіп, ұлттық университеттің бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауда үздік екендігін дәлелдеуде. ҚазҰУ бүгінгі таңда әлемнің 25 мемлекетіндегі 400-ден астам ірі университеттерімен жемісті әріптестік жүргізуде. Білім және ғылым саласында іс жүргізетін шетелдік кәсіпорындармен 340 келісімшарт жасалған. Сонымен қатар 20-ға жуық келісімшарт Консорциумдар / Клубтар / Ассоциациялар негізінде жасалған.

2010-2014 жж. Scopus мәліметтер базасындағы әл Фараби атындағы ҚазҰУ-дың жалпы Қазақстандық жарияланымдар санына қосқан үлесі 14% құрады. 2010-2014 жж. Web of Science мәліметтер базасындағы әл Фараби атындағы ҚазҰУ-дың жалпы Қазақстандық жарияланымдар санына қосқан үлесі 14% құрады. Thomson Reuters және Scopus халықаралық базаларына енетін журналдардағы стандарттық әрбір жеті мақаланың бірі әл Фараби атындағы ҚазҰУ ғалымдарының еңбегі болып табылады. Әл Фараби атындағы ҚазҰУ жоғары бәсекеге қабілеттілігін тағы да растап QS рейтингісінде мушы Еуропа және Орталық Азия елдерінің (EESA – Emerging Europe & Central Asia) 10 үздік ЖОО қатарына енді. Қаз-ҰУ-дың QS рейтингісінде табысты түрде алға жоғарылауына кешенділік модернизация және енгізілген жүйелі өзгерістер ықпал етті. Атап айтқанда нәтижеге бағдарланған басқару жүйесі, процестерді басқару және жетістіктерді рейтингпен бағалау енгізіліп, халықара-

лық ынтымақтастық пен интернационалдандыру белсенді дамуда және инфрақұрылым жетілдірілуде. Әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті ТМД университеттері арасында екінші орында тұр. Халықаралық QS рейтингісі бойынша әлемдегі үздік 250-топ университет қатарына еніп 236 орынды иемденді. Қазақстан ЖОО арасындағы ең үздік университет болып саналады. Университет засында студенттер сарайы, студенттерге қызмет көрсету орталығы, студенттерге және жас ғалымдарға арналған жатаханалар, бассейн, спорттық кешендер, Орталық Азиядағы студенттердің ең үлкен кітапханасы, Пекин Шет тілдер университеті жанындағы дық Орталық, Шанхай шет тілдер университеті жанындағы стандық Орталық, «Әл-Фараби және қазақ халқының рухани мұрасы» атты ғылыми-зерттеу және оқу әдістемелік орталығы», Химия және химиялық технология факультеті Карачи қаласындағы тан) халықаралық орталығы, Росток қаласы (Германия) тіндегі химиялық бірлескен зертхана, «Kmlab» Konica Minolta озық технологиялар зертханасы, «KazNU-Intel» орталығы, HP зертханасы, Касперский зертханасы, Samsung инновациялық қызмет сы, Қазақстан IGIP ұлттық мониторинг комитеті, Autodesk ғы, әл Фараби атындағы CISCO «KazNU Information Technologies Academy» Академиясы сәтті жұмыс жасауда. Ұлттық университетің халықаралық және ұлттық деңгейдегі абыройы, білім сапасы дің барлық талапкерлерін қызықтыруда, оған дәлел еліміздің үздік оқушыларының осы университетті таңдауы, бөлінетін білім тарының көбісін ҚазҰУ-ін таңдаған оқушылар алуы. Білім мен ғылымның сапасына айналған, ұлы ойшыл әлемнің екінші ұстазы әл Фарабидың атын иеленген университет «атына заты сай» тетке айналуда.

А.С. Асилова, экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Ж.Б. Избасарова, «Қаржы» мамандығының 4-курс студенті
Экономика және бизнес жоғары мектебі
әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

ҚАЗҰУ-ГЕ ОҚУҒА КЕЛ ЖАС ТҮЛЕК!

1934 жылы еліміздің ең алдыңғы қатарлы университеті, қарашаңырағымыз әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің іргетасы қаланды. Бүгінгі күні университетімізде 20 000-ға жуық студент білім алады. Он үш факультеттен тұратын университетте үш мыңға жуық профессор-оқытушылар құрамы студенттерге білім беріп келеді.

Қала ішіндегі «Қазгуград» қалашығы деп аталып кеткен құтты мекенде студенттердің білім алуына барлық мүмкіндік жасалған. Ө. Жолдасбеков атындағы 1600 орындық студенттер сарайы, ТМД елдеріндегі жалғыз үлкен ауқымды «Әл-Фараби» кітапханасы, спорткешені мен стадион, жаңа ғимараттар, әскери кафедра, технопарк, 5000 студентке арналған студенттер үйі, медициналық орталық және студенттерге қызмет ету орталығы студенттер игілігі үшін қызмет жасап отыр.

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «ҚазҰУ – Қазақстандағы білім беру жүйесінің озық үлгісі, қайталанбас іргетасы» деп баға беруі – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің теңдесі жоқ білім ордасы екенінің тағы бір дәлелі.

Біздің университетімізге ғылым саласындағы Еуропалық одақтың жоғары дәрежелі сарапшылары тарапынан берілген жоғары баға үлкен жетістік болып табылады. Халықаралық сараптама нәтижесі бойынша, ҚазҰУ Қазақстан ЖОО-лары арасында ғылыми-технологиялық және инновациялық мүмкіншілік жағынан талассыз көшбасшы болып табылады. Біз халықаралық рейтингтік ғылыми журналдардағы жарияланым саны бойынша да өзге ЖОО-лардан көш ілгеріміз. 2017 жылы ҚазҰУ QS әлемдік рейтингінде 236-орыннан көрініп, әлемнің 250 үздік университеті қатарына енді. Осыған байланысты, QS-тің аймақтық директоры Зоя Зайцева ҚазҰУ-дың рейтингтегі даму қарқыны мен үздік көрсеткіштері өзге оқу орындарына жақсы үлгі екенін және аталмыш тәжірибенің әлемдегі үздік университеттердің зерттеліп жатқандығын атап өтті. Бұл университеттің әлемдік білім мен ғылым нарығында бәсекелестікке қабілеттілігінің тағы да бір айқын дәлелі.

Қара шаңырақтың қол астына жиылған жиырма мыңға жуық ізденушінің талабын тауға қарай домалатар жағдайдың барлығы да жасалған. Әрине мұны ғажайып әлем десе де болар, ең бастысы лай бала қыранның қанатын ұштап, қияға самғатқан студенттер райы, тарихы терінде жатқан ҚазҰУ-ды бір сәтке көз алдына елес-

тететін жеке мұражай, заман талабына сай жабдықталған үш жүз адамдық интернет орталығы тағысын тағылар, айта берсең толып жатыр.

Университетімізде дәстүрлі түрде «Жалын» бірінші курс таланттарын анықтау, «Студенттік көктем», көңілді тапқырлар клубы, «Ана тілі аруы – Жігіт сұлтаны» сияқты байқаулар жоғары деңгейде өткізіліп тұрады. Сондай-ақ, студенттердің көшбасшылық қабілеттерін, ұйымдастырушылық қасиеттерін дамыту мақсатында жастар ұйымдары комитеті жұмыс істейді. Оның құрамына «Сұңқар» студенттер кәсіподағы, студенттер Сенаты, «Көмек» еріктілер қозғалысы, студенттер кеңесі, Болон үдерісі бойынша студенттік бюро, студенттердің ғылыми қоғамы кіреді. Қазіргі уақытта университеттегі барлық мерекелік іс-шаралар тікелей аталған жастардың қатысуымен өтеді.

Ғылыммен айналысқысы келетін студенттер үшін де дәстүрлі түрде «Ғылым әлемі» сияқты конференция, форумдар ұйымдастырылып тұрады. Инновациялық жобаларға құштар, заман ағымынан қалмауға тырысатын студенттер үшін әр факультетте бизнес-инкубаторлар, университетте технопарк қызмет етеді.

ҚазҰУ – талантты, дарынды студенттердің басын біріктіріп отырған мекен. Сыйластық пен шынайы достықтың мекені, ҚазҰУ – ғашықтардың мекені. ҚазҰУ – адамның тұлға болып қалыптасуына ықпал етіп, тұлғаның жан-жақты қабілетін ашып көрсетуіне мүмкіндік беретін мекен. Егер Сіздің алдыңызда: «Қайда оқуға барамын?! Деген сұрақ тұрса, дұрыс таңдау жасаңыз! ҚазҰУ-ға түсіңіз де ХХІ ғасырдың таңдаулы мансабына қол жеткізіңіз!

Авторлар туралы мәлімет

Адамбекова А.А., – профессор, экономика ғылымдарының докторы, «Нархоз Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Алиева М.М. – аға оқытушы, «Нархоз Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Алимжанова Ш.К. – аға оқытушы, «Нархоз Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Асилова А.С. – экономика ғылымдарының кандидат, доцент, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Гулмбетова Р.У. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Джунусова Д.А. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қаржы» кафедрасы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Есенжол Д.Е. – студент, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Избасарова Ж.Б. – студент, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Иманбекова З.Ж. – магистрант, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Исмаилова А.Б. – «Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Муратова Д.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Қаржы» кафедрасы, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Мухаммедов А.О. – профессор, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Мылтыкбаева А.Т. – ғылыми жетекші, PhD докторы, аға оқытушы, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Наурызбекова А.Е. – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, проректор, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Өтеген А.Н. – магистрант, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Пралиева С.Ж. – экономика ғылымдарының кандидат, доцент, «Туран» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Супугалиева Г.И. – аға оқытушы, әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Глеубаева С.А. – экономика ғылымдарының кандидат, доцент, М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Умитханова К.К. – магистрант, «Нархоз Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

Шәріпбай А. – магистрант, Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сведения об авторах

Адамбекова А.А. – профессор, доктор экономических наук, АО «Университет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Алиева М.М. – старший преподаватель, АО «Университет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Алимжанова Ш.К. – старший преподаватель, АО «Университет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Асилова А.С. – кандидат экономических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Гулмбетова Р.У. – старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Джунусова Д.А. – кандидат экономических наук, доцент, кафедра «Финансы», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Есенжол Д.Е. – студент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Избасарова Ж.Б. – студент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Иманбекова З.Ж. – магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Исмаилова А.Б. – старший преподаватель кафедры «Финансы», Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Муратова Д.Б. – кандидат экономических наук, доцент, Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Мухаммедов А.О. – профессор, доктор экономических наук, Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан

Мылтыкбаева А.Т. – научный руководитель, доктор PhD, старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Наурызбекова А.Е. – кандидат экономических наук, доцент, проректор Таразского государственного университета имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Өтеген А.Н. – магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Пралиева С.Ж. – кандидат экономических наук, доцент, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

Супугалиева Г.И. – старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Тлеубаева С.А. – кандидат экономических наук, доцент, Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

Умитханова К.К. – магистрант, АО «Университет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

Шәріпбай А. – магистрант, Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан

Информация о членах редакционной коллегии

Узан Искаков (Казахстан) – заслуженный деятель РК, член Евразийской ассоциации оценки качества образования, доктор экономических наук, профессор

Сатмурзаев Асан (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жанар Аубакирова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Валентина Бондаренко (Россия) – к.э.н., ведущий научный сотрудник Института экономики РАН, академик РАЕН и МАЕБ, директор Международного фонда Н.Д. Кондратьева

Петя Колева (Франция) – доктор PhD

Айгуль Садвакасова (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор, президент Высшей школы бизнеса «ЕврАзия»

Ерканат Темирханов (Казахстан) – доктор экономических наук, профессор

Жангельды Шимшиков (Казахстан) – кандидат экономических наук, профессор, директор Центра социально-экономических исследований – филиала РГКП «Институт Экономики» КН МОН РК

Раушан Азбергенова (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Салима Барышева (Казахстан) – кандидат экономических наук, доцент

Требования к содержанию и оформлению статей

Научно-практический журнал «Транзитная экономика» является одним из ведущих периодических научных изданий Республики Казахстан по экономическим наукам, издается с июля 1997 года, имеет свою стабильную аудиторию.

Журнал рассчитан на работников ВУЗов и научных учреждений, магистрантов и докторантов, государственных и общественных деятелей, руководителей органов управления, финансовых структур. В редакционный совет входят ведущие ученые-экономисты Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья.

Основные разделы журнала «Транзитная экономика»:

- ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
- ГЛОБАЛЬНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ
- МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА
- ИНСТИТУТЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ

Журнал осуществляет прием научных статей для публикации от преподавателей ВУЗов, научных работников, экономистов-практиков и докторантов.

Условия размещения публикаций в журнале

Для публикации в журнале «Транзитная экономика» принимаются статьи на казахском, русском и английском языках, содержащие ранее не опубликованные проблемные, обзорные, дискуссионные статьи в области экономических наук.

К оформлению статей предъявляются следующие требования

Предлагаемые к публикации статьи должны отражать научную новизну, практическую ценность исследуемой проблемы, содержать глубокий экономический анализ, заканчиваться аргументированными выводами, предложениями авторов. Необходимо соблюдать единообразие терминов, обозначений, условных сокращений и символов, избегать повторений.

Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисуночными надписями, аннотации, не должен превышать 10 страниц печатного текста. Минимальный объем статьи – 5 страниц.

На первой странице указывается Международный рубрикатор научно-технической информации (МРНТИ) – слева в верхнем углу; далее на языке статьи.

Аннотация дается в начале текста на том языке, на котором цитируется статья (100-150 слов). Аннотация на казахском и английском языках. Перед каждой аннотацией написать фамилию и инициалы, название статьи на соответствующем языке аннотации. Ключевые слова на казахском, русском, английском языках внизу аннотации на соответствующем языке аннотации.

Аннотация является кратким изложением содержания научного произведения, дающая обобщенное представление о его теме и структуре.

Ключевые слова должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке.

Авторы, информация об авторах, название статьи, аннотация и ключевые слова указываются на 3-х языках.

Литература приводится в порядке цитирования в конце статьи. В тексте указать ссылки на литературу в квадратных скобках.

Статьи публикуются казахском, русском, английском языках
Последовательность представления материала:

- МРНТИ;
- название статьи;
- инициалы и фамилия автора;
- ученая степень, ученое звание, почетное звание;
- должность, место работы;
- контактная информация, которая может быть размещена в открытом доступе (для каждого автора: e-mail, город, страна проживания), а также контактные телефоны для связи с редакцией журнала;
- расширенная, структурированная аннотация (на трех языках) 100-150 слов;
- ключевые слова (на трех языках не более 5, строчными буквами, через запятую);
- текст статьи (рисунки и, таблицы и т.д.) (кроме обзорной) должен включать следующие разделы: введение, экспериментальная часть, результаты и обсуждения, заключение, список использованной литературы;
- список использованной литературы (не менее 5).

Статьи, оформление которых не соответствует указанным требованиям, к публикациям не принимаются. Статьи будут приниматься к публикации после тщательного отбора. Редакция оставляет за собой право сокращать статьи и вносить поправки.

Текст статьи должен быть набран на компьютере в формате doc (MicrosoftWord 97/2000; XP 2003), шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4, размер кегля – 12 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание по ширине. Абзацный отступ – 0,8 см. Поля верхнее – 2, нижнее – 2, левое – 2, правое – 2.

Статьи не должны быть перегружены рисунками и графиками.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими, чистыми. На рисунки и таблицы в тексте должны быть ссылки.

Редакция журнала не несет ответственность за содержание статьи, за несоответствие текста и литературы, за источники, использованные в тексте статьи. Редакция журнала надеется на компетентность, профессионализм и ответственность авторов статьи за содержание текста и литературы статьи.